

BAHAR 2024

Tarih ve Toplum

Yeni Yaklaşımlar

SAYI

23

Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar

ALTI AYDA BİR YAYINLANIR • YEREL SÜRELİ YAYIN

ISSN 1019-4681 • HAKEMLİ DERGİ

BAHAR 2024 • SAYI 23 (263)

İMTİYAZ SAHİBİ *İletişim Yayıncılık Gazetecilik Basın San. ve Tic. A.Ş.*

TÜZEL KİŞİ TEMSİLCİSİ *Kerem Ünüvar*

GENEL YAYIN YÖNETMENLERİ *Y. Doğan Çetinkaya, Kerem Ünüvar*

YAYIN KURULU *Sevgi Adak, Yiğit Akın, Fatih Altuğ, Stefo Benlisoy, Sinan Birdal,*

Murat Bozluolcay, Y. Doğan Çetinkaya, Begüm Özden Fırat, Maral Jefroudi, Ayşe Ozil,

Kaya Şahin, Ömer Turan, Kerem Ünüvar, Anna Vakali

YAYIN SEKRETERİ *Mehmet Atala*

SORUMLU MÜDÜR *Merve Öztürk*

e-mail: tarihtoplum@iletisim.com.tr

KAPAK TASARIMI *Aşkın Yücel Seçkin*

KAPAK UYGULAMA *Suat Aysu*

UYGULAMA *Hüsnü Abbas*

DÜZELTİ *Berkay Üzümlü*

OFSET HAZIRLIK *İletişim Yayınları*

BASKI VE CİLT *Ayhan Matbaası* • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

1782'de bir Kızılbaş katliamı: Hafıza, karalama ve şiddet

FİKRET YILMAZ*

Giriş

Karahisar-ı Sahip¹ sancağında 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren varlığı tespit edilebilen Çoban Emre² zaviyesi ve hemen yanındaki Emre Sultan köyünde 1782 yılının Haziran ayı başlarında bir katliam yaşandı. Konuyla ilgili iki belgenin tarihlerine göre katliamın 6-11 Haziran 1782 arasında vuku bulduğu anlaşılmakla birlikte,³ bu vahim sonucu hazırlayan olayların tam olarak ne zaman başladığını gösteren bir kayıt yok. Ancak, olaylarla ilgili yazışmalardaki bazı ayrıntılar dikkate alınarak katliamla sonuçlanan bu sürecin tahminen 1782 yılı Mayıs ayının ilk haftasında başladığı belirtilebilir.

Karahisar sancağı ile Osmanlı başkenti arasındaki yazışmalarda olayın sebebi, Emre Sultan köylülerinin *Kızılbaş* ve *Mülhid* olmalarına ve mehdilik iddiasındaki bir dervişin kıyamını (huruc) desteklemelerine bağlanıyor. Buna ilaveten toplam on dört kişiyi öldürdükleri iddiası da haklarındaki suç-

* Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul. fikret.yilmaz@bau.edu.tr ve yilmaz_fikret@hotmail.com.

1 Olayın geçtiği yıllarda Karahisar-ı Sahip, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari taksimatına göre Anadolu eyaletinin sancaklarından biriydi, günümüzdeki Afyonkarahisar ilinin büyük kısmına tekabül ediyordu.

2 Köy ve zaviyenin adı Osmanlı kayıtlarında Yaylacı Çoban Emre, Çoban Emre, Emre Bey, Bey Emre, Emrebeyoğlu ve hatta Emir Sultan gibi farklı isimlerle de anılıyor. Makalede karışıklığa meydan vermemek amacıyla köy için Emre Sultan, zaviye için ise Çoban Emre isimleri kullanılmıştır.

3 BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 150, belge. 197, (24 Cemaziye'l-ahir 1196) ve BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492, (29 Cemazie'l-ahir 1196). Ek. I-II.

lamalar arasında yer alıyor. Emre Sultanlılar tarafından öldürüldüğü iddia edilenlerden dördü kadın, altısı erkek toplam on kişinin komşuları Döğer köyünden; diğer dört kişinin ise Emre Sultan'dan geçen yolcular olduğu belirtiliyor. Ayrıca, öldürülenlerin dışında dört yolcunun da Emre Sultanlılar tarafından hapsedilerek alıkonulduğu ileri sürülüyor. Bu ithamlardan dolayı onları mahkemeye celb etmek üzere gönderilen görevlilere (zabitan ve ayan) itaat etmeyerek direndikleri de haklarındaki suçlamalar arasında bulunuyor. Bütün bu belirtilenler, Emre Sultan'daki hadiselerin ilk aşamasına tekabül eden safahatı yansıtıyor.

Olayların ikinci aşamasında ise, Anadolu Eyaleti müteselliminden alınan buyrulduya dayanarak Karahisar kadısının verdiği bir hüküm ve mürasele ile Emre Sultan'a bu kez silahlı bir müfreze gönderilmişti. Karahisar kadısının verdiği bu hükümde, gönderilen askerî birliğe karşı koymaları durumunda köylülerin katledilmesine (demi heder) izin verilmişti. Böyle sınırsız bir yetkiyle köye giden görevliler ile köylüler arasında silahlı çatışma çıkmış ve iki taraftan da öldürülenler olmuştu. Ancak, başka bir malumata göre ortaya çıkan sonuç daha vahimdi. Çünkü canlarını kurtarmak için zaviyeye sığınan ve aralarında kadınlarla çocukların da bulunduğu Emre Sultan köylülerinin yüzden fazlası çatışmaya katılmamalarına rağmen binayla birlikte yakılarak katledilmişti.⁴ Ölümden kurtulabilenlerin yurtlarını terk etmesi sebebiyle Emre Sultan köyünün ortadan kalkması⁵ ve geriye tahrip olmuş türbenin taş duvarları ile yüzlerce yıllık Çoban Emre zaviyesinin harabesinin kalması ise katliamın diğer sonuçlarıydı.⁶

Emre Sultan'daki olaylar ve katliam, Karahisar kadısı tarafından 11 Haziran 1782 tarihli bir arzla Osmanlı sadrazamına rapor edildi.⁷ Karahisar kadısı arzını sancak yöneticilerinin kusuru olmadığını göstermeye yönelik

4 "...ve mezburlar Emre Sultan tekyesine tahassün eylediklerinde tekye-yi mezkure ihrak-ı bi'n-nar ve derununda rical ve nisvan ve sıbyanlardan yüzden müteceviz kimesne helak ve katl olunub...". BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s.153, belge. 201. 3 Receb 1196/14 Haziran 1782. Ek. III.

5 Bu olaydan ilk defa yerel araştırmacılar söz etmişti: Edip Ali Bakı, *Şeriye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da XVII, XVIII'inci Asırlarda Meçhul Halk Tarihinden*, Yeni Matbaa, Afyon, 1951, s. 24. Ömer Fevzi Atabek, *Afyon (Vilayeti) Tarihçesi*, 2. fasikül, yay. haz. Turan Akkoyun, Afyon, 1997, s. 128-130. Yakın zamanlarda yapılan yeni bir çalışmada ise, Karahisar kadısının olayla ilgili sadrazamlığa sunduğu arz tartışılmadan özetlenmekle yetinilmiş: Aziz Altı, *Perdeyi Aralamak: 18. yüzyılda Kızılbaş Toplumundan Kesitler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 36-39.

6 Türbe ve zaviyenin mevcut durumu hakkında bkz. Sevgi Parlak, "Afyonkarahisar Emre Sultan Zaviyesi ve Türbesi", *Bellekten*, LXXVI/276, plan ve fotoğraf ekleriyle, Ankara, 2012, s. 455-468.

7 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492, (29 Cemazie'l-ahir 1196). Ek. II.

bir üslup ve kurguyla inşa etmiş ve olayların asıl mağduru olan köylüleri suçlamıştı. Emre Sultanı'nda büyük bir mehdici kıyamın başlamak üzereyken önlendiğini ileri sürmüş ve katliam başta olmak üzere ortaya çıkan vahim tabloyu 16. yüzyıl boyunca Kızılbaşlık soruşturmalarında yaygın olarak kullanılan *kanonun*⁸ unsurlarından olan "mum söndürme" iftirası gibi karalamalara dayanarak meşrulaştırmıştı.⁹

Ancak, yaşanan olaylar ve katliamın yazışmalarda nakledildiği gibi olmadığını düşündüren sorunlar bulunuyor ve bunlar belgelerde anlatılanları tartışmayı ihtar ediyor. Söz konusu arzda, her şeyden önce Osmanlı bürokratik dilinin kitabet imkânları ve ifade gücünün yarattığı illüzyon sayesinde yaşanan facianın vahametinin kaybolduğu görülebiliyor. Ayrıca, kadı arzı olayla ilgili diğer yazışmalarla karşılaştırıldığında aralarında tutarsızlıklar ve çelişkiler olduğu da tespit edilebiliyor. Bunlar, taşra ve merkez bürokrasisi arasındaki yazışmalarda olayların safahatının farklı kelimelerle ifadelendirilmesinden veya belgelerin farklı bürolarda yeniden yazımı sırasında bazı ayrıntıların ihmal edilmesinden kaynaklanan hatalar değildir. Tam aksine, söz konusu çelişki ve tutarsızlıklarının asıl sebebi, meydana gelen olaylar ve katliamın cereyan ettiği üzere aktarılmak yerine Emre Sultanlı köylülerin tutumlarının Kızılbaşlık hakkındaki kanonun unsurlarına göre tahrif edilmesidir. Bu tespit, en azından güçlü bir ihtimal olarak ortada durmaktadır. Çünkü yazışmalarda ne Karahisar kadısının iddia ettiği gibi Osmanlı nizamını tehdit eden büyük bir ayaklanma ihtimali, ne de Emre Sultanlı köylüler hakkında isnat edilen diğer suçlar ikna edici kanıtlarla gösterilebilmektedir. Aslında inançlarından dolayı bir köyün ahalisine karşı başta Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa ve onunla müttefik olan diğer Osmanlı yöneticilerinin keyfi tutumlarının katliamın esas sebebi olduğunu söylemek mümkündür. Bundan dolayı, arazi anlaşmazlığı gibi gündelik hayatta çok rastlanan sebeplerden iki köy arasında çıkan bir kavganın katliama dönüştüğü, yazışmalarda Emre Sultan'daki ağır tablonun gerekçesi olarak gösterilen Kızılbaşlık, ilhad

8 Bu çalışmada *kanon* terimiyle, Sünni fıkhında ilhad ve zendakanın takibatına esas olan yaptırım ve yaklaşımların, Osmanlı uleması tarafından Kızılbaşlar hakkında verilen fetvaların ve örfi olarak uygulanan cezalar ile toplumda şayi olan karalama paketinin bütün unsurları kastedilmektedir.

9 Mum söndü hakkında bkz. Willem Floor, "Who were the Candle Extinguishers or Cheragh-koshan?", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 164, no. 1, 2014, s. 129-144. Doğan Kaplan, "Alevilere Atılan 'Mum Söndü' İftirasının Tarihsel Kökenleri Üzerine", *Hünkâr-Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, c. I, no. 2, 2014, s. 41-53.

ve mesiyani bir ayaklanma girişimi gibi iddiaların manipülatif olduğu ve sancak yöneticileri tarafından katliamın mazereti olarak *uydurulduğu* makalenin ana tezi olarak savunulmaktadır. Bahsedilen sebepler dışında Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıl boyunca izlediği amansız Kızılbaş takibatının 1782 yılından çok önce sona ermiş olması gibi tarihsel veya yapısal faktörler de makalenin ana tezini desteklemektedir. Bu nedenle olayla ilgili yazışmaları anlamlandırabilmek için Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş tebaasına karşı sürdürdüğü sistematik takibatın 17. yüzyıl başlarından itibaren zayıflamasıyla ortaya çıkan değişimin çerçevesinin çizilmesi makalenin devamındaki tartışmalar açısından işlevlidir.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, bahsettiğim değişim Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerine bağlı değildir. Bu değişimde Osmanlı ve Safevî (Devlet-i Kızılbaşân) devletleri arasındaki rekabetin karakteri ve şah ile Anadolu'daki Kızılbaşların ilişkisindeki farklılaşma belirleyicidir. Mesela, 1623-1639 yılları arasında iki devlet arasındaki son büyük rekabet sırasındaki savaşlar ve Bağdat'ın karşılıklı el değiştirdiği dönemde Osmanlı topraklarında 16. yüzyıldakileri andıran ve geniş bölgeleri etkileyen bir Kızılbaş ayaklanması patlak vermedi. Oysa Bağdat'ın Safevîler tarafından ikinci fetihini müteakiben (28 Kasım 1623)¹⁰ Osmanlı tebaası Kızılbaşların İran tarafı ile irtibatını gösteren ve şahın Osmanlı topraklarına (İklim-i Rum) doğru harekete geçeceğini duyuran muhabere örneklerine o sırada hâlâ rastlanabiliyordu.¹¹ Ancak, bilindiği üzere Safevî ordularının Osmanlı topraklarına yönelik harekâtının Bağdat ve Meşhede'nü's-şerife'n çevresi ile sınırlı kalmasından başka, yukarıda belirtildiği üzere Anadolu'da da büyük Kızılbaş isyanları çıkmadı. Bunun sebeplerinden biri, Safevî Devleti'nin bu savaşlar sırasında adeta gücünün son kalıntılarını harcamasından dolayı iki devlet

10 Yusuf Halaçoğlu, "Bağdat-Osmanlı Devri", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, c. 4, s. 433-437.

11 Bu konuda yayımlanmış bir mektup için bkz. Ayfer Karakaya-Stump, "Kızılbaş, Bektaşî, Safevî İlişkilerine Dair 17. Yüzyıldan Yeni Bir Belge"; *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık-Alevî Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 17-35. Karakaya-Stump söz konusu mektubun Bağdat civarındaki Bektaşî tekkelelerinin birinden gönderildiğini savunur ve buna bağlı olarak Bağdat, Kerbala ve Necef'teki Bektaşî tekkeleri içinde Osmanlı muhalifi veya Safevî taraftarı olanlar bulunduğunu iddia eder. Ancak, Rıza Yıldırım söz konusu mektubun bir Bektaşî tekkesinden değil, Safevî şahı (mürşid-i kamil) adına halifetü'l-hülefası tarafından gönderildiğini belirterek Karakaya-Stump'un yorumunu eleştirir: "The Safavid-Qizilbash Ecumene and the Formation of the Qizilbash-Alevi Community in the Ottoman Empire, c. 1500-c. 1700", *Iranian Studies*, 52:3-4, 2019, s. 464-472.

arasındaki rekabetin şiddetinin 1640'lardan sonra azalmasıydı. Diğeri ise, yine aynı dönemde şahların Anadolu'daki müridleriyle askerî/tasavvufî bağlarının 16. yüzyıldaki gücünü kaybetmesiydi. Çünkü daha Şah Abbas (1587-1629) zamanından başlayarak Kızılbaş inancının Şii akidesine uygun olmadığı tartışılmaya başlanması¹² ve 17. yüzyılın sonlarında Kızılbaşların tıpkı yaklaşık iki yüz yıl önce Sünni Osmanlı uleması gibi İran'daki Şii ulema ve fukaha tarafından da mühlid ilan edilmeleri¹³ şahların Anadolu'daki Kızılbaş müridleriyle irtibatını zayıflatmıştı. 17. yüzyıl ortalarından itibaren Safevî hanedanı ve şahları siyasi güçlerini yitirmiş ve tarih sahnesinden silindikleri 1722'ye gelinceye kadar sıradan bir iktidar figürüne dönüşmüşlerdi. Bu sırada iktidarı ele geçiren Nadir Şah Avşar'ın¹⁴ ve daha sonraki Zend ve Kacar hanedanlarına¹⁵ mensup şahların ise Kızılbaşlar nezdinde Safevîye şahları gibi dinî/tasavvufî bir cazibesi bulunmuyordu. Dolayısıyla Kızılbaşların hem dinî hem de siyasi önder mertebesinde "mürşid-i kamil" kabul ettikleri karizmatik şah figürü artık yoktu. İster istemez bütün bu gelişmeler 17. yüzyıl başlarından itibaren hem özellikle Anadolu'daki Osmanlı tebaası Kızılbaşların hem de İran'daki aynı inanca mensup kitlelerin geleceğini derinden etkiledi.

Bu gelişmelerin Osmanlı tarafındaki yansımaları ve yarattığı değişim izlenebilmektedir. Değişimin ilk işaretleri 16. yüzyıl sonlarında tespit edilmekle birlikte 1610'lardan itibaren yerleştiği ve amansız Kızılbaş takibatının 17. yüzyıl ortalarından itibaren hemen hemen sona erdiği bilinmektedir.¹⁶ Bu eğilimin yukarıda değinilen 1623'ten sonraki çatışma döneminde tekrar yükselen Osmanlı-Safevî rekabetine rağmen sürdüğü de belirtilmelidir.¹⁷

12 Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu-Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 322. Safevî Devleti'nde Kızılbaş iktidarının zayıflaması hakkında bkz. Kathryn Babayan, "The Safavid Synthesis: From Qizilbash Islam to Imamite Shi'ism", *Iranian Studies*, 27:1-4, 1994, s. 154 vd. Faruk Sümer, "Abbas I", *DİA*, c. I, s. 17-19.

13 Rıza Yıldırım, a.g.e., s. 321-323. Kathryn Babayan, *Mystics, Monarchs, and Messiah-Cultural Landscapes of Early Modern Iran*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2002, s. 403-429.

14 Azmi Özcan, "Nadir Şah", *DİA*, c. 32, s. 276-277.

15 Rıza Kurtuluş, "Zendler", *DİA*, c. 44, s. 256-258 ve Faruk Sümer, "Kaçarlar", *DİA*, c. 24, s. 51-53.

16 Suraiya Faroqi, "Conflict, Accomodation and Long-term Survival: The Bektāşi Order and the Ottoman State (Sixteenth-seventeenth centuries)", *Bektāchiyya-Etudes sur l'ordre mystique des Bektāchis et les groupes relevant de Hadchi Bektāch*, ed. Alexandre Popovic-Gilles Veinstein, Isis Press, İstanbul, 1996, s. 174-176.

17 A.g.m., s. 174.

Bahsedilen değişimin bir diğer önemli başlığı ise, aynı dönemden itibaren başta Kızılbaş tekkeleri olmak üzere imparatorluk genelindeki gayrisünni dergâhların Bektaşî tarikatının şemsiyesi altında Osmanlı sistemine entegre edilmesiydi.¹⁸ Bu süreçte Bektaşî tarikatının üstlendiği rolden dolayı etkinlik alanının genişlemesi ama aynı zamanda Kızılbaş inanç ve ritüelinin etkisine açılması söz konusu değişimin diğer bir sonucudur.¹⁹ Kızılbaşların Bektaşî tarikatı içinde erimesinin başladığı yeni bir süreç söz konusuydu.

Bu farklılaşmanın yansımalarından biri de, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki Kızılbaş kitlelere karşı tercih ettiği dışlayıcı dili genel veya kategorik olarak kullanmaktan kaçınarak sadece çıkan sorunların muhataplarına karşı sarf etmeye başlamasında izlenir. Suraiya Faroqhi, haklı olarak, bunun bürokratik usullerin değişmesinden ileri gelmediğini belirtir ve *mühimme* defterlerindeki kayıt sıklığına göre 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarından itibaren gerçek bir değişim olduğuna dikkat çeker.²⁰ Nitekim Faroqhi'nin bu tespiti Osmanlı arşivinde Kızılbaş anahtar kelimesiyle genel bir tarama yapıldığında teyit edilebilmektedir. Tasnif edilmiş mevcut belge fonlarında 1630 ile 1830 arasında terimin kullanıldığı sadece beş yüz yirmi (520) kayıt bulunabiliyor. Ancak, bu belgelerin sadece %10'unda (52 kayıt) Anadolu ve Rumeli'deki eyaletlerde mukim olan gayrisünni Müslüman tebaanın suçlandığı olaylarda Kızılbaş teriminin kullanıldığı görülüyor.²¹ Üstelik söz konusu elli iki belgenin kırktan fazlası sadece dört olayla ilgilidir ve diğer üç vakada ise Kızılbaş kelimesi lakap olarak kullanılmaktadır. Belirtilenler dışındaki üç vakada daha Kızılbaş terimi kullanılmakla birlikte bunları ciddiye alınmamış olmalı ki, takibatına bile gerek duyulmamıştır. Buna mukabil Osmanlı kayıtlarında karşılaşılan Kızılbaş teriminin geçtiği kayıtların büyük çoğunluğunu %81 gibi yüksek bir oranda olmak üzere İran cephesi, ordusu ve Safevîler veya onlardan sonra gelen hanedanlar hakkındaki yazışmalar oluşturmakta-

18 A.g.m., s. 176. Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu*, s. 341-351.

19 Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, çev. Nasuh Barın, Simurg Yayınları, İstanbul, 2003. Rıza Yıldırım, *Bektaşîliğin Doğuşu: Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 301-304.

20 Suraiya Faroqhi, "Conflict, Accomodation and Long-term Survival", s. 177-180.

21 Belirtilen eğilimin teyidi veya yanlışlanması, ayrıntılı indeksleri yapılmamış belge fonlarının incelenmesiyle mümkündür. Ancak bu makalenin amacı olmadığından henüz ayrıntılı indeksleri bulunmayan ana defter serileri taranmamıştır. Tarandığı takdirde belirtilen örneklem sayısının yükseleceğine şüphe yoktur ancak dağılım oranlarının ne ölçüde değişeceğini tahmin etmek zordur.

dır. Ayrıca, ilginç bir zamanlamayla tam Safevî Devleti'nin artık çok zayıf bir durumda olduğu ve yıkılmasından kısa bir süre önce 1690'lardan itibaren Kızılbaş teriminin günümüzdeki Lübnan ile Suriye'nin batısındaki Osmanlı sancaklarındaki Şii tebaa için de kullanılmaya başlandığı görülür.²² Bu gruptaki kayıtlar ise %9 nispetindedir. Böylece, İran tarafıyla ilgili olanlarla birlikte Şia'nın kastedildiği toplam kayıt oranı %90'a ulaşır. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı yöneticileri itikadî bakımdan Kızılbaş inancının Nusayrilik ve İran Şii'liğinden farklı olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Dolayısıyla bu veriler Kızılbaş teriminin büyük oranda Anadolu'daki kitleleri kastedecek şekilde kullanılmadığı iki yüz yıllık bir dönemden bahsedilebileceğini göstermektedir. Diğer taraftan, belirtilen sonuçları Osmanlı vakanüvis tarihleri ve kroniklerin diskurundan da teyit etmek mümkündür.²³

Özetle bu değişimin esas sebebi Kızılbaşların kaybetmesiydi ayrıca Osmanlı Devleti'nin de bu büyük çatışma dönemini sonlandırmaya razı olduğu söylenebilir. Bunu uygulamalara yansıyan yaklaşım farkından da izlemek mümkündür. Mesela, 1727 yılında Kızılbaş olduğu gerekçesiyle elinden tımarı alınan birinin şikâyeti üzerine Osmanlı başkentinden verilen cevapta "Kızılbaş'a tımar verilmeyeceğine dair bir kanun yoktur, Osmanlı Devleti'ne itaat edenlere hak ettikleri miktarda askerî dirlik verilmesinin kadîm bir kaide olduğu" belirtilebiliyordu.²⁴ Bu, üzerinde durduğumuz değişimin yarattığı sonuçları

22 Stefan Winter, "The Kızılbaş of Syria and Ottoman Shiism", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, Routledge, Londra, 2011, s. 175; ve "Shiite Emirs and Ottoman Authorities: The Campaign Against the Hamadas of Mt. Lebanon, 1693-1694", *Archivum Ottomanicum*, 18, 2000, s. 209-245.

23 Yayınlanmış kroniklerin taranmasından çıkan bu sonucu bazı örneklerle gösterecek olursak: Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname, inceleme - metin (1106-1133/1695-1721)*, ed. Mehmet Topal, Tüba, Ankara 2018, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye hitaben hakaret amacıyla kullanılıyor, s. 783 veya Reisülküttab Kara Bekir'in lakabı olarak kullanılıyor, s. 976, 842 ve 1093. Eserdeki diğer kullanımların hepsi İran savaşları ile ilgilidir. Bazı kronik ve vakanüvis tarihlerinde Kızılbaş kelimesiyle hiç karşılaşılıyor, mesela; *Tarih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)*, ed. Songül Çolak, İstanbul, 2019; *Subhi Tarihi-Sami ve Şakir Tarihleri ile birlikte 1730-1744*, ed. Mesut Aydınar, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007; *Mehasinü'l-asar ve hakaikü'l-ahbar (1174-1779)*, ed. Mücteba İlgürel, TTK, Ankara 2014. Bu eserlerde de aynı durum gözlenmektedir; Kızılbaş kelimesi ya İran'la ilgili konular için kullanılıyor veya hiç karşılaşılıyor. Artık Anadolu'daki gruplar için kelimenin kullanımdan düştüğü söylenebilir. Burada taradığım tüm eserleri anmıyorum ancak sonuç farklı değildir.

24 BOA. Cevdet TZ., 10-474 (21 Muharrem 1140/8 Eylül 1727). "...Himmat veled-i İsa için Revan alyabegisi İbrahim Kızılbaş taifesinden olub kızılbaş tımar tasarrufu hilaf-ı kanundur deyü Hüseyin'e arz ve ref'inden tevcih ve tezkere olunub lakin bu hususa dair bir [bu] dürlü kanun olmayub devlet-i aliyeye itaat edenlere istihkaklarına göre dirlikler verilüb mutasarrıf

göstermesi bakımından güçlü bir ifade veya örnektir. Ancak, unutmamak gerekir ki, belgenin tam anlamı herhangi bir Kızılbaş'ın inançlarını ve bunun alametlerini terk ederek Osmanlı padişahına itaat etmesi halinde tımar veya başka bir mansıp alabileceği, tersi durumda ise Kızılbaş'a mansıp tevcih edilemeyeceğidir. Aslında, bu kural prensipte daha eskiden de vardı ve bu nedenle belgede uygulamanın "kadim bir kaide" olduğuna vurgu yapılabilmektedir. Osmanlı tebaası Kızılbaşların hangi koşullarda mansıp alabileceklerinin ve takibata uğramayacaklarının sınırlarına işaret eden detaylara, 16. yüzyılda onları mülhid ilan ederek öldürülmelerini şer'an onaylayan kanonun temel metinleri içinde bile rastlamak mümkündür. Mesela Ebussuud Efendi'nin verdiği bir fetvanın içinde bu ayrıntı şöyle formüle edilmişti: "...[Kızılbaşlar] eğer şehirlerde ve köylerde kendi halinde olurlarsa, tutumlarını iyileştirirlerse, bunların [Safevîlerin] sıfatlarından ve eylemlerinden uzaklaşırlarsa, görünürdeki halleri içtenliklerine işaret ederse, bu gibilerin [tutumları gerçek olmasa bile] yalanları açığa çıkmadığı takdirde bunların haklarında [Kızılbaşların] ahkâmı ve cezası icra olunmaz...".²⁵ Dolayısıyla Osmanlı idaresinin Kızılbaşların siyasi iddialarını terk etmesini ve itikadi olarak alenileşmeden var olmalarını talep ettiği kriterlerin yaygın olarak uygulanmasına imkân veren yeni şartlar 17. yüzyılda Osmanlı-Safevî rekabetinin durulmasıyla başlamış ve Kızılbaş Devleti'nin zayıflayarak sona ermesi sürecinde istikrar kazanmıştı. Bu nedenle söz konusu değişimin görece olduğu unutulmamalıdır. Çünkü belirttiğim sınırlar çerçevesinde bir sükunet süreci izlenmekle birlikte, bu Kızılbaş inancının Osmanlı idaresince kabul edildiği anlamı taşımıyordu. İhtiyaç duyulduğunda Kızılbaşlara karşı 16. yüzyılda üretilen kanonun icra edilmeyeceğine dair bir düzenleme de söz konusu değildi. Ancak, Osmanlı yönetimi pratik ihtiyaçları dikkate alarak mümkün olduğunca çizdiği sınırlara bağlı kalıp, sistematik soruşturmalardan vazgeçmişti. Çatışmanın ve sistematik takibatın sona ermesi Sünni-Kı-

olmaları kaide-yi kadime-yi cihan-penahiden olmağla...". Bu belgeyi Aziz Altı da farklı bir bağlamda kullanıyor: *Perdeyi Aralamak*, s. 23.

- 25 M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 111: "... Amma şehirlerde ve köylerde kendi halinde salah üzerine olup, bunların sıfatlarından ve ef'allerinden tenezzühü olup, zahir halleri dahi sıdklarına delalet eyleyen kimselerin kizbleri zahir olmayınca üzerlerine bunların ahkâmı ve ukubatı icra olunmaz...". Kızılbaşlar hakkında verilen fetvaların toplu bir değerlendirmesi için bkz. Abdurrahman Atçıl, "The Safavid Threat and Juristic Authority in the Ottoman Empire during in the 16th Century", *International Journal of Middle East Studies*, 49, 2017, s. 295-314.

zılbaş geriliminin tamamen yok olduğu anlamına gelmediği gibi, Sünnileştirme için de ideal şartları sağladığı unutulmamalıdır.

Bütün bunlardan dolayı, Kızılbaş takibatıyla ilgili 17. ve 18. yüzyıllarda rastlanan az sayıdaki belgenin 16. yüzyıldaki çatışma dönemine göre kurgulanan mevcut tarihsel anlatıyı takip ederek değerlendirilmesi tarihyazımı açısından sakıncalıdır. 17. ve 18. yüzyıllarda kullanıldığı ender vakalarda Kızılbaş terimine artık farklı anlamlar yüklenmesi bile söz konusudur. Mesela, eşkıya anlamında kullanıldığı görülebilmektedir. Bu anlam yüklenirken Kızılbaşların bozguncu ve Osmanlı düzenine muhalif oldukları mı kast ediliyordu yoksa kabul edilmiş dini (Sünni) akidenin dışında kalanlar eşkıya olarak mı tanımlanıyordu veya Kızılbaşlara yönelik takibatlar eşkıyalık adı altında mı yürütülüyordu gibi sorular ayrıca incelenmelidir. Çünkü Kızılbaşlık iddialarına mesnet teşkil eden karalama unsurlarının Kızılbaş terimi hiç dile getirilmeden eşkıyalık suçlamalarıyla birlikte formüle edildiğine rastlanabilmektedir.²⁶ Araştırmacıları yanıltmaya müsait yeni bir durum oluşmuştu demek mümkündür. Bundan dolayı, 17. ve 18. yüzyıllarda rastlanan Kızılbaşlık, Rafizilik ve İlhad suçlamalarının 16. yüzyıldaki olgular gibi değerlendirilmesi yerine ortaya çıkan yeni koşulları ihmal etmeyen bir anlatının inşa edilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, 1782 yılında Emre Sultan'da katliamla sonuçlanan olaylar sırasında Karahisar sancağı mutasarrıfı ve kadısının yaklaşımlarının, 17. yüzyıl başlarından itibaren izlenen değişimle uyumlu olmadığına altını tekrar çizmek gerekiyor. Dolayısıyla, Kızılbaş hareketinin zirvesinde olduğu 16. yüzyıl başlarında Osmanlı yönetimi tarafından üretilen söylemin bütün unsurlarını içeren ifadelerle Emre Sultan ahalisinin 1782 yılında Kızılbaşlıkla suçlanması ve mehdici bir kıyama kalkışacakları gerekçesiyle katledilmeleri hem anakroniktir hem de 18. yüzyılın son çeyreğindeki koşullara göre paradoksaldır. Bu durumda, Emre Sultan olayının sebeplerini ararken, yazışmalarda sunulan gerekçeleri ve kullanılan Kızılbaşlık ve kıyam iddialarının katliamın bahanesi olarak sancak yöneticileri tarafından üretildiği ihtimalini derinlemesine tartışmak kaçınılmaz bir önem ka-

26 Mesela uzun süredir devam eden bir anlaşmazlıkta, Bereketoğlu aşireti ve boy beyleri Yusuf'un eylemleri eşkıyalık ve itaatsizlik olarak değerlendirilirken, Kızılbaş terimi kullanılmadan Kızılbaşlık iddialarına mesnet sayılan unsurlar tek tek belirtilmişti: "...ve mezburların her biri hanelerinde Cuma gecelerinde cemiyet ve rical ve nisvanları mahlut olub şürb-i hamr ve fiil-i şeni' eyledüklerinden maada... (Fi evail-i C 1140/ 14-24 ocak 1728)". BOA. Mühimme Defterleri, 134, s. 312.

zanıyor. Böylece yukarıda açıklanan değişime rağmen Kızılbaşlar hakkında 16. yüzyılda üretilen karalama ve suçlama söyleminin sonraki yüzyıllarda tamamen terk edilip edilmediği ve ihtiyaç duyulduğunda tekrar kullanılıp kullanılmadığı gibi sorular üzerinde düşünmek de mümkün olabilecektir.

Olay mahalli ve taraflar

İlk bakışta olayın taraflarının birbirine 5-6 kilometre uzaklıktaki Emre Sultan ve Döğer²⁷ köyleri ahalisi olduğu görülüyor.²⁸ Ancak, sorun sadece iki köy ahalisinin kavgası olarak anlaşılmamalıdır. Aslında olayın bir tarafında Döğerliler, Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa,²⁹ mutasarrıfla işbirliği içinde olduğu anlaşılan Karahisar kadısı ve son aşamada onların görüşlerine itibar eden Osmanlı sadrazamı İzzet Mehmet Paşa³⁰ ile bizzat Osmanlı padişahı I. Abdülhamid'den³¹ (1774-1789) meydana gelen iktidar bloğu, diğer tarafta ise Emre Sultanlılar var. Tarafların arasındaki güç dengesinin Emre Sultan ahalisi aleyhine olduğu aşikâr bir şekilde görülüyor.

Karahisar sancağının da bağlı olduğu Anadolu Eyaleti valisi Abdi Paşa, mütesellimi Germiyanoğlu Yusuf Ağa³² ve Karahisar ayanından Turunçoğlu Süleyman Ağa³³ ise iktidar bloğuna mensup olmakla birlikte üçüncü taraf

27 Köyün ismi Döğer, Döger, Düver veya Döver gibi birbirinden farklı şekillerde kullanılıyordu. Döğer, Türkmen boylarından biri ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde karşılaştığı gibi Akkoyunlu ve Dulkadirli topraklarında buldukları da biliniyor. Geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Döğerlere Dair", *Türkiyat Mecmuası*, X, 1951-1953, s. 139-158; Sümer, "Döğer", *DİA*, c. IX, s. 514-115 ve "Döğer", *The Encyclopedia of Islam*, II, 2. basım, s. 613-614.

28 Köylerin lokasyonu için bkz. Harita I.

29 Ebubekir Paşa, Karahisar-ı sahip sancağına mutasarrıf olarak makalede bahsedilen katliamdan iki yıl önce 17 Haziran 1780'de (14 Cemazie'l-ahir 1196) tayin edilmişti. BOA. Ali Emiri, SABH I, 177/11805.

30 Fikret Sarıcaoğlu, "İzzet Mehmet Paşa", *DİA*, c. 23, s. 557-558.

31 Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi-Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001. M. Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, c. I, s. 213-216.

32 Germiyanoğlu ailesinin 18. yüzyıl sonlarında bölgedeki etkinlikleri ve Yusuf Ağa'nın mütesellimliği için bkz. Murat Dağlı, "18. Yüzyıl Sonunda Ayanlık Siyaseti ve Germiyanzadeler", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, LV, 2020, s. 156 vd.

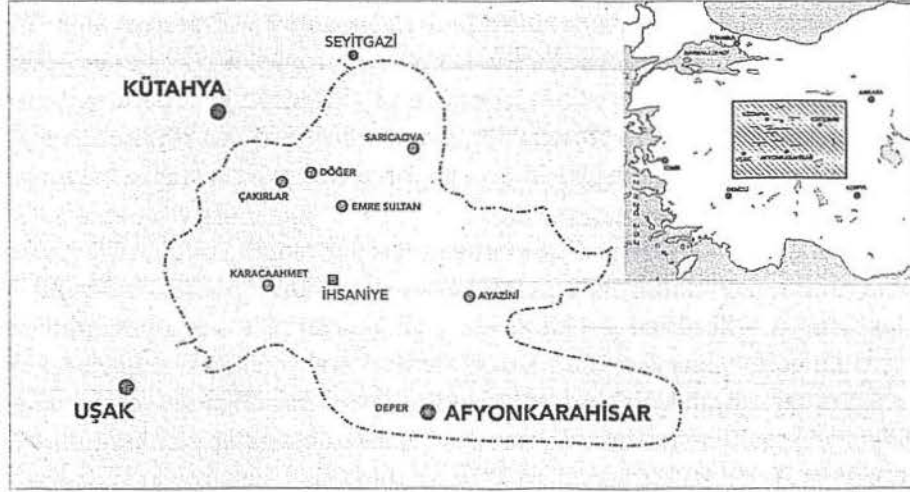
33 Turunçoğlu ailesinin Karahisar sancağındaki faaliyetleri 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra gerek Afyonkarahisar sicillerindeki kayıtlardan, gerekse Osmanlı arşivindeki çeşitli belge fonlarından izlenebilmektedir. Ailenin fertleri arasında etkinlikleri tespit edilen başka isimler olsa da Süleyman Ağa en tanınmışlarıdır. Fakat Turunçoğulları hakkında sadece bir çalışma bulunmaktadır: Mehmet Güneş, "Karahisar-ı sahip Ayanı Turunçzade Dede Mustafa Bey ve

olarak gösterilebilir. Onların tutumundan, Karahisar mutasarrıfı ve kadısının olaylar sırasındaki icraatlarına kısmen itiraz etseler bile, bunun çıkar çatışmasından veya yerel elit ile sancak yöneticilerinin kendi aralarındaki rekabetten kaynaklandığı söylenebilir. Ancak, Emre Sultanlı köylülerin mağduriyetlerini ortaya çıkarttığı için onların itirazları olayların analizi bakımından özel bir değer taşıyor.

Olay mahalli ise yazışmalarda çatışan taraflar olarak sunulan Döğer ve Emre Sultan köylerinin bulunduğu yer ve çevresidir. Yukarıda belirtildiği gibi bu iki köy birbirine 5-6 kilometre uzaklıktaydı. 16. yüzyıl başlarındaki kayıtlara göre Döğer köyünün Karahisar ile Kütahya arasındaki yolun güvenliğini sağlayan küçük bir derbent yerleşmesi olarak doğduğu tespit edilebiliyor.³⁴ Aynı dönemde altı dükkân inşa edilerek bir pazar yeri kurulması³⁵ ve hâlâ ayakta olan bir kervansaray inşa edilmesi,³⁶ hem köyün gelişmeye imkân veren bir noktada yerleştiğini hem de yönetim tarafından desteklendiğini gösteriyor. Bunun etkisiyle, doğal nüfus artışından daha hızlı büyüyerek elli yılda birkaç haneli bir yerleşmeden yaklaşık yüz kişinin yaşadığı orta büyüklükte bir köye dönüşmüştü.³⁷

Muhallefatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sayı 65, Ağustos 2019, s. 205-218.

- 34 Üçler Bulduk, *XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 93. 1528'deki tahrirde derbentçi yazılan yedi kişiden çoğunun ölmesi nedeniyle, 1572 tahririnde çocukları aynı görev için kaydedilmişti.
- 35 Pazar yeri ve dükkânlar hakkında tahrir defterlerindeki malumat için bkz. BOA. TT.d., 147, s. 111. Üçler Bulduk, *XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib*, s. 216.
- 36 Eklektik yapısı ve plan tipinin diğer kervansaraylardan farklı olması sebebiyle, Döğer kervansarayının metinde bahsedilen pazaryerindeki dükkânlardan dönüştürüldüğü ihtimali yüksektir. Çünkü 16. yüzyılda dükkânları ve pazaryerini inşa eden aynı kişinin yaptırdığı bir handan söz ediliyor (BOA.TK.GM., 96, vrk. 57b). Ancak, şimdiye kadar yapılan yayınlarda kervansarayın II. Murad (1421-1451) tarafından 1438'de inşa edildiği kabul ediliyor. Bunun, "Medine-yi Karahisar-ı sahib kazasına tabi' Döğer nam karyede vaki' Murad Han bina eylediği han ve mescid ve mekteb-i şerifi evkafının..." şeklinde 28 Mayıs 1797 (H. 1 Zilhicce 1211) tarihli bir kayıt (BOA.MŞH.ŞSC.d., 260, s. 137, belge no. 160) nedeniyle tartışılmadan benimsenmesinden kaynaklandığı anlaşılıyor. Ancak bu kayıta aynı isimdeki Osmanlı padişahlarından hangisinin kastedildiği belli değildir. Süleyman Gönçer, II. Murad olduğunu kabul etmiş (*Afyon İli Tarihi*, c. I, İzmir, 1971, s. 382-383). Daha sonraki yayınlarda da Gönçer'in tespiti tartışılmadan tekrarlanmış: Halim Baki Kunter, "Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi (Döğer Kervansarayı)", *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, 1969, s. 226; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, c. I, ilaveli 2. baskı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983, s. 178-179; Hayati Binler, "Döğer Kervansarayı", *V. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s. 147. Ancak, hanın, II. Murad'dan çok sonra 16. yüzyılda bina edildiği hemen hemen kesindir.
- 37 1528'de birkaç hane ve bir imam kayıtlıyken, 1572/1573'te bir hatip, iki nim, 11 bennak ve 19 bekar erkek kaydedilmişti. BOA.TK.GM. 96, v. 52b.

Emre Sultan köyü ve olay mahallinin lokasyon haritası.

Emre Sultan'ın ise, Döğ'er'den daha eski bir yerleşim olmasına rağmen zaman içinde onun gölgesinde kaldığı söylenebilir.³⁸ Emre Sultan'daki Çoban Emre zaviyesi Karahisar sancağının kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesinden (1428-1429) önce kurulmuş olmalıdır.³⁹ Ancak en erken kayıtlar, köy ve zaviyenin geçmişi II. Murad'ın (1421-1451) saltanat yıllarına kadar geri götürmeye izin veriyor.⁴⁰ Bundan da anlaşılacağı üzere, Döğ'er köyünün ortaya çıkıp gelişmesinden önce Çoban Emre zaviyesi pek çok benzeri gibi yolculara (ayende ve revende) konaklama hizmeti veriyordu. Bunun mukabilinde zaviyenin kurucusu olan aileye mülk araziler bağışlandığı ve bu

38 Emre köyünde 1528'de 11 hane ve 6 muaf (evlad-ı vâkıf) kayıtlıydı. 1571/72'te ise, 22 muaf (evlad-ı vakıf), 5 nim, 4 bennak, 7 mücerred ve 2 haymana kayıt edilmişti. BOA.TK.GM. 397, v. 24b.

39 Bu tür tekke ve zaviyelerin nasıl kurulduğu, işlevleri ve dağılım alanları için bkz. Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, c. II, Ankara, 1942, s. 301 vd. Ayrıca Osmanlı hâkimiyeti öncesindeki İslâmi yorum ve gelenek hakkında günümüze kadar yapılan çalışmaları değerlendirerek ilavelerle geliştiren bir çalışma için bkz. Rıza Yıldırım, "Anadolu'da İslâmiyet: Gaziler Çağında (XII.-XIV. Asırlar) Türkmen İslâm Yorumunun Sünnî-Alevî Niteliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLIII, 2014, s. 93-124.

40 Bununla ilgili kayıtlar için bkz. 438 Numaralı Muhasebe-yi Vilayet-i Anadolu Defteri (H.937/M.1530) II, dizin ve tıpkıbasım, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, s. 138. Ayrıca BOA.TK.GM.d., 397, v. 24b-25a.

toprakların evlatlık vakfa dönüştürüldüğü anlaşılıyor. Çünkü II. Mehmed (1451-1481) zamanında bu tür vakıf ve mülklerin lağvedildiği sırada Çoban Emre vakfının topraklarının da miri araziye aktarıldığı, ancak, daha sonra II. Bayezid'in (1481-1512) saltanatında benzerleri gibi eski statüsünün iade edildiği görülüyor.⁴¹ İsminde Emre olmasından dolayı, başlangıçta Ahî tekkesi olarak kurulduğu söylenebilir.⁴²

Çoban Emre zaviyesi ve vakfını kuran aile ile oradaki dervişlerin 16. yüzyıl başlarında Safevî Devleti'nin (Devlet-i Kızılbaşân, 1501-1722/1736) kurulduğu yıllarda Batı Anadolu'daki Türkmenlerin Osmanlı Devleti'ne karşı kitlesel muhalefetleri sırasında Kızılbaş yolu veya çevresine dahil oldukları ileri sürülebilir.⁴³ Safevî halifelerinin propagandalarının etkisiyle bölgedeki zaviye ve tekkelerdeki şeyh veya dervişlerden Kızılbaş hareketine katılanlarının olması şaşırtıcı değildir. Ayrıca, bölgenin 1511'deki Şahkulu ayaklanmasının merkezine yakın olması ve Kütahya'ya yönelik saldırılarının güzergâhında yer alması sebebiyle Kızılbaş hareketiyle erken yıllarda tanışmaları doğaldır.⁴⁴ Ancak, bu makalede incelenen 1782'deki katliama kadar kurucu ailenin soyundan gelenlerin vakfı yönetmeye devam ettiğine bakılırsa, 16. yüzyıl boyunca devam eden Kızılbaş takibatını zararsız atlatabildiklerini kabul etmek gerekir. Döğertililer ise Emre Sultan köylüleri

41 Çoban Emre vakfının lağvedilmesi ve eski statüsünün iade edilmesiyle ilgili defter kayıtları için bkz. BOA.TK.GM.d., 397, v. 24b-25a.

42 Yaklaşık olarak Ankara'nın bausındaki bölgeyi kaplayan ve Osmanlı idari yapısında Anadolu eyaletine tekbül eden topraklarda Ahi tekkelerinin hem şehirlerde hem de köylerde yaygın olduğu görülür. Ömer L. Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", s. 292 vd. Turan Gökçe, *XVI ve XVII. yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 124 vd; Üçler Bulduk, *Karahisar-ı Sahib Sancağı*, s. 272-274; Ahilik ve Bektaşîye arasındaki etkileşim hakkında bkz. Rıza Yıldırım, *Menakıb-ı Evliya (Buyruk)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 197 vd; Yıldırım, "Shi'itisation of the Futuwwa Tradition in the Fifteenth Century", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 40, no. 1, Ocak 2013, s. 53-70.

43 Bu süreç ve Anadolu'da Kızılbaş hareketinin doğuşu hakkında bkz. Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu-Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 287 vd. Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976; Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Sancaktan Saraya-Seçme Yazılar*, yay. haz. M. Sabri Koz-Haşim Şahin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39-100.

44 Şehabeddin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1/3, 1967, s. 34-39; 1/4, 1968, s. 54-59. Feridun Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, c. 38, s. 284-286. Emecen, "İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli Üzerine Yeni Yaklaşımlar", *Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, yay. haz. Mehmet Öz-Fatih Yeşil, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 521-534. Rıza Yıldırım, "Turkomans between Two Empires", yayımlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 345-415.

gibi inançları sebebiyle baskı veya takibat tehlikesi altında değillerdi. Tam aksine, içlerinden bir grup derbentçilik göreviyle Osmanlı düzenine eklenmişti. Bu hizmetlerine mukabil 16. yüzyıl başlarında köyün kuruluşu sırasında elde ettikleri vergi muafiyetini 19. yüzyılda bile koruduklarına bakılırsa,⁴⁵ Osmanlı merkez ve taşra yönetimiyle köklü bir sorun yaşamadıklarını belirtmek gerekir.

Döğer'in kurulduğu yerin başka bir özelliği, üç tekkenin arasında olması ve onların yarattığı sosyo-kültürel havzada bulunmasıdır. Döğer'in yaklaşık beş kilometre batısında Çakırlar mevkinde yer alan ve günümüze sadece türbesi ulaşabilen tekke, Hacı Bektaş-ı Veli Menakıbnamesi'nde adı geçen halifelerinden Derviş/Seyyid Cemal'e atfediliyor.⁴⁶ Diğerleri, bu makalede incelenen Çoban Emre tekkesi ve üçüncüsü ise, yine Döğer'e uzak olmayan Karaca Ahmet Sultan tekkesidir. Karaca Ahmet tekkesinin aynı zamanda bir şifa merkezi olarak kabul edilmesinden dolayı bölgenin inanç ve kültür tarihinde önemli bir yer işgal ettiği biliniyor.⁴⁷ Belirtilen kültür dairesini Seyyid Gazi (Eskişehir), Hacim Sultan (Uşak), daha güneyde Sarı Baba (Denizli) gibi dergâhları hesaba katarak genişletirsek Otman Baba, Şeyh Şücaeddin, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahî ve Kalender zümrelerinin etkisinin bulunduğu bir çevreden bahsedilebileceği görülür. Bu nedenle, en azından Döğer'in kuruluş döneminde inanç farkı sebebiyle Emre Sultan ahalisi ile aralarında düşmanlık olabileceğinden prensipte söz etmek zordur. Derbent hizmeti için seçilmeleri ve bahsedilen gayrisünni tekkelerin arasına yerleştirilmeleri Döğerlilerin Sünni olmasından mı kaynaklanmıştı yoksa 16. yüzyılda kurulduğu yıllardan 1782'ye gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nin Sünnileştirme politikaları sebebiyle Emre Sultan ahalisi ile aralarındaki kültürel benzerliklerin bu uzun süreçte kaybolması mı söz konusuydu sorusunun cevabını verebilmek şimdilik mümkün görünmüyor. Ancak, Döğerlilerin görevleri

45 1826 yılında, Döğer'in eskiden beri derbent olduğu ve muafiyetleri bulunduğundan vergi teklif edilmemesi istenmişti: BOA. Cevdet Zabtiye, 840.

46 Caroline Tee, "Holy Lineages, Migration and Reformulation of Alevi Tradition: A Study of the Derviş Cemal Ocak from Erzincan", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 37/3, 2010, s. 337-343 ve 379-382. İsmail Çiftçioğlu, "Germiyanoğlu Topraklarında Hacı Bektaş Veli Kültürünün Temsilcileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 53, Temmuz 2017, s. 185-186.

47 Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, c. I, İzmir, 1971, s. 359. İsmail Çiftçioğlu, a.g.m., s. 186-187. Muharrem Bayar, Arşiv Vesikalarına Göre Ünlü Halk Hekimi Karaca Ahmet Sultan ve Halk Tababeti", *Kebikeç*, 12, 2001, s. 113-126. Zeliha Subaşı, "Kültürel Psikoloji Bağlamında Yerel Sağlık Yöntemleri-Karacaahmet Türbesi ve Keçeci Baba Türbesi Örnekleri", yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2018, s. 185 vd.

gereği sisteme entegre oldukları, fakat Emre Sultan'ın Osmanlı düzeniyle Bektaşîye aracılığıyla irtibatlandığına şüphe bulunmuyor.

Emre Sultan'ın kaderi yazılırken

1782 yılının Mayıs ayı sonlarında, yazışmaların tarihlerini dikkate alırsak muhtemelen ayın son haftasında, Emre Sultan köylüleri veya içlerinden bir kısmı Karahisar-ı Sahip mahkemesine çağrılmıştı. Bunun sebebi, köylülerin Kızılbaş oldukları, yaklaşık Mayıs ayı başlarından beri bir aydır batıl ayinlerini sürdürdükleri ve toplamda on dört kişiyi öldürdükleri iddialarıydı.⁴⁸ Aslında bu iddialar Döğerli bir grup köylü tarafından Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya iletilmiş, o da şikâyetçileri Karahisar kadısına yönlendirerek soruşturma sürecinin başlamasını sağlamıştı. Döğerlilerin şikâyeti üzerine köye gönderilen görevlilere Emre Sultan ahalisi mukavemet etmiş ve mahkemeye gelmeyi reddetmişlerdi.⁴⁹ Bu nedenle köye ikinci kez gönderilecek tüfekçilere verilmek üzere Karahisar sancağının da bağlı olduğu Anadolu Eyaleti valisinin Kütahya'daki mütesellimi Germiyanoglu Yusuf Ağa'dan bir buyruldu istenmişti. Emre Sultan'daki olaylar ortaya çıktığı günlerde, 20 Mayıs 1782 tarihinde tayin olunan Anadolu Eyaleti valisi Abdi Paşa henüz Kütahya'ya ulaşmadığından,⁵⁰ eyaletin idaresi onun mütesellimi ve ka'im makamı olan Germiyanoglu Yusuf Ağa'nın uhdesindeydi. Aslında Yusuf Ağa da belirtilen görevlere 24 Mayıs 1782 tarihinde, yani bir bakıma yine Emre Sultan'daki olaylar sırasında tayin edilmiş⁵¹ ve bahsedilen buyrulduyu 6 Haziran 1782 tarihinde vermişti.⁵² Tayin tarihleri, olaylar sırasında vali ve mütesellim değişimi sebebiyle Anadolu Eyaleti'nin merkezinde otorite boşluğu olduğunu belirtmeye izin veriyor.

Kütahya müteselliminin verdiği buyrulduda Emre Sultanlı köylüler hakkındaki şikâyetler veya başka bir deyimle köye yapılan müdahalenin gerekçeleri sıralanmıştı. Elbette bu gerekçeler Kütahya mütesellimine Karahisar kadısı

48 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492, (29 Cemazie'l-ahir 1196/11 Haziran 1782). Ek. II.

49 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492, (29 Cemazie'l-ahir 1196/11 Haziran 1782). Ek. II.

50 Tayin emrinin Karahisar mahkemesindeki kaydı: BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 149-150, belge. 196. Kütahya sicillerindeki kaydı için bkz. İsa Aydın, "1780-1782 M (1195-1197) Tarih ve 4 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2015, s. 368.

51 BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 149-150, belge. 196, (11 Cemaziye'l-ahir 1196).

52 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 150, belge. 197, (24 Cemaziye'l-ahir 1196). Ek. I.

tarafından nakledilmişti. Buna göre Emre Sultan ahalisi gasp, katl ve soygun suçlarıyla itham edilmişlerdi. Açık ifadesiyle Döğer köyünden dört kadın ve beş yolcuyu katlettikleri, ayrıca başka bir grup yolcuyu soydukları belirtilmişti. Buyruhduda, öldürüldüğü iddia edilen kişilerin cesetlerinin Karahisar'dan gönderilen görevlilerce muayene ve kimliklerinin müşahade olunmasına Emre Sultan ahalisinin mukavemet ettikleri de dile getirilmişti.⁵³ Bu nedenlerden dolayı verilen buyruhduda ile Kütahya'dan tayin olunan mübaşir ve Döğer köyü ahalisinin yardım ve refakatiyle Emre Sultanlı köylülerin her türlü yol denenerek, iyilikle veya zorla yakalanmaları ve yargılanmaları için mahpusen Kütahya'daki Anadolu Eyaleti Divanı'na gönderilmesi istenmişti.⁵⁴

Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa ve kadı İsa Efendi'nin talebi üzerine Kütahya mütesellimi tarafından verilen bu buyruhdunun muhatapları Karahisar kadısı, zabitanı ve ayanı yanı sıra, iş erleri ile Döğer köyünün harp etmeye muktedir gönüllüleri ve il erleriydi.⁵⁵ Görüldüğü üzere Döğer köyünün gönüllüleri ve il erleri de husumetli oldukları Emre Sultan'a adli ve idari bir görevlendirmeye gönderiliyorlardı. Gerçi buyruhduda onların görevi "refakat ve yardım" olarak tanımlanmıştı ama bundan daha etkili bir rol oynayacakları sonradan anlaşılacaktı.⁵⁶ Çünkü açık olarak adı konulmamış olsa da bu emir kısmi veya yerel bir seferberlik ya da nefir-i âmî anlamı taşıyordu. Bu nedenle, Kütahya müteselliminin verdiği buyruhduda Döğer köyünün harbe kadir gönüllülerinden oluşan paramiliter bir grubun da görevlendirilmesi, Emre Sultan'daki katliamı hazırlayan işlemlerin içinde önemli bir yer teşkil ediyor. Ayrıca, buyruhduda Emre Sultanlı köylülerin mahpusen celp edilmesi ve cezalarının Kütahya'daki Anadolu Divanı'nda verileceği belirtilmiş olmakla birlikte, Döğerlilerin husumetli oldukları Emre Sultanlı köylülere karşı görevlendirilmesi adeta çatışmaya davetiye çıkartmak demektir.

53 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 150, belge. 197. Ek. I. "Emre karyesi ahaliileri kendü hallerinde olmayub katl-i nüfus ve gasb-ı emval adet-i müstemireleri olmakdan naşi bu esnada dahi Döğer karyesi sakinelerinden dört nefer avret ile ebna-yı sebilden beş nefer kimesneyi hilaf-ı şer'i şerif ve bi-gayr-i hak katl ve laşeleri muayene ve müşahade olunub lazım gelen tedibat-ı meşruaları icrasına kaza-yı mezburun zabitan ve ayanı mübaşeret eylediklerinden asla ve kat'a tehaşi ve itaat-ı şer' etmeyüb mukabele ve muharebeye tasaddi ve cesaret üzere oldukları sahihen inha ve ihbar..."

54 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 150, belge. 197. Ek. I.

55 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 150, belge. 197, 6 Haziran 1782 (24 Cemaziye'l-ahir 1196). Ek. I.

56 İl erleri aslında paramiliter güçlerdi. Mücteba İlgürel, "İl Erleri", *DİA*, cilt 22, s. 59-61.

Buyruhdaki provakasyonu davet eden görevlendirmeyi, Karahisar kadısının verdiği hüküm tamamladı. Karahisar mahkemesinde buyruldu müra-seleye dönüştürülürken Emre Sultanlı köylüler hakkındaki ithamlar arasına birdenbire Kızılbaşlık ve ilhad suçlamaları eklendi ve direnen olduğu takdirde kanlarının dökülmesinin (demi heder) şer'an uygun olduğu hükmü verildi. Halbuki Kütahya müteselliminin verdiği buyruhduda ne itaat etmedikleri takdirde demi heder izni verildiği ne de Kızılbaşlık ve ilhad suçlamaları bulunuyordu. Gerçi mütesellimin verdiği buyruhduda yer alan "bu makule harekât-ı na-meşruaya cesaret ve katl-i nüfus ve gasb-ı emval ile ibadullah'a gadr ve hakaret eden haramzade ve eşkıya makulelerini ahz ve tedibat-ı meşruaları icrasıyla tathir-i bilad ve terfih-hal-i ibad cümleye elzem ve cümle umurdan akdem olmağla"⁵⁷ gibi cümleler demi heder verilmesine mesnet olabilecek nitelikteydi. Ancak, buyruhduda açıkça demi heder emrinden bahsedilmiyor ve sadece Emre Sultanlıların yol kestikleri (kutta-i tarik olmaları), dört kadın ve dört veya beş yolcuyu öldürdükleri (katl) ithamlarından bahsediliyordu. Aslında bu suçlamalar sorumluların takibatı ve cezalandırılması için zaten yeterli olduğundan köylülerin hepsinin suçlanması gerekli değildi. Buyruldu zanlıların mahpusen Kütahya'daki Anadolu Divanı'na gönderilmelerini emrediyordu. Öyleyse demi heder ve Kızılbaşlık suçlamaları neden peyda edilmişti? Aşağıdaki açıklamalarda görüleceği gibi, Karahisar kadısı sanki köye karşı taammüden bir saldırı başlatmak üzere buyruhdaki emirlerin sınırlarını aşmış ve köylüler hakkında "demi heder" hükmü verebilmek için Kızılbaşlık ve ilhad iddialarını üretmişti. Bu manipülasyonun katliamın hem hazırlayıcısı hem de en kuvvetli meşrulaştırıcısı olarak kullanılacağı daha sonra ortaya çıkacaktı.

Belirttiğim manipülasyonun bir başka kanıtı olaydan çok kısa bir süre sonra 29 Haziran 1782 tarihinde Karahisar sancağının idaresi için bu tarihten önce yapılan harcamaların tespit ve tevzi edildiği kayıtlarda görülüyor. Masraflar arasında Emre Sultan köyündeki mesele için Kütahya'dan gönderilen müfrezenin masrafları da bulunuyor. Bir mübaşir ve yirmi yedi süvariden oluşan bu müfreme için, 35 kuruşu mübaşirin olmak kaydıyla, altı günde toplam 182 kuruş harcandığı anlaşılıyor.⁵⁸ Dolayısıyla Emre köyüne Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa tarafından gönderildiği belirtilen tüfekçi müfrezesi

57 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 150, belge. 197, 6 Haziran 1782 (24 Cemaziye'l-ahir 1196). Ek. I.

58 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 158, no. 207: "Emre karyesi maddesi için gelen Kütahya mübaşiri, 27 süvar (yevm 6) [için] menzilciye 147 guruş".

dışında yirmi sekiz kişilik başka bir birliğin de Kütahya'dan mütesellim Ger-miyanoğlu Yusuf Ağa tarafından görevlendirildiği kesinleşiyor. Fakat köydeki çatışma sırasında Kütahya'dan gönderilen bu birlikten hiçbir zayıat olma-ması, öldürüldüğü veya yaralandığı iddia edilen tüfekçilerin hepsinin Kara-hisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın adamları olduğunun belirtilmesi büyük bir soru işareti yaratıyor. Çünkü muhtemelen Kütahya'dan gelen müfreze ya henüz olay mahalline ulaşmadan katliam olmuş bitmişti veya ulaşmış olsal-ar bile ellerindeki buyrulduya uygun hareket ederek çatışmalara ve katliama iştirak etmemişlerdi. Bu nedenle, Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın çok değil daha bir hafta önce emrine itaat etmeyen ve mahkemeye gelmeyi reddeden Emre Sultanlı köylülere haddini bildirmek, tartışmalı hale gelen otoritesini tekrar tesis etmek ve köylülerin mal varlıklarına el koymak mak-sadıyla Kütahya'dan gönderilen müfrezeden önce hareket etmiş olabileceği ihtimaller dışında değildir. Çünkü katliamdan sonra Anadolu Valisi Abdi Pa-şa tarafından yapılan itirazlar öncelikli olarak iki konu üzerinde durmaktadır: Bunların birincisi Karahisar mahkemesinde verilen demi heder izninin usul-süz olduğu, ikincisi ise köydeki mal ve servete mutasarrıf Ebubekir Paşa'nın adamları tarafından el konulduğudur. Görüldüğü üzere, Emre Sultan'ın ka-deri, Kütahya'dan verilen buyruldu ve Karahisar mutasarrıfının direktiflerini yerine getiren Karahisar kadısı tarafından verilen mahkeme hükmüyle yazıl-mıştı. Ancak, Karahisar kadısı tarafından buyrulduyunun sınırlarının aşılması Emre Sultanlı köylüler hakkında usulsüz bir demi heder hükmünün verilme-si bu aşamadaki en kritik karardır çünkü böylelikle yine buyrulduyunun amir olduğu üzere zanlıların yargılanmak için mahpusen Kütahya'daki Anadolu Divanı'na götürülmesi konusu daha en baştan boşa çıkmıştı.

Bunun Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın inisiyatifi Anadolu Eyaleti valisi Abdi Paşa'ya bırakmamak istemesiyle ilgisi olduğu söylenebilir. Muta-sarrıf Ebubekir Paşa'nın kendisinden daha yüksek bir mevkide olan ve amiri pozisyonundaki Anadolu Eyaleti valisine karşı bu denli fütursuzca rekabetinin sebebi, hiç kuşkusuz gücünden kaynaklanıyordu. Ebubekir Paşa 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşları sırasında Bender civarındaki görevi sırasında asker arasında saygı gören birisi olarak öne çıkmıştı. Kısa bir süre Bender muha-fızı olarak görev yapan Abaza Mehmet Paşa'nın vefatından sonra onun yeri-ne muhafız olarak tayin edilmesini kaledeki görevli askerler talep etmişti.⁵⁹

59 BOA. Ali Emiri, SMST III, 222-17588, (27 Temmuz 1769/23 Rebiü'l-evvel 1183).

Ebubekir Paşa, eski sadrazamlardan olan Silahtar Mehmet Paşa'nın Anadolu Eyaleti valiliği sırasında 17 Haziran 1780'de Karahisar-ı Sahib'e tayin edilmişti.⁶⁰ Silahtar Mehmet Paşa'nın hanedan damadı olmasından dolayı Osmanlı sarayında etkisi vardı ve Ebubekir Paşa'nın hamilerinden olduğu söylenebilir. Ebubekir Paşa, Emre Sultan'daki katliamdan üç ay sonra Karahisar sancağı elinde kalmak üzere 12 Eylül 1782'de (4 Şevval 1196) tekrar Bender muhafızı tayin edilerek ödüllendirilecekti.⁶¹ Bir aydan biraz fazla bir süre sonra 18 Ekim 1782'de (11 Zi'l-kade 1196) ise ödüllerine yenisi eklenerek Rumeli beylerbeyi payesiyle tayin edildiğinden kariyerindeki yükseliş devam etti.⁶² Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere usulsüz uygulamaları, sebep olduğu katliam ve bağlı bulunduğu eyalet valisine açıkça karşı çıkmasına rağmen cezalandırılmamış, aksine hızla yükselmişti.⁶³

Karahisar kadısının arzı

Ebubekir Paşa'nın inisiyatifli ile Emre Sultan'a karşı yapılan saldırının sunucu her açıdan vahimdi. Hele sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu yüzden fazla köylünün zaviye ile birlikte yakıldığı iddiası,⁶⁴ Karahisar mutasarrıfı ve kadısının kolayca açıklayabileceği türden bir durum değildi. Hatta onları telaşlandırmış olmalıydı, çünkü kadı İsa Efendi, daha köyün üzerinde dumanlar tüterken demeyi hak edecek kadar hızlı davranarak Emre Sultan'da olanları muhtemelen mutasarrıf Ebubekir Paşa'nın direktiflerine göre düzenlediği 11 Haziran 1782 tarihli arzıyla Osmanlı sadrazamına bildirdi.⁶⁵ Aynı şekilde Ebubekir Paşa'nın da sadrazama, şimdilik ulaşmamız mümkün olmasa da bir arz gönderdiği anlaşılabilir.⁶⁶

60 BOA. Ali Emiri, SABH I, 177/11805, (14 Cemazie'l-ahir 1194).

61 BOA. Anadolu Ahkam Defterleri, 80, s. 177, h. 648.

62 BOA. Cevdet Dahiliye, 291/14536.

63 Ebubekir Paşa'nın Emre Sultan vakasından sonra Tekirdağı'na sürüldüğü daha önce bu olaya değinen yayınlarda tekraren belirtiliyor: Edib Ali Baki, *Afyonkarahisar'da Meçhul Halk Tarihinden*, s. 23. Sevgi Parlak, "Afyonkarahisar Emre Sultan Zaviyesi ve Türbesi", s. 456. Aziz Altı, *Perdeyi Aralamak*, s. 38. Ancak, Karahisar'dan Tekirdağı'na sürgün edildiği belirtilen mutasarrıf, Karahisar-ı Sahip'te sonraki yıllarda görev yapan Ebubekir Sıdkı Paşa'dır.

64 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201. Ek. III.

65 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492, (29 Cemazie'l-ahir 1196). Ek. II.

66 Ebubekir Paşa'nın arzının Sadaret Kethüdası Kalemî dosyaları içinde olması muhtemeldir. Ancak, Osmanlı Arşivi'nde bu tasnifteki 1782 yılı dosyaları henüz dijitalize edilmediğinden ulaşılamamaktadır. 1782 yılına ait 67 kutu olan evrakın dijitalize edilmesi işlemi hayli uzun

Fakat sadrazamın Ebubekir Paşa'ya yazdığı cevabi mektuptan içeriği tahmin edilebiliyor.⁶⁷ Buna göre Karahisar mutasarrıfı ve kadısının sadrazama gönderdiği arzların birbirinin benzeri olduğu anlaşıldığından, ikisinin arasında varlığı anlaşılan söz birliği böylece kesinleşiyor. Dolayısıyla Karahisar kadısının arzı, aynı zamanda mutasarrıf Ebubekir Paşa'nunki gibi okunabilir.

Karahisar kadısının 11 Haziran 1782 tarihli arzı, başından sonuna kadar facianın kurban ve mağdurlarını suçlu ilan etmeye adanmıştır. Kadı iki ana bölümde düzenlediği arzın ilk satırlardan itibaren Emre Sultanlı köylüler hakkında kendisine Döğerli bir grup tarafından iletilen şikâyetleri ve suçlamaları sıralamıştı. Döğer köyünün imamı ve hatibi başta olmak üzere şikâyetçilerin köyün önde gelenleri olduğunu gösterecek şekilde payeler vererek belirtmiş ve onların Döğerlilerin çoğunluğunu temsil ettiğini ima eden ifadeler kullanmıştı. Karahisar kadısı şikâyetçilerin isimlerini sayarken önce köyün imamını sonra hatibini daha sonra da pek rastlanmayan şekilde, sanki kendisinin yakın akrabaları veya tanıdıklarıymış gibi "amuca/amca" diyerek hitap ettiği diğer köylüleri sıralamıştı.⁶⁸

Kadı arzına göre, Karahisar mahkemesindeki şikâyetlerinde Döğerliler, kendi köylerinin "kurb-i civarında" olan ve sadece dokuz evden meydana gelen Emre Sultan ahalisini ilhad ile suçlamışlardı.⁶⁹ Burada bahsedilen köydeki gerçek hanelerin toplamı değil, vergiye esas olan hane sayısı olmalıdır.⁷⁰ Çünkü 1782'de köy ve zaviye yok edildikten sonra mütevellî tayini sırasındaki yazışmalarda, muaf olanlar dışında köyde hane reisi sayısı kırk yedi olarak kaydedilmişti.⁷¹ Bundan da anlaşılacağı üzere köyün nüfusu iki yüzden fazla olmalıdır. Karahisar kadısının Emre köyünün dokuz evden oluştuğunu belirtmesi, katledilenlerin sayısını az göstermeye matuf başka bir manipülasyondur. Çünkü *ev* ve *hane* deyimleri Osmanlı bürokrasisinde aynı anlamda kullanılmaz. Karahisar kadısının bu tercihini manipülasyondan başka bir yorumla anlamlandırmak mümkün değildir. Çünkü kadı arzındaki bu ayrım-

süreceği arşiv görevlileri tarafından ifade edildiğinden makalenin bekletilmesi yerine yayımlanmasını tercih ettim.

67 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 254, no.204. Ek. V.

68 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

69 "...kurb-i civarımızda vaki Emre karyesi dokuz evden ibaret bir karye olub cümlesi fırka-yı dalle olmağla". BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

70 Halil Sahillioğlu, "Avarız", *DİA*, c. 4, s. 108-109.

71 BOA.Cevdet Evkaf, 32379/2. "...Kırhisar nahiyesine tabi kırk yedi nefer reaya ile karye-yi Çoban Emre..."

tının hiçbir işlevi yoktur ve metinden çıkartılması durumunda bile anlam kaybı oluşmamaktadır. Üstelik köyün dokuz evden oluştuğu bilgisi Döğerli köylülerin ifadesine dayanıyordu ve kadı bunu bile elinin altında olması gereken kayıtlardan teyit etmeye lüzum görmeden doğru kabul etmişti.

Arzın devamında ise iddiaların boyutu değişiyor ve mesiyani bir ortam tasvir ediliyor. Buna göre, son günlerde mehdi olduğunu iddia eden Ali Dede isimli biri Emre Sultan'a gelmiş ve köylüler aslen Çay kasabasından⁷² olan bu dervişe bağlanmışlardı. Ali Dede mehdilik iddiasını yazdığı mektuplarla etrafa duyurmuş ve "huruc" vaktinin geldiğini ilan ederek iki yüzü geçkin silahlı eşkıyayı da yanına toplamıştı. Emre Sultanlı köylüler ise her gün yirmi koyun ve beş sığır kurban ediyorlar, eşyalarını ve elbiselerini yakıyorlardı. Karahisar kadısının bu satırlarla köylülerin kıyametin kopacağına ikna olduklarını ve dünya malından vazgeçtiklerini göstermeye çalıştığı anlaşılıyor. Zaten devamında da klasikleşen ifadelerle Emre Sultan ahalisinin kadın erkek karışık olarak otuz gündür geceli gündüzlü raks ettiklerini ve kendi rızalarıyla birbirlerinin eşleriyle cinsel ilişkiye girdiklerini belirtmeyi ihmal etmiyor. Çünkü kadıya göre, köyün ahalisi "mum söndüren taifesindendi".⁷³

1782 yılının Mayıs ayında köyde tarif edildiği gibi bir ortamın var olduğu ve anlatılanların gerçekliği çok şüphelidir. Her şeyden önce, bizzat Döğerli köylüler ve kadı tarafından ileri sürüldüğü gibi Emre Sultan şayet dokuz evden oluşsaydı her gün belirtilen sayıda hayvan kurban edilemeyeceği kendiliğinden bellidir. Ayrıca, otuz gün boyunca belirtilen sayıda kurban kesilmesi için bir köyün servetinin kâfi gelmeyeceği açıktır. Her halükarda kadı efendinin ifadeleri şüpheli ve abartılıdır. Bu çelişkilere ilaveten resmedilen mesiyani ortamın kusursuzluğu ve kalıp ifadelerle tasvir edilmesi de şüphe uyandırdığından tartışılmaya muhtaçtır. Zulüm görmek ya da bir haksızlığa uğramak gibi sebeplere dayalı bunalım zamanlarının isyan veya kıyamları bir kurtarıcı figür önderliğinde örgütlendiğinden bu tür itirazlarda bir mehdi tipinin varlığı adeta kural gibi tekrarlanır veya siyasi otorite tarafından hareketin lideri öyle adlandırılır. Bu nedenle raporda adı geçen Ali Dede önderliğinde resmedilen sözde hurucun, Emre Sultanlı köylülerin maruz kaldıkları bir haksızlığa gösterdikleri tepki ve isyan (itiraz) olması da mümkündür. Çünkü yönetimden gelen bir talebe veya maddi-manevi bir baskıya itiraz edilme-

72 Günümüzde Afyonkarahisar'ın ilçelerinden.

73 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

si isyan olarak nitelendirilirken, bir amaç için örgütlü bir şekilde doğrudan sisteme karşı çıkan hareketlere kıyam denildiği biliniyor.⁷⁴ Emre köyündeki ortam kadı raporunda bir isyan veya itiraz değil, hazırlıkları tamamlanmış ve başlamak üzere olan bir kıyam gibi sunuluyor. Varlığı bile şüpheli olan bu hareketin raporda belirtildiği gibi gerçek olduğu kabul edilirse, Emre köyünden Osmanlı nizamını tehdit eden büyük bir kıyam başlayacağına ve bahsedilen Ali Dede'nin de ilahi kurtarıcı olarak görüldüğüne inanmak gerekir. Kızılbaş hareketinin sona erdiği veya söndüğü çoktandır bilinen bir zamanda Karahisar kadısı böyle bir kıyamın başlayacağına inanıyor muydu bilinmez ama kendi deyimiyile dokuz evden oluşan küçük bir köyden büyük bir ayaklanmanın patlayacağı ihtimal dışıdır. Ayrıca, Emre Sultanlıların çevredeki herhangi bir köye veya sancak merkezine karşı harekete geçmedikleri; tam aksine kendi köyelerinin saldırı altında olduğu bizzat tartıştığım arzdan da anlaşılmaktadır.

Bu nedenle kadı arzında belirtilen mehdilik iddiasının, Kızılbaşlara karşı kullanıldığı iyi bilinen suçlama paketinin veya kanonun tarihsel sürecin ilgisiz bir anında kullanıma sokulmasıyla irtibatlı olduğu ihtimali çok güçlüdür. Çünkü aynı karalama paketinin bir başka unsuru da diğerlerini tamamlayacak şekilde hemen devreye sokulmaktadır. Bilindiği üzere kadın-erkek karışık olarak icra edildiği belirtilen raks sahnesi, Kızılbaşlık, Rafizilik ve İlhad suçlamalarının değişmez bir unsuru olarak yaygın ve benzer cümle kalıplarıyla Osmanlı belgelerinde tekrarlanır.⁷⁵ Bunlara mum söndü olarak bilinen ve katılımcıların birbirinin eşleriyle cinsel ilişkiye girdikleri toplu zina ithamları eşlik eder.⁷⁶ İlhad ve zendekanın tarihsel kökenleri İslâm tarihinin daha eski dönemlerine kadar uzanmakla birlikte,⁷⁷ mum söndürme iftirasının Osmanlı topraklarında 16. yüzyılda üretildiği ve Kızılbaşları şeytanlaştırmaya yönelik karalamaların en yaygını olduğu bilinmektedir.⁷⁸

74 Ahmet Yaşar Ocak, "Kutb ve İsyân: Osmanlı Mehdici (Mesiyanik) Hareketlerinin İdeolojik Arkaplanı Üzerine Bazı Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, 83, Kış 1999/2000, s. 48-49.

75 Örnek için bkz. Ahmet Refik, "Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, c. VIII, sayı 2, 1932, s. 58-59, belge. 53. Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 32-33.

76 Willem Floor, "Who were the Candle Extinguishers or Cheagh-koshan?"

77 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, 15.-17. Yüzyıllar*, 4. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 1-80.

78 Ahmet Refik, a.g.m., s. 47, belge. 35. "...kendi emsali Kızılbaşlar ile cem olub gece ile bir tenha eve girüb saz ve çalgu ve sair alat-ı lehvile muhtelitler olub badehu şem'i söyündürüb biri birin avretin tasarruf ederler ..". Ayrıca bkz. Saim Savaş, a.g.e., s. 32-33.

Fakat bahsedilen iftira o denli güçlüydü ki yüzyıllar boyunca tedavülde kalabildi ve Kızılbaş/Alevi toplumunu itibarsızlaştırmak için kullanılageldi. Hatta sahte Kızılbaşlık ihbarlarında da aynı motiflerin tekrarlandığı zaten bilinmektedir.⁷⁹ Bundan dolayı, Emre Sultanlı erkek ve kadınların geceli gündüzlü karışık bir halde raks ettiği belirtilirken, hiç şüphe yok ki cem ve semah kastediliyor olmalıdır. Tarihsel olarak Kızılbaşların, günümüzde de Alevilerin cemlerine kadın ve erkeklerin beraber katılması ve birlikte semah dönmeleri gibi Sünni mezheplerin hiçbirinin şeriatında kabul edilmeyen ibadet pratiğinden dolayı böyle bir iftiranın kolayca uydurulabileceği açıktır.⁸⁰ Halbuki Kızılbaş/Alevi cemlerinde kadın ve erkekler bir arada bulunur, birlikte ibadet ederler ancak hepsi birbirini can ve yol kardeşi kabul eder. Ayrıca cemlerin gizli yapılması da doğaldı, çünkü her ne kadar haklarındaki takibatlar azalsa da ibadetlerini ve ritüellerini alenileştirdiklerinde suçlanacaklarını hem biliyorlar hem de bunu ihtar eden olumsuz hatıralardan oluşan bir hafıza yüküne sahiptiler.

Mehdi olduğu iddia edilen Ali Dede ise muhtemelen bir cem vesilesiyle Emre Sultan'da bulunuyordu. Bilindiği üzere dedeler Kızılbaş/Alevi köylerini ziyaret ederek farklı isimlerle anılan cemler düzenlerler, fakat takibat gerekçesi olacağı bilindiğinden cemler aleni ve gece gündüz devam edecek şekilde icra edilemezdi. Özellikle mayıs ayının başından beri bir aydır devam eden batıl adetlerini alenen uyguladıklarını söylemek, Karahisar kadısının mutasarrıf Ebubekir Paşa ile iş birliği yaparak uydurduğu manipülatif bir iddia olsa gerek. Çünkü yazının başında bahsettiğim Ebussuud Efendi'nin fetvasına göre Kızılbaşlar, ibadet ve inançlarını aleni hale getirmediği cezalandırılmayacaktır. Kadı ısrarla bir ay boyunca alenen devam eden törenlerden bahsederken bu kuralın ihlal edildiğine vurgu yapıyor ve yaptıkları katliamın fihhi gerekçelere dayandığını göstermeye çalışıyordu.

Karahisar kadısı, arzındaki şüpheli iddiaların devamında Döğeri altı erkek ve dört kadın toplam on kişinin farklı zamanlarda kurb-i civarlarındaki Emre Sultan köyüne gittiklerini belirtiyor ve hepsinin "tekkeye kurban geldi, boğazı karadır" denilerek katledildiğini anlatıyor.⁸¹ Bu iddiaya yakından ba-

79 Saim Savaş, *a.g.e.*, s. 86-90.

80 Bu konuda Osmanlı yönetiminin de problemin farkında olduğunu gösteren ve sema edenlerin katledilmesi için emir verilmeyeceğini belirttiği örnekler yok değildir. Saim Savaş, *a.g.e.*, s. 94-95.

81 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

kıldığında, Döğer ile Emre Sultan köylerinin birbirinin “kurb-i civarında” olduğunun vurgulanması hemen dikkat çekiyor. Halbuki iki köy arasındaki yol yürüyüş hızıyla bir saatten fazla sürmekte ve iki köy arasında ulaşım için kullanılmaktadır. Köylerin birbiriyle bu şekilde irtibatlanması, Emre Sultan’da öldürüldüğü iddia edilen Döğerlilerin beş kilometreden fazla mesafedeki komşu köyde bulunmalarını gündelik rutinlerinin bir parçası gibi gösterir. Böylece Karahisar kadısı onların neden Emre Sultan’da olduklarını açıklamak zorunda kalmayacaktır. Bunun sonucunu kadı arzından izlemek mümkün, çünkü Döğerlilerin Emre Sultan’da bulunma sebeplerini “bazı maslahat için” diyerek geçiştirmektedir.⁸² Kabul edelim ki bu ikna edici bir açıklama değildir; hatta böyle önemli sonuçlar doğuran bir olaydan sonra bir açıklama bile sayılamaz. Diğer taraftan, bu ifade kadı raporunun başka bir iç tutarsızlığını göstermektedir. Eğer Döğer köyünden dört kadın o sırada devam ettiği iddia edilen batıl ayinlerin yapıldığı bir Kızılbaş köyüne “bazı maslahat” için gidebiliyorsa aralarında derin bir geçimsizlik olmaması gerekir. Raporda hem iki köy arasındaki çatışmanın kesin tarihlerinin belirtilmemesi, hem de Döğerli dördü kadın on kişinin birbirinden farklı zamanlarda Emre Sultan köyüne gitme sebeplerinin ikna edici bir şekilde açıklanmaması olayların başlama sebebini örtmek anlamına gelmektedir. Bu belirsizlik, faciayla sonuçlanan gerilimin asıl sebebini Döğerli köylülerin Emre Sultan’da bulunma gerekçeleriyle bağlantılı olduğunu dikkatlerden uzaklaştıran bir işlev görüyor.

Karahisar kadısının arzında Döğerlilerin neden Emre Sultan’da buldukları açıkça belirtilmese de onların Emre Sultanlı köylüler tarafından öldürülme gerekçeleri ayrıntılı bir şekilde tasvir ediliyor. Ancak, söz konusu gerekçeler yine Kızılbaşların yüzyıllardır itham edildikleri iftira ve karalamalardan meydana geliyor. Hiç şüphe yok ki, tekkeye gelen Döğerli on kişinin kurban varsayılarak katledildiği gibi mesnetsiz bir iddianın hukuki kanıt olarak gösterilmesi ve sadrazam tarafından kabul edilmesinin izahı yoktur. Ancak yukarıda gösterildiği üzere 16. yüzyıldan beri tedavüldeki bu tür iftiraların Osmanlı idaresi nezdinde hukukî değer atfedilen bir söyleme dönüşerek Kızılbaşlık ve mühlidliğin kanıtları olarak yerleştiğini ve 1782’de de kabul edildiğini gösterir. Anlaşılan o ki, 16. yüzyılda üretilen şayia ve söylentilere dayalı karalamalar kuşaktan kuşağa aktarılarak Kızılbaş takibatının yok deneyecek kadar azaldığı zamanlarda bile “tartışılmadan inanılan ve kabul edilen”

82 “...ayin-i batileleri icrâsında iken on gün zarfında karyemiz sakinlerinden bazı maslahat zımında başka başka varan...” BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

bir gerçeklik kazanmıştı. Nitekim tıpkı burada verilen örneğin hemen hemen aynıyla, olaydan yaklaşık yüz yıl sonra Kızılbaş/Alevi toplumu hakkında yazılan raporlarda da karşılaşılmaması bu çıkarımı teyit ediyor.⁸³ Hem Osmanlı bürokratları hem de Sünni eşraftan eli kalem tutanlar tarafından 19. yüzyılın sonlarında Alevilerin inanç, ibadet, töre ve ritüelleri hakkında yazılan raporlarda, Alevilerin cemlerine giren Sünnileri “tekkeye kurban geldi” diyerek öldürdükleri ve cesetlerini yok ettikleri iddiaları devrin padişahına defalarca sunulabilmişti.⁸⁴ Fakat Karahisar kadısının raporundaki karalama sadece bundan ibaret değildi, aynı zamanda Kızılbaşların Sünnileri “boğazı kara” deyimiyle tarif ettikleri de eklenmişti. “Boğazı kara” bir tür tarla faresi ve aynı zamanda uğursuzluk atfedilerek kullanılıyor.⁸⁵ Dolayısıyla Kızılbaşların Sünnileri güya uğursuz saydıkları bir tür tarla faresine benzeterek aşağıladıkları ve cemlerine veya cemiyetlerine herhangi bir yolla katılmaları halinde katlettikleri ileri sürülmektedir. Sünnilerin kendileri hakkında kullandığı karalamaların benzerlerinin Kızılbaş/Alevi toplumunun da kendi aralarında Sünniler için kullanmaları mümkündür ancak bu tür nitelemelerle insanları katlettikleri iftiradan başka anlam taşımaz. Bu konuda, söylentiler dışında vuku bulmuş bir tek örnek bile olmamasının sebebi budur. Bu iddialar, 17. yüzyıl başlarından itibaren Kızılbaş takibatlarının sona ermesine rağmen 16. yüzyılda oluşturulan iftira söyleminin yeni motifler eklenerek sonraki yüzyıllarda genişlediğini göstermektedir. Dolayısıyla halk arasında Kızılbaş/Alevi-Sünni ayrımının yerleştiğinin göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir.⁸⁶

83 Bu raporların toplu bir değerlendirmesi için bkz. Yalçın Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları-II. Abdülhamid Dönemi Alevi Algısı ve Siyaseti*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 171-190.

84 Alişan Akpınar, “II. Abdülhamid Dönemi Devlet Zihniyetinin Alevi Algısı”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik (Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel)*, der. Yalçın Çakmak-İmran Gürtaş, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 220; Murat Alandağlı, “Kızılbaşlara Dair İki Rapor: 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Osmanlı İdarecilerinin Gözüyle Kızılbaşlar”, *a.g.e.*, s. 235; Yalçın Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları*, s. 179.

85 *Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, c. II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1965, s. 727. Ayrıca, deyim kullanımı hakkında bkz. Pars Tuğlacı, *Ermeni Edebiyatından Seçkiler*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 309.

86 Bu tespitler, 1826'da Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî tarikatının ilgasından sonra modern devlet kurulurken oluşan yeni düzenin Kızılbaş/Alevi toplumuyla ilgili politikalara dair bir ipucu olarak görülebilir. 1782'de Emre Sultan köylüler hakkındaki iddialar ile 19. yüzyılın sonlarında II. Abdülhamid'e (1876-1909) sunulan Aleviler hakkındaki raporların benzeşen unsurları bu bakımdan bir karine kabul edilebilir. Dolayısıyla “modern” dönemde Alevilere yönelik politikalarının başlangıcı konusunda Emre Sultan vakasının bir dönüm noktası olup olmadığı yapılacak araştırmalarda sorgulanırsa anlaşılabilir.

Sonuçta, kadı arzında “boğazı kara” veya “tekkeye kurban geldi” denilerek katledildikleri iddia edilen Döğerlilerin neden Emre Sultan’da icra edildiği belirtilen törenlere dahil olduklarının ya da neden köyde bulduklarının ne doğrudan ne de dolaylı bir açıklamasını bulmak mümkün değildir.

Aynı tutum, öldürüldüğü iddia edilen diğer şahıslar hakkındaki açıklamalarda da izleniyor. Kadı arzındaki başka bir iddiaya göre, Emre Sultan köylüleri dört yolcuyu da öldürüp cesetlerini saklamanın yanı sıra⁸⁷ diğer dört yolcuyu hapsedip mallarını gasp etmişlerdi.⁸⁸ Ancak iddiaya göre hapsedilenlerden biri kurtulmayı başarmış ve Döğerliler ile birlikte Karahisar mahkemesine gelerek yukarıda belirtilenlerin şahidi olduğunu bildirmişti.⁸⁹ Bu şahidin ifadesi mahkeme sicillerine kayıt edilmediğinden, kadı İsa Efendi’nin iddialarından şüphe edilmemesini sağlamak üzere arzına yerleştirip yerleştirmedikten emin olmak mümkün değildir. Çünkü söz konusu şahitliğin gerçek olup olmadığı tespit edilemiyor.⁹⁰ Ayrıca bu iddiaları ihtiyatla karşılamayı ihtar eden bir başka sebep de, Karahisar sancağında o yıllarda köylerde geceleme zorunda kalanların soyulduğuna rastlanmasıdır. Hatta soyulanların öldürüldükten sonra cesetlerinin ortadan kaldırıldığı vakalar da görülmektedir.⁹¹ Dolayısıyla Emre köylüleri hakkındaki ithamların inanılabilirliğini güçlendirmek için bölgede bilinen bir saldırı şeklinin Karahisar kadısı tarafından kullanıldığını söylemek de mümkündür. Ancak, unutmamak gerekir ki, Emre Sultan bir zaviye köyüdür ve hem konaklayanların olması çok doğaldır hem de misafirlerin soyulması veya öldürülmesi konusunda köyün olumsuz bir sicili yoktur. Ayrıca, bu suçlama yine Kızılbaşlar hakkındaki benzer iftiraların versiyonlarından bir diğeriyle uyumludur. Yukarıda 19. yüzyılda yazıldığı belirtilen raporlarda da değinildiği için devlet katında kabul gördüğü anlaşılan bir söylentiye göre Kızılbaş/Aleviler arala-

87 Öldürülen bu dört yolcunun Denizli’ye bağlı Çal kazasından oldukları iddia ediliyor.

88 Bu şahısların Uşak’a bağlı Kırkyılan veya Kırkyalan köyünden olduğu belirtiliyor. Günümüzde bu köyün adı Kırkyâren olarak biliniyor.

89 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

90 Bu yıllarda şer’iye sicillerinde her davada şahit ifadelerinin kaydedilmediği bilinmekle beraber, sıradan bir vaka olmadığından şahitlerin ifadelerinin önemi ortadadır. İfadelerin kayıt altına alınmamış olması davanın büyüklüğüyle uygun düşmemektedir.

91 Hamid sancağından üç tüccar Karahisar’ın Süleymanlı köyüne misafireten gecelediklerinde soyulmuş ve öldürülmüşlerdi. Cesetlerinin de yok edildiği anlaşılıyor. BOA.MŞH.ŞSC.d., 249, vrk. 47b, belge no. 177, 19 Muharrem 1168/5 Kasım 1754. Bir başka vakada eceliyle ölen birisinin soyulduğu ve cesedinin ortadan kaldırıldığı anlaşılmıştı. BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 197, belge no. 262, 28 Cemazie’l-evvel 1197/1 Mayıs 1783. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

rına karışan veya ayinlerine giren Sünnileri öldürüyor ve cesetlerini ortadan kaldırıyorlardı.⁹² Verilen örnekler sebebiyle, yolcuların Emre Sultan köyünde soyulduğu, öldürüldüğü ve hapsedildiği iddiasını Karahisar kadısının bilinen vakalara ve Kızılbaşlar hakkındaki benzer söylentilere gönderme yaparak temellendirmeye çalıştığı söylenebilir. Bütün bunların gösterdiği üzere, Emre Sultanlı köylülerin yolcuları öldürdüğü iddiasının doğru olma ihtimali de yok denecek kadar düşüktür. Onların neden Emre Sultan'da oldukları sorusunun anlamlı tek cevabı, yolculukları sırasında zaviyede misafireten konaklamış olabilecekleridir. Eğer öldürüldülerse, arzdaki iddiada dile getirildiği gibi Emre Sultanlı köylüler tarafından mı yoksa çatışmalar sırasında mı öldürüldükleri tartışmaya açıktır.

Hiç şüphe yok ki mehdilik iddiası, köydeki çatışma, Emre Sultanlı köylülerin katledilmesi, yağma ve yüzlerce yıldır varlığını sürdüren bir zaviyeyle birlikte köyün yok edilmesi gibi önemli sonuçlar doğuran bir sürecin tedavüldeki iftira ve söylentilere dayanarak gerekçelendirilmesi çok sorunludur. Çünkü sadece Karahisar kadısının veya mahkemesinin değil aynı zamanda Osmanlı adli ve idari sisteminin, uzun zamandır tehdit oluşturmamalarına ve Kızılbaşlara yönelik genel takibat olmamasına rağmen 1782 yılında bile imparatorlukta gayrisünni Müslümanlar için adalet dağıtma iddiasını yerine getirmeyi her durumda tercih etmediğini gösterir. Bu yaklaşım genel olarak bilirse de, Emre Sultan katliamı örneğinde bir kez daha kanıtlanıyor. O sıradaki Osmanlı sadrazamı İzzet Mehmet Paşa'nın⁹³ Karahisar kadısının arzını özetleyerek devrin padişahı I. Abdülhamid'e⁹⁴ (1774-1789) sunarken bile "mum söndüren tabir olunur taife"⁹⁵ tanımını çıkartma gereği duymaması önemli bir gerçeği ifşa eder. Sadece sıradan köylüler değil, taşradaki yöneticilerden Osmanlı sadrazamına ve padişaha kadar uzanan en geniş ölçekte, Kızılbaş hareketinin sönmesine, çatışmaların bitmesine ve ortaya çıkan değişikliklere rağmen tedavüldeki iftiraların hâlâ doğru kabul edildiğini gösterir. Bunun sebebi, bütün bu karalama söyleminin unsurlarının ilhadın

92 Yalçın Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları*, s. 182 ve 192.

93 Fikret Sarıcaoğlu, "İzzet Mehmet Paşa", *DİA*, c. 23, s. 557-558.

94 Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi-Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001. M. Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, c. I, s. 213-216.

95 BOA. Ali Emiri, SABH I, 7/665. Ek. VI. Belgenin tarihi yok. Arşiv görevlileri tarafından H.1203 (=1788-1789) tarihi verilmiş, ancak olayla ilgili diğer belgelerin tarihleri dikkate alındığında 1196 yılı Receb ayının ilk günlerinde (12-22 Haziran 1782) yazıldığı anlaşılıyor.

göstergeleri ve kanıtları sayılarak hukuki kabul edilmesiydi. Bu nedenle söz konusu şayia, karalama ve iftiralar Kızılbaş/Alevilerin uğradığı eziyetin bir türüdür ve fiziksel şiddet safhasını hazırlamaları nedeniyle işlevlidirler. Onların gündelik hayatta başa çıkmak zorunda kaldıkları baskı ve dışlanmanın araçları olduğu kadar, uğradıkları kısımları meşrulaştıran kanaat ve toplumsal hafızayı yaratıp yaşatmaya hizmet ederler. Dikkat edilecek olursa, ilhadın fıkhi delillerine bile müracaat etmeye gerek duyulmadan, sadece tezahürleriyle ilgili şayiaya dayanarak Emre Sultan köylülerinin mülhid oldukları ileri sürülmekte ve kabul edilmektedir. Belki belirtilenler kadar garip görünen, köylülerin 1782'deki bu olaya kadar bu tür bir suçlamayla karşılaşmamaları ve sanki bir anda mülhid olmaya karar vermiş gibi sunulmalarıdır.

Yukarıdaki açıklamaların gösterdiği üzere kadı arzı ve muhtemelen onun bir benzeri olan Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın sadrazama sunduğu diğer arzdaki suçlamaların hiçbir mesnedi bulunmamaktadır. Yaptıkları katliamı Emre Sultanlı köylülerin cemlerine katılan Sünnileri "boğazı kara" diyerek "tekkeye gelen kurban" olarak görüp katlettikleri, batıl ayinlerini alenen bir aydır icra ettikleri ve mum söndü gibi hem mesnetsiz hem de şayiaya dayalı gerekçelere sığınarak meşrulaştırdıkları gibi hiçbir somut sebep gösteremedikleri ortaya çıkar. En fazla iki yüz nüfuslu bir köyden Osmanlı düzenini tehlikeye sokacak büyük bir mehdici kıyamın başlayacağına ise muhtemelen kendileri de inanmıyordu.

Kıyam tehdidi mi yoksa katliamın meşrulaştırılması mı?

Karahisar kadısı, Döğerliler tarafından Emre Sultanlılar hakkında mutasarrıf Ebubekir Paşa ve kendisine iletilen şikâyetlerden sonra nasıl bir yol izlediklerine dair açıklamalarına raporunun ikinci kısmında yer veriyor. Özetle belirtilecek olursa, Emre Sultan ahalisini ve mehdilik iddiasıyla yanına silahlı adamlar topladığı söylenen Ali Dede'yi suçluyor. Buna karşın onları yakalamak üzere gönderilen görevlilerin ne denli uzlaşmacı olduğunu ve nefsi müdafaa maksadıyla silahlı mukabelede bulduklarını ileri sürüyor. Bu satırlara sinmiş savunmacı üslup kolayca fark edilecek kadar belirgindir. Karahisar kadısına göre, Emre Sultanlılar ve mehdilik iddiasındaki önderleri Ali Dede'yi olay çığırından çıkmadan önce mahkemeye davet etmişler ancak onlar icabet etmemişlerdi. Ali Dede, etrafa yazdığı mektuplarla iki yüz civarında silahlı eşkiyayı yanına topladığını ve bunlara ilaveten yeni katılım-

lar beklediğini belirterek meydan okumuştur.⁹⁶ Onun tam olarak sarf ettiği sözleri bilme şansımız yok ancak Karahisar kadısının bu hususu aktarırken “asker” kelimesini tercih etmesi kuşku uyandırmaktadır.⁹⁷ Çünkü Kızılbaş isyan veya itirazlarına katılanlar kendilerini asker kelimesiyle tanımlamaz ve daha çok *sufi*, *gazi* veya *eren* gibi isim ve sıfatları tercih ederler. Kadı arzında asker kelimesinin tercih edilmesi, güya önlenen tehlikenin büyüklüğünü ih-sas etmeye yönelik olmalıdır.

Kadı, Emre Sultan'da bertaraf edilen tehlikenin ne kadar büyük bir tehdit olduğunu göstermeye çalışırsa çalışsın, asıl mesele esasen böyle bir ayaklanmanın hiç vuku bulmamasıydı. Aşağıdaki satırlarda görüleceği üzere Emre Sultan'da toplanan silahlı bir grup da bulunmuyordu. Zaten bunu arzının sonunda açık bir dille belirtecek ve “eğer bu kişilerin hakkından gelinmeyip on gün daha tehir edilmiş olsaydı cemiyetlerinin hızla artacağı ve büyük bir fitne” çıkacağını vurgulayacaktı.⁹⁸ Onun bu beyanı tam anlamıyla itiraf niteliğindedir. Çünkü oluşmamış bir suçtan dolayı ve sözde bir kıyam bahanesiyle köylülere saldırıldığını Karahisar kadısı bu satırlarla kabul ediyordu. Karahisar kadısının henüz başlamamış bir ayaklanma bahanesiyle yapılan katliamda kendisinin taksiratı olmadığını göstermeye çalıştığı da söylenebilir. Çünkü arzında Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'yı överken ince bir kalem oyunuyla asıl sorumluluğu ona yıktığı görülebiliyor. Mutasarrıfı methettiği satırlarda onun tehlikeyi öngörerek isyanın önlenmesi için harekete geçilmesine izin verdiğini sadrazama parlak cümlelerle nakletmişti: On gün daha müdahale edilmese cemiyetleri artacak ve büyük bir fitne çıkacağı mukadderdi ancak Ebubekir Paşa'nın öngörüsü, kararı ve müdahaleye müsaade etmesiyle önlenerek bu topluluk perişan edilmişti.⁹⁹ Önlendiği iddia edilen büyük tehlike iddiasının geçmişteki Kızılbaş ayaklanmalarının yarattığı toplumsal ve tarihsel hafızaya gönderme yapılarak

96 Topladığını iddia ettiği silahlı adamların Seferi/Sivri ve Keskin civarından geldiği belirtiliyor. Bu yerlerin tam olarak neresi olduğu anlaşılamiyor, ancak eğer günümüzde Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesi ve yine Eskişehir'e çok uzak olmayan Keskin köyü olduğu kabul edilirse Emre Sultan ile aralarındaki mesafenin o günün ulaşım imkânlarıyla hayli uzak olduğu görülür.

97 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

98 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

99 “...merkumun haklarından gelinmeyüb on gün tehiri lazım gelse iyazen-billahi-teala cemiyetleri müzdad olub fiten-i azime olacağı emr-i bi-didar olmağla ba'de'l-hamd ve lehü'l-minne paşa-yı mumaileyh hazretlerinin re'y ve inzimam ve müsaade ve inayetleriyle cemiyetleri perişan olmağla...”. BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

temellendirildiği açıktır.¹⁰⁰ Ancak, Karahisar kadısının unuttuğu, neredeyse iki yüz yıldır büyük ve yaygın bir Kızılbaş ayaklanmasının görülmediğidir. Diğer taraftan bütün bunlar, Karahisar mutasarrıfı ve kadısı açısından pratik bir fayda da sağlıyordu. Olaylar başlamak üzere olan bir Kızılbaş kıyımı gibi tasvir edilirse, kadı ve mutasarrıfın haklarında açılacak bir soruşturma sorun yaratmadan sonuçlanabilirdi. Nitekim öyle olacaktı.

Toplu bir değerlendirmeye belirtmek gerekirse, tartışarak göstermeye çalıştığım üzere Karahisar kadısının raporunda iddialarının somut bir kanıtı bulunmuyor. Diğer taraftan Karahisar kadısının yazdıkları, yukarıda belirtildiği üzere Kütahya müteselliminin verdiği buyrulduğunun istenme gerekçeleriyle büyük bir tutarsızlık sergiliyor. Emre Sultan'a müdahale etmeden önce 6 Haziran 1782'de Kütahya mütesellimi Germiyanoglu Yusuf Ağa'dan alınan buyrulduğunun gerekçeleri içinde Karahisar kadısının bahsettiği iddialardan Kızılbaşlık, ilhad ve kıyam şüphesi yer almıyor; sadece yol kesme, katl ve mahkemeye gelmeyi reddetmek gibi fiiller bulunuyordu.¹⁰¹ Demi heder hükmüne izin veren açık bir ifade de yoktu. Üstelik buyrulduda zanlıların yargılanmak üzere mahpusen Kütahya'daki Anadolu Divanı'na celp edilmesi isteniyordu. Fakat katliamdan sonra yazılan 11 Haziran tarihli kadı arzında Kızılbaşlık, ilhad ve kıyam iddiaları peyda olmuştu. Bütün bunlar, Kızılbaşlık, ilhad ve ayaklanma iddialarının köyde ortaya çıkan vahim tabloya mazeret üretmek üzere katliamdan sonra Karahisar mutasarrıfı ve kadısı tarafından uydurulduğunu belirtmeye izin veriyor. Hatta katliamdan sonra ortaya çıkan savunması zor durum nedeniyle demi heder hükmünün olaylardan sonra oluşturulmuş olması bile ihtimaller arasındadır ancak kanıtlamak mümkün değildir.

Kadı arzındaki tutarsızlık ve çelişkiler yukarıda ayrıntılı olarak belirtilenlerle sınırlı değil. Olayların sebebi olarak gösterilen ve Emre Sultanlı köylüleri tarafından öldürüldüğü iddia edilen Döğerlilerin sayısı mütesellimin buyrulduusunda sadece dört kadından ibaretken, kadı arzında sayı altısı erkek, dördü kadın olmak üzere on kişiye yükselmektedir.¹⁰² Aynı şekilde mü-

100 Şahabettin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c. 3, Aralık, 1967, s. 34-39. Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Sancaktan Saraya-Seçme Yazılar*, (yay. haz. M. Sabri Koz-Haşim Şahin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.39-100. Jean-Louis Bacque-Grammont, "1527 Anadolu İsyamı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor", *Bellekten*, LI/199, Ankara, 1987, s. 107-118.

101 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 150, belge. 197. Ek.I.

102 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

tesellimin buyruldunda öldürülen yolcuların sayısı beş, kadı raporunda ise dört olarak belirtiliyor. İki resmî evrak arasında derin bir tutarsızlık olduğu açıktır. Sonuçta Karahisar kadısı ile Anadolu Eyaleti mütesellimi gibi iki önemli yönetici arasındaki yazışmalarda bunların masum ve sehven yapılmış yanlışlıklar olmayacağı bellidir. Bu durumda doğru söylemeyen hangisi? Kütahya mütesellimi mi yoksa Karahisar kadısı mı? Anlaşılan o ki, Karahisar kadısı doğru söylemiyordu veya en azından sadrazama ve Kütahya mütesellimine birbirinden farklı bilgi vermişti.

Kadı arzının devamı da yukarıda açıklananlardan farklı değildir. Kadıya göre müfreze Emre Sultan'a vardığında tüfekçibaşı isyankâr mehdi ile adamlarını ayrı ayrı uyararak teslim olmalarını istemiş; yoksa haklarından gelineceğini bildirerek, sözde onlara akıbetlerinin ne olacağını seçme şansı vermişti. Ancak, onları yumuşak bir üslupla (suhuletle) itaate davet etmesine rağmen kendilerine sert bir karşılık verilmişti. Hücuma uğrayan birlikten tüfekçibaşı, dört adamı, Döğer köyünün hatibi Molla Osman öldürülmüş ve ayrıca altı tüfekçi de yaralanmıştı. Sağ kalan tüfekçiler ile Döğer köylüleri "eşkıya"ya (!) birlikte karşılık vermişler ve çıkan çatışma sonunda onları dağıtmayı başarmışlardı. Mehdilik iddiasında bulunduğu belirtilen Ali Dede ile birlikte on bir kişi daha öldürülmüştü. Öldürülen on bir kişi olaylarla ilgili diğer yazışmalarda Ali Dede'nin silahlı adamları olarak sunulacaktı.¹⁰³

Bu anlatılanlarda da iki sorun var. Bunlardan biri daha sonra anlaşılacağı üzere bahsedilen on iki kişi çatışma sırasında öldürülmemişler, canlı ele geçirilmelerine rağmen yargılanmak üzere Anadolu Divanı'na gönderilmek yerine katledilmişlerdi. Bu önemli detayın ayrıntılarına aşağıda değinilecek, ancak katledildiği söylenen Ali Dede ve on bir adamının eşkıya olarak takdim edilmesine rağmen sıradan köylüler olması daha yüksek bir ihtimal değeri taşıyor. Hatta bunlar arasında Çoban Emre zaviyesi ve vakfının kurucusu olan ailenin mensuplarının bulunması da muhtemeldir. Çünkü olaylardan sonra vakfın idaresinin kime verileceğine dair tartışmalar devam ederken, aileye mensup son şeyhin bila-veled öldüğü belirtiliyor. Maalesef şeyhin ölüm tarihi de belirtilmediğinden dolayı kesinleştirilememekle birlikte ya olaylardan kısa bir süre önce eceliyle öldüğü veya çatışmalar sırasında öldürüldüğü ya da olaydan sonra ele geçirilerek idam edilenler arasında

103 BOA. Ali Emiri, SABH I, 7/665. Ek. VI.

olduğu düşünülebilir. Çünkü katliamın ardından tayin edilen yeni mütevellinin beratı 31 Temmuz-10 Ağustos 1782 arasına tarihlidir¹⁰⁴ ve Karahisar ile İstanbul arasındaki bürokratik işlemlerin iki aydan daha kısa bir sürede tamamlanması mümkün değildir. Bu nedenle, vakfın kurucusunun soyundan geldiği ve bila-veled öldüğü belirtilen son şeyhin vefat tarihi Emre Sultan'da vuku bulan olayların zamanıyla çakışır ve öldürülen kişilerin hepsinin mehdilik iddiasındaki Ali Dede'nin adamları olduğunu belirten Karahisar kadısının verdiği bu malumat da tartışmalı duruma düşer. Çünkü son şeyh bila-veled ölse bile zaviyedar ailenin olaydan önce yaşayan fertleri olduğu bilindiğinden onlardan birisi tayin edilebilirdi. Bu durumda ya aynı aileden birisinin tayin edilmesi tercih edilmediğini veya ailenin diğer fertlerinin de çatışmalarda telef edildiğini belirtmek gerekiyor.

Ancak hâlâ cevapsız olan bir başka konu, kadı tarafından sadrazama sunulan arzda Emre Sultan'da toplanan ve kıyama başlatmaya amade olan iki yüzü geçkin silahlı kuvvet ile mehdilik iddiasındaki Ali Dede'nin söylediği ileri sürülen etraftan gelecek "askerlerine" ne olduğudur. Belirtmeye bile gerek yok ki, eğer gerçekten Emre Sultan'da iki yüz silahlı "asker" olsaydı çatışmanın sonucu çok farklı olurdu. Olay sonrasında söz konusu silahlı iki yüz kişinin takip edilmesi ve yakalanması konusunda da hiçbir işlem ve girişimde bulunulmamıştır. Büyük ihtimalle, kadı arzında belirtilen iki yüz silahlı adam Emre Sultan'da hiç bulunmamıştı. Karahisar kadısı ve mutasarrıf Ebubekir Paşa oluşmamış bir suçtan dolayı sakinleriyle birlikte bir köyü yok etmenin gerekçesini yaratmak için ne denli büyük bir tehlikeyi önlediklerini kanıtlamaya çalışırken iki yüz silahlı adam hikâyesini de uydurmuşlardı.

Tekkeye sığınanları kim katletti?

Aslında olayın boyutu yukarıda aktarılanlarla sınırlı kalsaydı, muhtemelen kolayca kapatılabilirdi. Sonuçta, Karahisar mutasarrıfı ve kadısına göre, mehdilik iddiasındaki bir derviş on bir silahlı adamıyla birlikte öldürülmüş, çıkması muhtemel büyük bir kıyam önlenmiş ve onları destekleyen Kızılbaş köylülerin de hakkından gelinmişti. Ancak, yukarıda değinildiği üzere köyde sadece belirtilen on iki kişi değil, tekkeye sığınan köylüler de katledilmiş ve köy iki kez yağmalanmıştı. El konulan servetin değerli kısmına Karahisar

104 BOA. Cevdet Evkaf, 1755.

mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın adamları el koymuş, geriye kalanlar ise komşu köylerden gelenler tarafından yağmalanmıştı.¹⁰⁵

Eğer Karahisar ayanından Turunçoğlu Süleyman Ağa, Kütahya mütesellimi Germiyanoglu Yusuf Ağa'ya yazdığı bir mektupla Emre Sultan'da olanları nakletmeseydi, facianın en korkunç kısmını öğrenmek belki de hiç mümkün olmayacaktı. Süleyman Ağa'nın iddiasına göre, olaylar esnasında "köylüler Çoban Emre tekkesine sığındıklarında bina ateşe verilmiş ve içindeki erkek, kadın ve çocuklardan yüzden fazla kişi katledilmişti".¹⁰⁶ Kütahya müteselliminin bu malumatı kendi görüşlerini de ekleyerek Anadolu Eyaleti valisi Abdi Paşa'ya ilettiğini Vali'nin bir mektubundan öğreniyoruz.¹⁰⁷

Aslında Turunçoğlu'nun zaviye ile birlikte yüzden fazla köylünün yakıldığı iddiasını Karahisar kadısı dolaylı bir şekilde doğrulamıştı. Çatışmalar sırasında köylülerin bazılarının zaviyeye sığındığını ve katledildiklerini arzında kabul etmiş ancak akıl almaz bir açıklamayla binanın içindeki kadınların ele geçmesini istemeyen yakınları yani Emre Sultanlı köylüler tarafından öldürüldüğünü ileri sürebilmişti.¹⁰⁸ Bu açıklamaya inanılmayacağını tahmin ettiğinden olsa gerek ki, yazdıklarının sağ ele geçirilen Emre Sultanlı dört kadının Karahisar mahkemesinde şehrin bütün önde gelenleri karşısındaki itiraflarına dayandığını belirtmeyi ihmal etmemişti. Ancak, bütün süreç boyunca Emre Sultanlı köylülerin sesinin sadece burada duyulmasından ve Karahisar kadısının iddialarını kanıtlayacak bir işlevle olaya dahil edilmelerinden dolayı bahsedilen kadınların şahitliği, hatta varlıkları bile çok şüphelidir. Emre Sultan'daki katliamla ilgili yazışmaların yer aldığı kadı defterinde bahsedilen kadınların ifadelerinin bulunmaması ise tesadüfle açıklanamayacak kadar büyük bir boşluktur.¹⁰⁹ İnanılması güç satırlarından sonra Karahisar kadısı olayların kendisinin açıkladığı gibi olduğunu vurgularken,

105 Edip Ali Baki yağmanın ayrıntılarını ve hangi köylerin yağmaya katıldıklarını 1930'lu yıllarda hatırlananlar çerçevesinde aktarır. *A.g.e.*, s. 22-24.

106 "mezburlar Emre Sultan tekyesine tahassün eylediklerinde tekye-yi mezkure ihrak-ı bi'n-nar ve derununda rical ve nisvan ve sıbyanlardan yüzden mütecaviz kimesne helak ve katl olunub". BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201.Ek. III. Belgenin tarihi 14 Haziran 1782 / H. 3 Receb 1196. Süleyman Ağa'nın yazdığı mektubun aslı mevcut olmadığı için içeriğini tam olarak tespit etmek mümkün olamıyor ancak diğer yazışmalarda onun verdiği malumattan yer yer alıntılar yapıldığı için en azından konuyla ilgili kısımları öğrenilebiliyor.

107 BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201. Ek. III.

108 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492: "...bazıları tekyeye tahassün eylediklerinde derununda olan nisayı ele girmesinler deyü kendileri katl eyledikleri...". Ek. II.

109 Bahsedilen defter için bkz. BOA. MŞH. ŞSC.d., 256.

Emre Sultan ahalisinin sapkın itikatlı olduklarının sadece sağ yakalanan kadınların ifadelerinden değil, çevredeki diğer köylerin sakinleri tarafından da kabul edildiği için arzından şüpheye gerek olmadığını belirterek açıklamalarını güçlendirmeye çalışan cümleler eklemeyi ihmal etmemiştir.¹¹⁰

Karahisar kadısının çarpıtarak da olsa Turunçoğlu Süleyman Ağa'nın beyanlarını doğrulaması zaviyeye sığınan köylülerin katledildiğine şüphe bırakmıyor. İki arasında temel fark failin kim olduğu hakkındadır. Süleyman Ağa tekkeye sığınanları tüfekçi müfrezesi ile Döğerli köylülerin yakarak katlettiğini söylerken, Karahisar kadısı kendi köylüleri yani Emre Sultanlılar tarafından öldürüldüklerini iddia ediyordu. Bir diğer farklılık ise, Süleyman Ağa'nın kadın, erkek, çocuk yüzden fazla kişinin katledildiğini iddia etmesi, buna mukabil Karahisar kadısının sadece kadınların öldürüldüğünden söz etmesiydi. Kadı efendinin çarpıtarak dile getirdiği itirafları ve sonraki gelişmelerden anlaşıldığına göre Süleyman Ağa'nın ihbarında belirttikleri genel olarak doğrudur.

Kütahya'daki mütesellimi tarafından Anadolu Eyaleti Valisi Abdi Paşa'ya iletilen Süleyman Ağa'nın mektubunda sadece tekkeye sığınan köylülerin katledildiği bilgisi yoktu.¹¹¹ Süleyman Ağa'nın şikâyetindeki bir diğer konu ise, yağmalanan köyden geriye kalanlar ile öldürülenlerin eşyaları, hayvanları ve diğer mallarının Karahisar'a götürülmesiydi.¹¹² Bu tür saldırıların ayrılmaz bir parçası da mağdurların mülklerinin ve varlıklarının failer tarafından yağmalanmasıdır. Bu olayda da kural bozulmamıştı. Çünkü Kızılbaşların malı, canı, kanı hatta kadınlarına el koymanın helal olduğu da 16. yüzyıl başında yaratılan kanonun önemli bir unsuruydu ve buna izin veren fetvaların varlığı biliniyor.¹¹³ Bu mesele Anadolu Eyaleti Valisi Abdi Paşa ile Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa arasındaki anlaşmazlığın sebeplerinden biriydi ve yağmadan kimin daha çok pay alacağıyla ilgiliydi. Karahisar tarafına gönderildiği belirtilen mal, eşya ve hayvanlara mutasarrıf Ebubekir Paşa'nın el koyduğuna şüphe yoktu.

110 BOA. Ali Emiri, SABH I, 202/13492. Ek. II.

111 Süleyman Ağa'nın olayı Anadolu Valisi Abdi Paşa'ya aktardığı hakkında bkz. BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 154, belge. 203. Ek. IV.

112 "...[mezburların] hayvanat ve eşyaları ahz ve Karahisar tarafına sevk ve tesyir olunduğu". BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201. Ek. III.

113 Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, XVII/22, 1968, s. 54-56.

Diğer taraftan Süleyman Ağa'nın verdiği malumata dayanan Abdi Paşa, önemli bir noktanın altını çizerek Emre Sultanlı köylüler hakkında *padişah emri olmaksızın demi heder kararı verildiğine* dikkat çekip, usulsüzlüğü vurgularak bürokratik prosedürün ihlal edildiğini belirtmişti.¹¹⁴ Abdi Paşa 14 Haziran 1782'de Karahisar mutasarrıfına, vilayet ayanına ve zabitanına yazdığı mektupla bu iddiaları ilettiler. Abdi Paşa'nın mektubu ilginçtir. Çünkü bir taraftan Emre Sultan köylülerinden bir kısmının "havaricinden ve mülhidinden" olduğunu kabul ederek,¹¹⁵ bunların batıl ayinlerini alenen icra etmeye cüret ettiklerini ve hem katil hem de gâsıp olduklarını tekrarlıyor, diğer taraftan da olayı sorgulayacağını ifade ediyordu.¹¹⁶ Köye karşı girişilen harekâtı "...padişah emri olmaksızın Karahisar'dan demi heder müraselesi ve buyruldu ile [Emre köylülerinin] üzerlerine mübaşir tayin ve muharebe ve mukatele [edilmişti], imdi bu makule maddenin olması durumunda mutlaka Der-i Aliyye'ye arz edilmesi kaçınılmaz"¹¹⁷ sözleriyle özetleyerek Karahisar kadısını ve mutasarrıf Ebubekir Paşa'yı hedef almıştı. Ancak, Osmanlı merkez yönetiminin ürettiği kanona muhalefet etmediğini gösterecek şekilde itirazının Kızılbaşlık ve ilhad iddialarıyla ilgili olmadığını da belirtmişti. Aslında mağdurların katledilmesiyle doğrudan ilgilendiğini söylemek zor olsa da bu konuda yapılan usulsüzlüğü tamamen gündem dışında tuttuğu ileri sürülemez. Diğer taraftan Emre Sultan ahalisinin çok malı, hayvanı ve eşyası olduğunun duyulduğunu belirterek görev yeri Kütahya'ya ulaşınca kadar söz konusu emvalin zayi edilmemesi konusunda Ebubekir Paşa'ya gözdağı vermeyi de unutmamıştı.¹¹⁸ Ancak, Abdi Paşa'nın olayı soruşturmak istemesinin önde gelen sebebinin Ebubekir

114 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201. Ek. III.

115 Burada "havaricin" kelimesini kullanması tesadüfen seçilmiş görünmüyor. Abdi Paşa bu terimi tercih ederek Kızılbaşların Müslüman görünmekle birlikte olmadıkları yaklaşımıyla ilgilenmiyor. Bu terimi kullanması, onların "ehlisünnetten" olmadığını ve devlet reisine karşı itaatsizlik yaptıklarını kabul ettiğini gösteriyor. Deyimin kullanımı konusunda: Ahmet Yaşar Ocak, "Türk Heterodoksi Tarihinde Zındık, Harici, Rafizi, Mülhid ve Ehl-i Bid'at Terimlerine Dair Bazı Düşünceler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12, 1981-1982, s. 512-514.

116 "Emre karyesi sakinlerinden havaricinden zümre-yi mülhidin ayin-i batılelerin alenen icraya cür'etlerinden başka bazı katl-i nüfus ve gasb-ı emval gune harekete cesaretleri". BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201. Ek. III.

117 "Iede'l-ihbar Karahisar tarafından bila-emr-i alî dem-i heder müraselesi ve buyruldu ile üzerlerine mübaşir tayin ve muharebe ve mukatele (...) imdi bu makule maddenin vukuu beher hal der aliyyeye arz ve inhadan labüdd olunduğundan.." BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201, 3 Receb 1196/14 Haziran 1782. Ek. III.

118 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201. Ek. III.

Paşa'yı zor duruma düşürmek veya bertaraf etmek ve yağmadan almak istediği payı artırmak olduğu da söylenebilir. Hangi gerekçeyle olursa olsun Abdi Paşa olayı soruşturmak için İstanbul'dan izin istemişti.¹¹⁹

Tam bu aşamada vali Abdi Paşa'ya Osmanlı sadrazamından bir mektup ulaştı ve soruşturma daha başlamadan sona erdi.¹²⁰ Sadrazama göre, Karahisar-ı Sahip'te ortaya çıkan bazı mülhidler cezaları Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa tarafından verilmişti. Hatta muharebe esnasında Ebubekir Paşa'nın adamlarından bazıları da adı geçen mülhidler tarafından öldürülmüştü. Sadrazamın kanaatine göre, Emre Sultan'da katledilenlerin bilcümle eşya ve hayvanlarının Ebubekir Paşa tarafından zapt olduğunu Turunçoğlu Süleyman Ağa iddia etmiş olsa bile, onun bu konuda belirttikleri kin, kıskançlık veya haset ve gizli düşmanlıktan kaynaklanıyordu. Anlaşılaçağı üzere sadrazamdan gelen mektup Abdi Paşa'ya Ebubekir Paşa'yı soruşturarak sürece müdahil olmamasını telkin etmekteydi.¹²¹ Sadrazamın Abdi Paşa'ya yolladığı mektubun üslubu ise ender görülen ölçüde saygılı ve nazik olduğundan sanki arkadaşlar arasındaki bir yazışmaymış gibi okunmaya ve olayın üzerine gidilmemesini rica eder gibi algılanmaya müsaittir. Elbette bu nazik ve saygılı üslupla kaleme alınan mektup aynı zamanda bir uyarı mahiyetine sahipti. Ayrıca sadrazam, tekkeye sığınan köylülerin öldürüldüğüne mektubunda hiç değinmeyerek örtülü ya da dolaylı bir mesaj veriyor ve katledilen yüzden fazla suçsuz insanın gündeme getirilmemesini telkin ediyordu.

Sadrazam ve padişah

Bütün çelişkilerine ve olayların asıl sebebine dair tatmin edici hiçbir açıklama içermemesine rağmen Osmanlı sadrazamı Karahisar kadısının ve mutasarrıfının arzlarını sorgulamadan kabul etmişti. Ayrıca, sadrazam bu sırada Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya gönderdiği ayrı bir mektupta, onu taltif eden bir üslup kullanıyor ve bu süreçte sergilediği akilane tutumunu olumlu bulduğunu belirtiyordu. İlave olarak Emre Sultan'daki "eşkiyalar"ın (!) devlet adına zapt edilmeye değer eşya ve malları varsa el konularak yazılması, eğer yoksa da bilgi verilmesini tembih ediyordu.¹²² Sadrazamın Ebu-

119 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 154, belge. 203. Ek. IV.

120 Aynı belge. Ek. IV.

121 Aynı belge. Ek. IV.

122 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 154, belge. 204. Ek. V.

bekir Paşa'nın olaylar hakkında sadarete yazdığı arza cevaben gönderdiği anlaşılan bu mektuptaki açıklamalar, Karahisar kadısının olaylar hakkında sadaret makamına sunduğu arzın içeriğiyle örtüşüyor. Zaten Karahisar kadısı İsa Efendi yazdığı rapordan sadece bir ay sonra 12 Temmuz 1782 tarihinde görevine tekrar tayin edilerek bir bakıma Ebubekir Paşa ile iş birliği içinde çalışmasının karşılığını aldı.¹²³ Böylelikle kadı ve mutasarrıfın olay sırasındaki tutumu Osmanlı merkezî yönetimi tarafından onaylanmış, Abdi Paşa'ya soruşturma izni verilmediği kesinleşmişti. Sadrazamlıktan adı geçen yöneticilere gelen mektuplarda zaviyede katledilen yüzden fazla köylü hakkında hiçbir açıklama yoktu. Böylece, Emre Sultan'daki katliamla ilgili bir işlem yapılmadan üzerinin örtüleceği belli olmuştu.

Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'nın olayı kapatmak için yaptıklarının son halkası ise, padişaha sunduğu telhisten takip edilebiliyor. Sadrazam Emre Sultan köylülerden bazılarının çatışmalar sırasında öldürüldüğüne ve tekkeye sığınanların kadın, çocuk ve erkek ayrımı olmaksızın, bina yakılırken katledildiklerine padişaha sunduğu telhisinde de yer vermedi. Sadece, "mum söndüren tabir olunur sapkın taifeden" Ali Dede adındaki bir mühlid ile on bir silahlı adamının halkı kandırdığını, hezeyan dolu konuşmalar yaparak yakın çevredeki köylerin ahalisinden doğru yoldan sapmaya ve kandırılmaya meyilli olanları başına topladığını anlattı. Şer'-i şerife karşı alçakça çeşitli hakaretler yapmaya başladığı için hem-civar olan Döğür köyü ahalisinin Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya giderek bütün bunları duyurduklarından bahsetti. Bu gelişme üzerine verilen mürasele ile Emre Sultan köyündeki sapkınları Karahisar'a ihzar etmek için gönderilen tüfekçi-başı ve yanındaki birkaç adamını adı geçen sapkınların katlettiğini anlatarak Emre Sultan köyündeki çatışmaları Osmanlı Devleti'nin kabul ettiği kanon ve diskurun sınırlarına göre özetledi. Bu gelişmeler üzerine Karahisar mahkemesinde "kanlarının heder olması" kararı verildiğini belirten bir mürasele ile tekrar üzerlerine gidildiğini ve karşılıklı çatışma cereyan ettiğini aktardı. Bu sırada Ali Dede ile on bir nefer sapkının ahzedilerek cezalarının verildiğini ve kesilen başlarının padişahın adalet kubbesinin önüne konulduğunu belirtti.¹²⁴ Sadrazamın özeti Karahisar kadısının arzındaki anlatım ve olay

123 BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 154, belge. 202, (1 Şaban 1196).

124 BOA. Ali Emiri, SABH I, 7/665. Ek. VI. Belge tarihsiz. Arşiv tarafından 1203 (1788-1789) tarihi verilmiş fakat H. 1196 Receb ayı sonları veya en geç Şaban ayının ilk günleri arasında (1-12 Temmuz 1782) yazılmış olmalıdır.

sıralamasından farklıdır. Çünkü kadı tarafından sadrazama gönderilen arzda çatışmada öldürülenlerden bahsedilmekle birlikte kim oldukları net bir dille ifade edilmediği gibi bunların ele geçirildikten sonra kafaları kesilerek idam edildiğine hiç değinmemektedir. Oysa sadrazamın padişaha sunduğu telhiste bu malumat, Ali Dede ve on bir kişinin sağ ele geçirildikleri ve olaydan sonra başlarının kesilerek cezalarının verildiği şeklinde anlaşılıyor. Bu ayrıntı da, Emre Sultan'daki olaylar ve çatışmanın kadı tarafından anlatıldığı gibi cereyan etmediğini göstermektedir.

Sadrazamın telhisinde dikkat çeken başka farklılıklar da bulunuyor. Mesela, bilindiği üzere Karahisar mutasarrıfına, kadısına ve Anadolu Eyaleti valisine yazdığı mektuplarda hiç bahsetmediği Emre Sultan'da direnen olursa kanlarının döküleceği (demi heder) kararından padişaha söz etmiş ve bir bakıma takibatın prosedüre uygun olarak yapıldığını belirtmeyi ihmal etmemişti. Aslında sadrazamın padişaha sunduğu telhiste eksik bıraktığı veya eklediği kısımlar sadece belirtilenlerden ibaret değildi. Karahisar kadısının sadrazama sunduğu arzında, tüfekçibaşı ve adamları öldürüldükten sonra geri kalanların Döğerli köylülerle birlikte olayları bastırıldığı aktarılmışken, sadrazamın padişaha sunduğu telhiste görevlilerin saldırıya uğramasından sonra Karahisar'a dönüldüğü ve bu aşamada verilen mürasele ile köye tekrar müfreze gönderildiği belirtilmekteydi. Bunlar tesadüfen veya sehven yapılan bir yanlışlıkları değil, katletme izninin henüz görevlilerden herhangi birisi öldürülmemişken verildiğinin ve bu kararın usulsüzce alındığının üzerinin sadrazam tarafından nasıl örtüldüğünü gösteriyor. Çünkü kadı tarafından kendisine arzedilenin aksine padişaha sunduğu telhisinde tüfekçilerden bazısının Emre Sultan'da katledilmesinden sonra demi heder hükmünün verildiğini açık bir dille belirtmektedir ki, olay örgüsü kadı arzında böyle gelişmiyordu. Oysa bu demi heder hükmü henüz hiç bir görevli öldürülmemişken Karahisar kadısı tarafından Kütahya müteselliminin buyrulduğunun sınırları zorlanarak usulsüz olarak verilmişti. Daha ilginç sadrazamın Kütahya mütesellimi Yusuf Ağa'dan alınan buyrulduktan padişaha hiç söz etmemesidir. Olayları Karahisar kadısının arzını takip ederek özetlediği ve söz konusu arzda da Kütahya'dan buyruldu alındığından bahsedilmediği için padişahın olayların bu aşamasından ve buyrulduğunun sınırlarının aşılardan demi heder hükmü verildiğinden haberi olmasına imkân yoktu.

I. Abdülhamid kendisine sunulan bu telhisin üzerine "Böyle sapkın bir taifenin katledilmesi[nin] meşru olduğu açıktır, nerede var ise hemen ce-

zalarını bulur, isabet olmuş"¹²⁵ yazarak görüşünü açıkladı. Burada zaviyede yakılarak katledilen köylüler hakkında I. Abdülhamid'in tavrı da sancak yöneticileri ve sadrazamın yaklaşımıyla uyumludur. Çünkü sadrazam telhisinde zaviyeye birlikte yakılarak katledilen köylülerden söz etmemiş olsa bile, Karahisar kadısının ve mutasarrıf Ebubekir Paşa'nın gönderdiği arzların padişaha sunulduğunu belirtmektedir. Yani telhis metninde bahsedilmeyen bilgiyi ekli olarak sunulduğu belirtilen arzlardan padişahın öğrenmiş olması gerekir. Ancak tekkeye sığınan yüzden fazla kadın, erkek ve çocuğun Döğerliler ile birlikte görevlendirilen müfreze tarafından yakıldığını belirten Turunçoğlu Süleyman'ın mektubunun ve Anadolu Eyaleti Valisi Abdi Paşa'nın soruşturma açmak isteyen başvurusunun padişaha sunulan telhisin ekleri arasına konulmadığı anlaşılıyor. Bu durumda ortaya sorunlu bir tablo çıkıyor. Çünkü padişahın telhisin ekinde yer alan kadı ve mutasarrıfın arzlarını okuması halinde zaviyeye sığınanların kendi köylüleri tarafından katledildiğini öğrenebilecektir. Halbuki, Anadolu Eyaleti Valisi ve Turunçoğlu Süleyman Ağa'nın suçsuz köylülerin zaviyeye birlikte yakılarak katledildiğini ifşa eden malumatının yer aldığı yazışmalar telhisin eklerine konulmuş olsaydı padişah kadı ve mutasarrıfın aktardığından farklı bir anlatıya vakıf olma şansı bulabilecekti. Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'nın Osmanlı padişahının eksik bilgilendirdiği açıktır. Ayrıca, eğer I. Abdülhamid kendisine sunulan telhisi okumakla yetinip eklerine göz atmadıysa, sadece mehdilik iddiasında bulunduğu söylenen Ali Dede ile onun yakın adamları olarak takdim edilen on bir kişinin yakalanarak cezalandırıldığını zannetmiş olması zayıf olmakla birlikte ihtimal dahilindedir. Sadrazam o günlerde İstanbul'da arka arkaya patlak veren büyük yangınlar¹²⁶ konusunda yeterli önlemleri almadığı gerekçesiyle yaklaşık bir ay sonra görevden alındığı için¹²⁷ kadın, erkek ve çocuk yüzden fazla köylünün zaviyeye birlikte yakılmasının tamamen ihmal edilerek unutulmaya terk olduğu anlaşılır.

125 BOA.Ali Emiri, SABH I, 7/665. Ek. VI. "Bu misillü taife-yi dallenin katilleri meşru' olduğu zahirdür. Hemen nerde var ise cezaların bulur. Henüz mehdî-yi âl-i resul ism-i Muhammed deyi naibin(?) derse, katli isabet olmuş". Bu cümle belgede de sorunludur.

126 Yangınların büyüklüğü ve yarattığı tahribat için bkz. Kenan Yıldız, "1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit, Çıkarım ve Yorumlar", *Osmanlı İstanbulu II*, ed. Feridun M. Emecen-Ali Akyıldız-Emrah Safa Gürkan, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 707-722. Hollanda sefaretinin yangınlar hakkındaki raporlarına dayanılarak yapılan bir çalışma için bkz. B. J. Slot, "The Fires in Istanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, 1975-1976, s. 47-66.

127 Fikret Sarıcaoğlu, "İzzet Mehmet Paşa", *DİA*, c. 23, s. 557-558.

Emre Sultan köyünün yaşanan facia nedeniyle yok olduğuna yukarıda çeşitli vesilelerle değinildi. Mevcut kayıtlarda da bu sonuç tespit edilebiliyor. Sancağın yönetimi ile ilgili harcamaların tevzi edildiği defterlerde Emre Sultan'a isabet eden miktar olaydan önceki tarihlerde tutulan kayıtlarda izlenebiliyor.¹²⁸ Olaydan hemen sonraki 29 Haziran 1782 tarihli defterde de artık ortadan kalkmış olmasına rağmen Emre Sultan köyünün ödemesi gereken miktar yine yazılmıştı. Bu tevziide sancağın yönetim masrafları arasında köyün imhası ve sonrasında yapılan harcamaların da bulunduğu ilginç bir not olarak belirtilmelidir.¹²⁹ Trajik olmakla birlikte, köylerinin yok edilmesi ve uğradıkları katliam için yapılan harcamaların karşılanmasına Emre Sultan ahalisinin de katılması isteniyordu ama köy yerleşikleriyle birlikte yok edildiği için ödeyecek kimse bulunamayacaktı. Zaten daha sonraki defterlerde köyün ismi bir süre daha yazılmaya devam etti fakat ödenecek miktar kısmı her tevzide boş bırakıldı.¹³⁰

Katliamdan sonraki sorunlar ve Bektaşiler

Her ne kadar yukarıda açıklananlar ile olayın her iki safhası sona ermiş görünse bile daha sonraki süreç de çatışmanın ve katliamın sebepleri hakkında fikir yürütmeye izin vermektedir. Bu nedenle Emre Sultan köyünün ortadan kaldırılmasından sonraki tartışmalar arazi anlaşmazlığı ve vakfın tevliyet sorunu etrafında yürütüldüğünden, katliamın sebebini tespit etmeye çalışırken değerlendirmelere katılması gerekiyor. Kızılbaşlık iddialarının katliamdan sonraki tartışmalı süreçte bir daha hiç gündeme getirilmediği ilginç bir not olarak ayrıca belirtilmelidir.

Emre Sultan'ın hikâyesi haritadan silinmesine rağmen başka sorunlar sebebiyle devam etti. Çünkü vakfın ve tasarrufundaki arazilerin idaresi için bir mütevellî tayin edilmesi gerekiyordu. Yukarıda değinildiği gibi, muhtemelen katliam sırasında Çoban Emre vakfının kurucusu olan aile fertlerinden de ölenler olması ve son şeyhin bila-veled ölmesi nedeniyle soyları kesildiğin-

128 Örneğin, 19 Ekim 1779 (8 Şevval 1193) tarihinde Emre Sultan 37 kuruş, Döğer ise 286 kuruş ödeyecekti. BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 50-53, belge. 57.

129 29 Haziran 1782 (18 Receb 1196) tarihli defterde, yani olayların hemen akabinde Emre Sultan'ın ödemesi beklenen 55.5 kuruş, Döğer köyünün ise 429 kuruştur. BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 160-161.

130 Mesela 16 Ocak 1783 (H.11 Safer 1197) tarihli tevzi defteri: BOA.MHŞ.ŞSC.d., 256, s. 180.

den dışarıdan birisi tayin edilecekti. Doğal olarak bu süreç vakfın Emre Sultan köyündeki arazisi ve Sarıca Emre, Sarıcaova veya Sarı Viran isimleriyle bilinen mezradaki topraklarının akıbetiyle de yakından ilgiliydi. Çünkü tevliyet ve çiftlik sorununun iç içe geçtiği tayin süreci, Emre Sultan köyünün uğradığı felaketin sebeplerinden birinin vakfın arazileri ve özellikle Hürrem Şah çiftliği olabileceğini düşündürüyor.

Olaydan kısa bir süre sonra, 31 Temmuz-9 Ağustos 1782 arasında Mehmet Abbas Dede isimli bir şeyhin müteveli tayin edildiği ancak çok geçmeden onun da Kütahya'da vefat ettiği belirtiliyor.¹³¹ Akabinde vakfın tevliyeti konusunda bir çekişme ortaya çıktı ve hem Kütahya hem de Karahisar kadıları birer müteveli adayı önerdi.¹³² Muhtemelen Anadolu valisi Abdi Paşa ve Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın rekabetleri bu konuya da yansımıştı. Garip görünmekle birlikte her nasılsa önerilen adayların ikisine de ayrı ayrı tayin beratı verildi.¹³³ Her ikisinin de tayin edilmesi belki bürokrasinin hatasıydı, ancak şühe yok ki, aynı zamanda Çoban Emre vakfının tevliyeti için güçlü bir rekabet olduğunun da göstergesiydi. Bu çıkarım, bir Bektaşî dervişinin her iki isme itiraz etmesi nedeniyle doğrulanıyor. Yapılan bu itiraz üzerine, Karahisar kadısının önerdiği adayın beratı iptal edildi ve ismi tayin sürecindeki çekişmelerde bir daha gündeme gelmedi. Muhtemelen Sünnî bir şeyhi veya en azından Bektaşî değildi. Diğer şeyh seyyid Aptullah'ın tayin edilmesine yapılan itirazın gerekçelerinden biri Kütahya kadısının arzına binaen berat verilmiş olmasıydı ancak enteresan bir şekilde bir kez de Hacı Bektaş-ı Veli asitanesinden arz edilerek beratının yenilendiği anlaşılıyor.¹³⁴ Bu nedenle seyyid Aptullah'ın Bektaşî olması ihtimali yüksektir, ancak, Bektaşî Mehmet Ali Dede buna rağmen itirazlarını sürdürdü ve

131 "...evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf es-seyyid Mehmed Dede bila-veled fevti mah-lulünden 96 Şabanı'nın evahiri (31 Temmuz-9 Ağustos 1782) tarihiyle müverrah berat ile mutasarrıf olan es-seyyid Mehmed Abbas Dede medine-yi Kütahya'da misafiren sakin iken fevt oldu deyü". BOA. Cevdet Evkaf, 1755 ve 32379.

132 Kütahya kadısının arzıyla müteveli adayı gösterilen seyyid Aptullah idi: BOA. Cevdet Evkaf, 1755 ve 32379. Karahisar kadısının arz ettiği müteveli adayının ise seyyid Osman olduğu görülüyor. BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 163, belge. 210.

133 Es-seyyid Aptullah'ın tayin tarihi gün belirtilemeden Şevval 1196 olarak belirtilmiş: BOA. Cevdet Evkaf, 1755 ve 32379. Es-seyyid Osman'ın tevliyet beratı ise 1 Ekim 1782 tarihliydi: BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 163, belge. 210. (23 Şevval 1196). Tевliyet iştiraken tasarruf edilmeyecekti. Es-seyyid Osman'ın müstakil berat aldığı anlaşılıyor.

134 "...ve bir defa dahi Bektaşî arzıyla tevcih olunarak el-yevm es-seyyid Apdullah üzerine olduğu kuyudatından zahir...". BOA. Cevdet Evkaf, 1755 ve 32379.

“ata ve babadan Bektaşî olması” hasebiyle kendisinin tayin edilmesinde ısrar etti.¹³⁵ Seyyid Aptullah’ın dışarıdan olduğunu belirterek “vakıf kurucusunun şartına mugayir kadı ilamıyla zaviyeyi ele geçirmek isteyen yabancıların (ecnebi) zaviyeyi harap” edeceklerini ileri sürüyordu.¹³⁶ Zaviye hali hazırda zaten haraptı, ancak burada harap kelimesiyle fiziksel durumu değil, ait olduğu geleneğin dışına çıkartılacağı kastediliyordu. Mehmet Ali Dede, Çoban Emre zaviyesinin Bektaşî tarikatına bağlı olduğunu, çok eskiden beri Hacı Bektaş dervişlerinin müteveli tayin edilegeldiğini belirtiyordu.¹³⁷ Aslında bunlar tarihsel olarak doğru değildi ancak Mehmet Ali Dede uzun süredir yürürlükte bulunan ve adayların Hacı Bektaş Asitanesi’nden önerilmesi uygulamasına atıfta bulunuyordu. Dolayısıyla talebi usulsüz değildi. 15. yüzyılın ilk yarısında varlığı tespit edilebilen Çoban Emre zaviyesi vakfının 16. yüzyıl başında kurumlaşan Bektaşî tarikatına bağlı olduğu iddiasının dayanağı, 17. yüzyıl başlarından beri yürürlükteki bir uygulamaydı. Makalenin başlangıcında değindiğim değişimin bir parçası olan bu uygulamanın eldeki karineler biraz daha erken başlamış olduğunu işaret etmekle birlikte, kesin kayıtlara göre 1610 yılından beri imparatorluk genelinde gayrisünni tekkelerdeki mütevellilerin Hacı Bektaş asitanesinden arz edilmesi konusunda bir karar vardı.¹³⁸ Hacı Bektaş’a bağlı kabul edilen tekkelerin mütevellilerinin ve zavidarlarının belirlenmesi sırasında uygun adayı önerme yetkisini Hacı Bektaş Asitanesi’ne veren bu imtiyaza rağmen kadı, naip ve hatta diğer görevlilerin tayin işlemlerine sıklıkla müdahil olduğuna dair şikâyetler eksik değildi. Muhtemelen bu tür müdahaleleri asgariye indirmek için isminde dede, baba, abdal, derviş ve sultan ibareleri bulunan dergâh, zaviye, hankah

135 “...aba an-cedd Bektaşî dervişi Mehmed Ali kendüye tevcih ricasına inayet taleb eylemeğin...”. BOA. Cevdet Evkaf, 32379.

136 “...ecanibden kimesne zaviyedarlık iddiasıyla hilaf-ı vâkıf kadı ilamıyla zaviyeyi zabt muradında olub ecanibden olduğundan zaviye-yi mezburu harab eyleyüb gadr etmekle...”: BOA. Cevdet Evkaf, 1755.

137 “...Karahisar-ı sahib kazasında Şehrabad nahiyesinde vaki tarik-i Bektaşîye zaviyelerinden olub Yaylacı Çoban Emre Sultan zaviyesi ve vakfı tevliyeti ez-kadim evlad-ı Hacı Bektaş’a zaviyedarlığı meşruta ve şart olunmağın bundan akdem hilaf-ı şart-ı vâkıf kadı arzıyla Apdullah nam kimesne üzerine bir takrib berat etdürüb mutasarrıf iken bu def’a mezburun ref’inden bu daileri es-seyyid Mehmed Ali dede daileri tarik-i Bektaşîye fukaralarından olduğum hasebiyle ba arzuhâl ve der-kenarlar ve kuyudlar mucibince şart-ı vakıf üzere sadr-ı Anadolu ilamıyla bu dailerine tevcih ve inayet...”. BOA. Cevdet Evkaf, 1755 ve 32379.

138 Bu uygulama ve ilgili kayıtlar Suraiya Faroqhi tarafından tespit edilmişti: “Conflict, Accommodation and Long-term Survival”, s. 178 vd.

ve tekkelerin müteveli adaylarının Hacı Bektaş asitanesinden arz edilmesi gerektiği 17. yüzyıldakilerden farklı olarak 18. yüzyıldaki yazışmalarda açık ifadelerle belirtilmekteydi.¹³⁹ İşte Mehmet Ali Dede'nin dikkat çektiği uygulama buydu.¹⁴⁰ Buna rağmen işlemler uzun zaman aldı. Çünkü zaviyenin adı yerel kayıtlarda Emre Sultan olarak geçmekle birlikte, Osmanlı defterhane-sindeki erken kayıtlarda Çoban Emre, Yaylacı Çoban Emre veya Emre Bey isimleriyle kayıtlanmıştı. Dolayısıyla kayıtlarda vakfın adında dede, baba, abdal, sultan gibi unvanlar görülmediği gerekçesiyle merkezdeki bürokratlar 1610'dan beri yürürlükte olan bu kuralın uygulanamayacağını belirtiyorlardı. Mesele Anadolu kadıaskerine taşındı ve onun incelemesi sonrasında padişah emriyle Bektaşî Mehmet Ali'ye tevcih olunabileceği kararı verildi. Sonunda seyyid Aptullah'ın beratı iptal edilerek 10 Şubat 1783 (Hicri 7 Rebiü'l-evvel 1197) tarihinde Mehmet Ali Dede Çoban Emre zaviyesine padişah onayıyla müteveli olarak atanabildi ve 14 Mart 1783'te işlemler tamamlanarak beratı verildi.¹⁴¹

Ancak sorunlar bununla bitmedi. Çünkü Turunçoğlu ailesinden Halil Ağa ve yine yerel güçlerden Alacaoğlu Hüseyin ile müşterekleri, vakfın Sarıcaova mezrasındaki çiftliğinin kendi tasarruflarında olduğunu iddia ediyorlardı.¹⁴² Emre Sultan ile Döğür köyleri arasındaki kavganın sebebi olarak gösterdiğim mezra sorunu bu aşamada açığa çıkmaktadır. Mezranın kullanımının vakfa verildiğine dair Bektaşî Mehmet Ali Dede yeni bir berat getirdiğinde bu kez de muhtasarı yerine tapu defterlerindeki (defter-i hakani) kayıtlarını içeren bir mufassalını getirmediği takdirde söz konusu mezra ve çiftliği kullandır-

139 Örneğin bkz. BOA. Cevdet Evkaf, 23695, (Evail-i Muharremü'l-haram 1156/25 Şubat-6 Mart 1743).

140 BOA. Cevdet Evkaf, 1755.

141 "Hacı Bektaş-ı Veli hankah-ı aliye ve tekye ve zaviyelerinde tekye-nişin olanların yedlerine ihsan buyrulan balası hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun ile muanven evamir-i aliyelerde baba ve dede ve abdal ve sultan ve derviş lafzı tasrih olunan nazargah ve tekke ve hankah ve zaviye olub işbu arzuhal ve der-kenarlarda elfaz-ı madude-yi mezkureden biri olmayub tevcihi hususu emr-i veliü'l-emre menut idüğünü Anadolu kadıaskeri faziletli es-seyyid Mehmed Nafi efendi hazretleri ilam etmeleriyle ilamı mucibince tevcih olunmak deyü 1197 senesi Rebiü'l-evvelî'nin yedinci günü [10 Şubat 1783] tarihi ile müverrah ve musahhah ferman-ı ali sadır olmakla mucibince seyyid Apdullah'ın ref'inden Bektaşî dervişi Mehmed Ali'ye tevcih olunduğu mastur": BOA. Cevdet Evkaf, 1755. Ayrıca bkz. BOA. MŞH.SŞC.d., 256, s. 199-200, belge. 266-267.

142 BOA. Cevdet Evkaf, 32379/1. "...ecanibden Turunçoğulları'ndan Halil ve mensuhut sancağı sipahilerinden Alacaoğlu Hüseyin ve müşterekleri namun kimesneler bila-senadat vakf-ı merkumun mezralarını zabt ve gadr-i külli eyledikleri ecilden..."

mayacaklarını beyan etmişlerdi.¹⁴³ 15. yüzyıldan itibaren tahrir defterlerindeki kayıtları da kapsayacak şekilde yeni bir berat almak için uzun süre uğraşan Mehmet Ali Dede en sonunda 14 Ağustos 1784 (H. 27 Ramazan 1198) tarihinde mufassal bir berat almayı başardı.¹⁴⁴ Fakat anlaşmazlık konusu olan Sarıcaova'daki Hürrem Şah çiftliğinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Çünkü söz konusu anlaşmazlığın nasıl çözüleceğine karar verilemeyince mesele Defter Emmini'ne sorulmuş ve yapılan incelemede Hürrem Şah çiftliğinin Çoban Emre zaviyesi vakfının tasarrufunda olamayacağı belirtilmişti.¹⁴⁵ Muhtemelen köyün ve zaviyenin tahrip edildiği sırada eski beratlar da yok olduğundan, vakfın adeta yeniden kurumlaştırıldığı bu süreç çiftliğin el değiştirmesi için en uygun zamandı. Tevliyet ve çiftlik tartışmalarının iç içe geçmesi bundan kaynaklanıyordu. Bütün bu çekişme ve vakfın tevliyeti için devam eden işlemler 14 Ağustos 1784'te (27 Ramazan 1198) bittiğinde Emre Sultan'daki olayların başlamasından itibaren tam yirmi yedi ay geçmişti.

Çiftlik sorununun Döğer ile Emre Sultan köyleri arasındaki gerilimin sebeplerinden biri olduğunu ve geçmişinin çok daha eskiye gittiğini söylemek mümkündür. Çünkü söz konusu çiftliğin de bulunduğu Sarıcaovacık, Sarıca Emre veya Sarı Viran gibi farklı isimlerle anılan mezradaki toprakların bir kısmı 16. yüzyıl başlarında kurulduğu sırada Döğer köyü tumarına dahil edilmişti.¹⁴⁶ Aynı yerdeki Hürrem Şah çiftliğinin ise, benzer kayıtlarda Çoban Emre vakfı tarafından kullanıldığı görülüyor.¹⁴⁷ Fakat ilgili kayıtlarda Hürrem Şah

143 BOA.Cevdet Evkaf, 32379. "yedinde olan beratın ihtisar üzere tahrir olunub verilen ferman-ı alışanda tafsilen zikr olunmağla beratın dahi emr-i alışan misillü defter-i hakani mucibince tafsilen zikr ve tahrir olmadıkça bu mezrayı sana zabt etdürmeyüz".

144 BOA.Cevdet Evkaf, 1755 ve 32379.

145 "...bu takdirce ber mucib-i defter-i hakani sahib-i arzuhal merkum askeri berat mucibince Çoban Emre karyesini zabt eyledükden sonra Saruca Emre karyesinde Hürrem Şah çiftliğine müdahalesi iktiza eylemediğini izzetlü defter emini efendi arz etmekle...". BOA. Cevdet Evkaf, 32379.

146 "Karye-yi Döğer tabi-i Kayırhisar, mezra-yı Saruviran nam-ı diğer Saru Ovacık hasil an elgalle ve gayri 484", 438 Numaralı Muhasebe-yi Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1537) I Dizin ve Tıpkıbasım, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 165; Benzer kayıtlar için bkz. BOA.TT.d., 147, s. 111; TK.GM.d., 96, v. 55b; TK.GM.d., 279, v. 20a.

147 "Karye-yi Saruca Emre tabi-i mezkur-Karye-yi mezkurede Hürrem Şah çiftliği demekle maruf çiftlik kadimden vakf olub merhum Sultan Bayezid Han tabe serahu beratıyla Hasan ve Şeyh Safa mutasarrıf iken fevt olub oğulları Ramazan ve Hüseyin ve Paşa nam kimesnelere merhum Sultan-Selim Han tabe serahu beratıyla sadaka olunub mutasarrıflar iken mezkur Ramazan padişahımız hazretlerinden tecdid-i berat etdürüb tasarruf eder ve Hüseyin ve Paşa tecdid-i berat etdürmeyüb köhne berat ile mutasarrıflar olmağın defter-i cedide kayd olundu deyü mukayyed der defter-i atik". BOA.TK.GM.d., 397, v. 25a.

çiftliğinin Çoban Emre vakfına ait olup olmadığı kesin olarak açıklanmıyor. Uygulamadaki durum ise, Hürrem Şah çiftliğinin mülkiyeti Çoban Emre vakfında olmamakla birlikte kullanım hakkına sahip olduğu şeklinde özetlenebilir. Kesin olarak tespit edilemiyor ancak 16. yüzyıldan itibaren Çoban Emre vakfı ve Hürrem Şah çiftliğinin aynı ailenin iki farklı kolu tarafından yönetildiği ihtimalinden söz edilebilir.¹⁴⁸ Sonuç olarak, yüzyıllar boyunca devam eden bu belirsizlikten dolayı çiftliğin mülkiyeti ve tasarrufu konusunda hem Çoban Emre vakfının, hem hak sahibi diğer aile üyelerinin, hem de dışarıdan üçüncü tarafların arasında anlaşmazlıklar çıktığı kesindir. Döğerli köylülerin Sarıcaova'daki bu soruna müdahil olurken üçüncü tarafların yanında yer aldıkları anlaşılmaktadır. Çünkü çiftliğin el değiştirmesi durumunda ekilip biçilmesi için en uygun aday, aynı çevrede kendi arazileri de bulunan Döğerliler idi.

Arazi anlaşmazlığının katliama giden kavganın sebebi olduğu iddiasının dayanaklarından bir diğeri 1782'deki katliamdan önce de benzer sorunların görülmesidir. Bunlardan biri yine cinayetle sonuçlanmıştı. Anlaşıldığına göre, Kara Yörüklü veya Kara Yayla isimleriyle bilinen mevki Sarıcaova'nın yaylasıydı ve yine Çoban Emre vakfı tarafından kullanılıyordu.¹⁴⁹ İncelediğimiz olaylardan yaklaşık elli sene önce 1731 yılının Eylül ayında bu yaylada birisi tüfekle vurulmuş ve maktulün babası katil zanlısının Emre Sultan köyünden olduğunu iddia etmişti.¹⁵⁰ Ancak bu olaydan iki ay öncesine ait bir başka kayıt, yayladaki cinayetin arkasında yine vakfın arazilerine el koymaya çalışanlar ol-

148 Mesela 18/28 Nisan 1653 (Evahir-i Cumade'l-ula 1063) tarihleri arasında Çoban Emre zaviyesinin tevliyeti evlad-ı vâkıfdan beş kardeşe münavebeyle verilmişken, bundan sekiz sene sonra Sarıcaova'daki tartışma konusu mezra farklı isimde bir başkasına yine evladiyet şartına göre tevcih edilmişti. BOA.MŞH.ŞSC.d., 210, s. 80, belge. 270 ve s. 87, belge. 291. Bu belgeler için ayrıca bkz. Büşra Kayar, "507 Numaralı Karahisar-ı Sahib Sicili: Transkripsiyon ve Değerlendirme", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2019, s. 290 ve 305.

149 BOA.TK.GM. 96, vrk. 71b. "Kara Yörüklü nam mevkide yaylak-ı Saru Viran". Sarı Viran, Sarıcaova'nın diğer isimlerinden biridir.

150 "...Emre Sultan karyesinin Kara Yaylak demekle ma'rûf yaylağa varub yaylağ-ı mezbûrede yine kazâ-ı mezbûra tâbi' Çorce-i Kebir nâm karye sükkânından Yunus bin Ali nâm kimesne mecrûhen maktûl bulunub nazar olundukda yedi mahallinde tüfenk saçması cerhi mevcûd ve ol cerhden müteessiren fevt olduğu ba'de'l-müşâhede maktûl(ün)-i mezbûrun babası Ali bin Veli nâm kimesneden katili su'âl olundukda Emre Sultan karyesi sükkânından Bayram bin Halil mazannemdir...". Belge 12-22 Eylül 1731 (Evasıt-ı Rebiü'l-evvel 1144) tarihli. BOA.MŞH.ŞSC.d., 241, vrk.66b-67a, belge. 250. Belge için ayrıca bkz. Ayşe Nur Bakır, "Afyonkarahisar (Karahisar-ı sahib) 1731-1732 (H.1144-1145) Tarih ve 538 Numaralı Şer'iyye Sicili (Değerlendirme-Transkripsiyon-İndex)", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019, s. 268-269.

duğunu düşündürüyor. Çünkü vakfın o tarihteki zaviyedarı cinayetle yaklaşık iki ay önce 8 Temmuz 1731 tarihinde gerek örf taifesinin gerekse başkalarının haksız ve sebepsiz olarak köylerine müdahale ettiklerinden şikâyet etmişti.¹⁵¹ Muhtemelen yaylada öldürülen kişi vakfa müdahale edenlerin adamlarındandı. Verilen örnekten anlaşılacağı üzere, Emre Sultan köylülerinin tekrar eden arazi sorunları sebebiyle hasımları çıkabiliyordu. 1782'deki katliam ve köyün tahrip edilmesinden sonra Turunçoğlu Halil Ağa ve Alacaoğlu Hüseyin gibi yerel aktörlerin Hürrem Şah çiftliğini vakfın kullanmasına karşı çıkarak tevliyet tartışmalarına katılması, aslında bahsedilen sorunların tekrarı veya devamıydı. 1782'den sonraki durumda, mütevellî kim olursa olsun, Emre Sultan'da yerleşik kalmadığı için toprakların başkalarının tasarrufunda olacağı bellidir. Çevrede başka bir aday olmadığı için vakfın bütün arazileri 1782'den sonra Döğerliler tarafından tasarruf edilecekti. Bunun sonucunda 19. yüzyıl ortalarından itibaren köylerin ikisi için tek isim kullanılmaya başlanacak ve kayıtlarda "Emre Sultan nam-ı diğer Döğer" şeklinde yer alacaktı.¹⁵² Bu kayıttan açıkça anlaşılacağı gibi Emre Sultan vakfının arazileri Döğer köyününükiler birleşik kabul edilmeye başlanmış ve vakfın arazilerini işleyecek reayası kalmadığından topraklar Döğer köylülerinin kullanımına geçmişti.

Yukarıda bahsedilen sorunları sürekli kılan faktörler, 18. yüzyıl başından itibaren imparatorlukta genel olarak toprak tasarruf şekillerinin değişmesi ve vergi külfetinin dayanılmaz boyutlara ulaşmasıydı demek mümkündür. Bundan dolayı, özellikle 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşının getirdiği ilave tekalifle birlikte köylülerin ödediği vergi yükünün taşınamaz seviyelere çıkması ve bunun etkisinin savaşın sona erdiği 1774'ten sonra da devam etmesinin gerilimleri beslediği anlaşılıyor. Savaşın daha ilk günlerinden itibaren artan mali yük, kısa sürede imparatorluğun diğer bölgeleri gibi Karahisar-ı Sahip ve çevresine de yansımıştı. Sefer finansmanı ve lojistiği için Karahisar'a ulaşan fermanlardaki talepler, savaşın başladığı aylarda ödenmesi istenen miktarları savaş öncesine göre yükseltmekle kalmamış, gelecek yıllara mahsuben erken toplanan vergiler de bu yükün artmasına sebep olmuştu.¹⁵³ Ay-

151 "...Çoban Emre karyesinde vaki' Çoban Emre zaviyesinin berat-ı alışan ile zaviyedarı olub zaviye-yi mezbur fukaralarına aid karyesine aherden bila-sebeb müdahale etmek icab etmez iken imdi örf taifesinden ve sairlerinden hilaf-ı şer'i şerif ve bila-sebeb müdahale etmeleriy-le...", BOA. Cevdet Evkaf, 1754.

152 BOA. EV.d., 13609, v. 2a.

153 BOA.MHŞ.ŞSC.d., 253, s.160; belge no. 320.

rıca, bu olağanüstü durum sancağın idaresi için yapılan harcamaları ve diğer vergilerin ertelenmesini gerektirmediğinden, tevzi edilen idari masraflardan köyler ve mahallelere isabet eden katılım payları da savaş öncesine göre daha yüksek seviyelere fırlamıştı. Mesela, 7 Mayıs 1769'da bir sonraki yılın 11 bin kuruşluk sefer masraflarının peşin olarak istenmesinden sadece yirmi iki gün sonra gelen tevzi taksiti Döğür köyüne 255.5 kuruş, Emre köyüne ise 32 kuruş olarak yansımıştı.¹⁵⁴ Bu durum, köylerdeki zaviye vakıflarının hedef olmasına ve harcamaların finansmanı için ödedikleri payların yükseltilmesi taleplerine yol açmış olmalıdır. Çünkü köylerdeki benzer vakıfların muafiyetleri dışında kalan vergilere daha fazla katkıda bulunması için "zaviye teftişi" adı altında fazla ödeme yapmaya zorlanmaları önceden de gündeme gelmiş ve tartışma konusu olmuştu.¹⁵⁵ Emre Sultan köyünün zenginliği hakkında da yaygın bir kanaat olduğu, 1782'de yok edilmesinden sonraki yazışmalarda "mezburların vafir hayvanat ve eşya ve emval-i kesiresi olduğu meşhur ve mütevatir" olduğunu belirten ifadelerden anlaşılabilir.¹⁵⁶ Asırlardır muafiyetleri sebebiyle diğer köylere göre en az vergi ödeyenler grubunda yer alan Emre Sultan'ın zenginliği hakkında yerleşik bir kanaatin varlığı hiç kuşkusuz köyün yağmalanmasına giden süreçteki ön kabullerden biriydi. Varlığından şüphe etmeye mahal olmayan arazi sorununa ilaveten Emre Sultan'ın şayi olan zenginliğine nispeten az vergi ödediği yolundaki kanaatten kaynaklanan zorlamalar, şeyh ailesinin ve köylülerin haksızlığa uğradıklarını düşünmelerine ve tepki göstermelerine sebep olmuştu açıklaması spekülasyon sayılmamalıdır. Köy tahrip olduktan sonraki yazışmaların neredeyse tamamında ele geçirilen mallarının zapt edilerek zayi olmaması istendiğinden katliamı hazırlayan süreçte ek vergi talepleri ve köyün mallarına el koyma veya yağmanın payı tahminlerin ötesindedir. Ayrıca, çevre köylerden hangilerinin yağmaya iştirak ettiği toplumsal hafızada yer edecek kadar derin bir etki yaratmış

154 BOA.MHŞ.ŞSC.d., 253, s. 171-172. (23 Muharrem 1183).

155 "...üzerlerine edası lazım gelen avarız ve imdad-ı hazeriye ve sair emr-i şerif ile vaki olan tekalifden tahammüllerine göre hisselerine düşeni sakin oldukları kasabat ve kura ahalileriyle maan kabzına memura eda ve teslim edüb (...) ve üzerlerine şer'an bir nesne sabit olmayub bir vechile müdahale olunmak icab eder halleri yoğun Karahisar-ı sahib sancağı mutasarrıfı tarafından tekve ve zaviye teftişi namıyla hilaf-ı şer-i şerif ve bila emr-i münif ve bi-gayr-i hak akçe mütalesesiyle taaddi ve rencide olundukları...". BOA.MHŞ.ŞSC.d., 249, v. 12a, belge. 52 (Evasıt-ı Recep 1166/13-23 Mayıs 1753).

156 Mesela Abdi Paşa'nın buyrulduşunda: BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge. 201. Ek. III. (3 Receb 1196/14 Haziran 1782).

olsa gerek, çünkü 1930'lu yıllarda bile hatırlanıyordu.¹⁵⁷ Bu nedenle, arazi anlaşmazlığı, yayla sorunu gibi faktörlerin yanı sıra, Emre köyünün zenginliği hakkındaki kanaat ve şayiadan dolayı fazla vergi talebinden doğan gerilimin olayda payı olduğu değerlendirilmelere katılmalıdır.

Makalenin başında tarafları gruplandırırken ismi geçen yöneticilerin yağmadan almayı umdukları payı büyütme motivasyonu hareket ettiklerini belirtmişim. Ayrıca, olayların o aşamasında yapılan itirazlar köyün yok olmasından sonra vakfın kaynaklarının kimin tarafından kullanılacağı konusunda yürütülen müzakere anlamına da gelmektedir. Nitekim köydeki katliamı şikâyet ederek Emre Sultan köylülerinin mağduriyetini açığa çıkaran Süleyman Ağa ile aynı aileden olan Turunçoğlu Halil Ağa vakfın topraklarını Bektaşî Mehmet Ali'ye kullandırmayanlar arasında yer alıyordu. Daha çarpıcı olan ise, Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa katliamdan yaklaşık üç ay sonra 12 Eylül 1782'de Karahisar sancağı elinde kalmak şartıyla Bender muhafızı tayin edildiğinde yerine mütesellim olarak Turunçoğlu Süleyman Ağa'nın seçilmesidir.¹⁵⁸ Halbuki daha üç ay öncesinde ikisi birbirine karşıt pozisyonlardaydı. Katliamdan sonra bölgedeki düzen yeniden tesis edilirken ikisinin karşıtlığı iş birliğine dönüşmüştü ve Ebubekir Paşa Bender'de görevli olduğu sırada Karahisar'ı onun adına Turunçoğlu Süleyman Ağa yönetecekti. Fakat bu tercih Süleyman Ağa ile eski müttefiki Anadolu Eyaleti Valisi Abdi Paşa'yı karşı karşıya getirecekti.¹⁵⁹ Anlaşılacağı üzere çekişmeler veya ortaklıklar, rekabetlerin karakterine, koşullara ve çıkarlara göre çok hızlı değişebiliyordu.

1826'da yeniçeri ocağı ile birlikte Bektaşîliğin ilgası sırasında diğer tekkeler gibi Çoban Emre'nin de geçmişiyle ilişkili son bağları yok oldu. Bektaşî tekkeleri kapatıldıktan sonra Emre Sultan vakfının tevliyeti bir Nakşibendi şeyhine verildi ve ölümünden sonra da yerine oğlu 23 Ekim 1838'de mütevelli tayin edildi.¹⁶⁰ İlginç olan Sarıcaova'nın bu tevcihte yine Çoban Emre

157 Edip Ali Baki, Emre köyü civarındaki köylerden derlediği anekdotları aktarıyor ve Döğerlilerden başka köylülerin de yağmaya katıldığını belirtiyor. *A.g.e.*, s. 24. Aynı malumat Ömer Fevzi Atabek tarafından da tekrarlanıyor: *A.g.e.*, s. 130.

158 BOA. Anadolu Ahkam Defterleri, 80, s. 177, no. 648. Süleyman Ağa'nın mütesellim tayin edilmesi 9/19 Eylül 1782 (Evail-i Şevval 1196) tarihinde gerçekleşmişti.

159 BOA. Anadolu Ahkam Defterleri, 82, s. 95, no. 352, 2-12 Haziran 1783 (Evail-i Receb 1197).

160 BOA. MŞH.ŞSC.d., 267, vrk. 36b-37a, belge. 103; İbrahim Durgut, "Karahisar-ı Sahib'in 564 Numaralı Şer'iyye Sicili, 1837-1839 (Transkripsiyon-Değerlendirme)", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2010, s. 208-209.

vakfıyla birlikte değerlendirilmesidir.¹⁶¹ Bu sebepten, işlemlerin bitmesi yine bir yıla yakın zaman almış ve beratın verilebilmesi 9 Eylül 1839 tarihini bulmuştu.¹⁶² Halbuki 1782'den sonraki tevliyet tartışmaları sırasındaki incelemede, defter emini Çoban Emre vakfının buradaki toprakları kullanamayacağını bildirmişti. Şimdiki durumda ise yine en eski tahrir kayıtlarına başvurulduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla, modern devlet ve bürokrasinin kurulmasından hemen önce bile yapılan işlemlerde en eski kayıtlar referans olarak kabul ediliyor ancak bunlar pratikteki değişikliklerden kaynaklanan sorunları çözmek yerine artık hükmü kalmamış olan yüzlerce yıl önceki durumu tekrarlıyordu. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda çıkan benzer sorunları "yönetememe" problemine dikkat çekmek gerekiyor. Mesela, 1838-1839'daki işlemlere ilişkin kayıtlar, tıpkı önceki yazışmaların hepsinde olduğu gibi Sarıcaova'yı meskun göstermekte ısrar ediyordu, ancak kabaca 16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren köy meskun değildi. Bu nedenle mezraya dönüştüğü için uzun yıllar boyunca Emre Sultanlılar ve Çoban Emre vakfı tarafından tasarruf edilmişti. Tekrar iskân edilmesi ise 19. yüzyılın ikinci yarısında Çerkes göçmenlerin yerleştirilmesiyle mümkün olacaktı.¹⁶³ Dolayısıyla Osmanlı Devleti yazılı hafızasını saklıyor, ancak çözüm üreten kararlar verme konusunda yeterince hızlı ve etkili olamadığı gibi eski kayıtları tekrarlamakla yetiniyordu. Değişimin meşruiyet kazanması pratikteki uygulama veya fiili durumun yerleşerek kabul edilmesine bağlı olduğundan ortaya çıkan çözümler bid'at veya bozulma olarak görülüyordu. Bunun sebebi ise, tahmin edilebileceği gibi yüzlerce yıldır yerleşmiş olan *text habitusunun* değiştirilmesi ve güncellenmesindeki zorluklardı. Osmanlı Devleti kelimenin tam anlamıyla bir evrak ve arşiv imparatorluğuydu ancak kayıt tutma ve inşa geleneğinden dolayı, verilen örneklerden de izlenebileceği gibi belgeleri anlamlandırma konusunda tarihçileri çok uğraştırabilmektedir.¹⁶⁴

161 "...zıkr olunan Emre Sultan nam karyede Yaylacı Emre Sultan vakfının Sarıcaova'da mezarının..." BOA. Cevdet Evkaf, 20258, (29 Cemazie'l-ahir 1255/9 Eylül 1839).

162 BOA. Cevdet Evkaf, 20258, (29 Cemazie'l-ahir 1255/9 Eylül 1839).

163 <https://abzhsaricaova.tr.gg>

164 Bunun bir örneği bu makalede incelenen konuda da karşımıza çıkıyor. Çoban Emre türbesi hakkında yapılan çalışmada (Sevgi Parlak, "Afyonkarahisar Emre Sultan Zaviyesi ve Türbesi"), Emre Sultan vakfı hakkında II. Bayezid (1481-1512) zamanındaki bir defter kaydının, 1782'den sonraki mütevellî tayini ile ilgili yazışmalara aynen geçirilmesinden ve söz konusu kayıttaki "şimdiki padişahımız" ifadesinden dolayı yazar bunu I. Abdülhamid (1774-1789)

Çıkarımlar ve sonuçlar

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Emre Sultan köyünde katliamla sonuçlanan kavganın toprakları iç içe geçen iki köy arasındaki arazi anlaşmazlığından çıktığı; muafiyetleri nedeniyle zenginliği nispetinde vergi ödemediği kanaatinin ve köyün zenginliği hakkındaki şayanın da yağmaya varan süreçte payı olduğu ağırlık kazanmaktadır. Arazi anlaşmazlığından çıkan kavgada Döğerli köylülerden öldürülenlerin bulunması mümkün görünüyor çünkü aralarında derin çelişkiler ve tutarsızlıklar tespit edilen yazışmalarda istikrarlı olarak tekrarlanan tek ortak öge olayların başlangıç aşamasında Döğerli dört kadının öldürülmesidir. Bu kadınların iki köyün birbirine karışan arazilerinde çıkan kavgada öldürülmesi bir çıkarımdır elbette ama “tekkeye kurban geldikleri” gibi bir gerekçeyle katledildiklerinin gerçeğe değil söylemle ilgili olduğu açıktır. Diğer taraftan aynı kavgada Emre Sultan ahalisinden de öldürülenler olması muhtemeldir ancak mevcut belgelerde onların kayıplarına yer verilmediği için karanlıkta kalıyor. Karahisar kadısının arzında Döğerli köylülerin Emre Sultan’da bulunma sebeplerini açıklamaması bundan kaynaklanıyor olmalıdır. Arazi kullanımını konusundaki anlaşmazlıktan çıkan kavganın, Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa ve onunla birlikte hareket eden Karahisar kadısı İsa Efendi’nin gayretleriyle katliama dönüştürüldüğü açıklaması, mehdici bir Kızılbaş ayaklanmasının önleniği iddialarına göre tarihsel koşullarla daha uyumludur.

Olayda inanç farkının rolüne gelince, Sünni olmayan Emre Sultan köylülerinin inançları sebebiyle en başından dezavantajlı oldukları bellidir. Arazilerine el atılmasına veya maruz kaldıkları başka bir haksızlığa karşı çıkarken katliama uğradıklarını söylemek eldeki kayıtlara göre zorlama değildir. Kızılbaşlık ve ilhad ithamına eşlik eden mehdilik iddiası ve büyük bir ayaklanmanın engellendiği gibi açıklamalar, yapılan katliamın meşrulaştırılma şeklini ele verirken devletin ideolojik tercihini de sergilemektedir. Bundan dolayı uzun zaman önce Osmanlı imparatorluk ideolojisinin yerini alan Sünni fıkı ve akidesinin 18. yüzyılın son çeyreğine girerken iyice yerleştiği ve gelece-

dönemine ait bir kayıt olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, yine aynı çalışmada Çoban Emre zaviyesinin kuruluşundan itibaren Bektaşî tarikatına bağlı olduğunun ileri sürülmesi de tekelerin mütevellilerinin 1610’dan itibaren Bektaşî asitanesinden önerilmesi nedeniyle düşünülen bir yanılıdır. Halbu ki bilindiği üzere, Bektaşîlik Çoban Emre tekkesinin kurulmasından neredeyse yüzyılı geçkin süre sonra tarikata dönüştüğünden, Çoban Emre’nin kurulduğu zamandan beri Bektaşîye’ye bağlı olamayacağı açıktır.

ğin inşasında da etkili olacağına ortaya çıktığı bir dönem yaşanmaktadır.¹⁶⁵ Diğer taraftan, aynı süreçte Emre Sultan ahalisinin ve tekkenin kurucusu olan ailenin 1782'de hâlâ Kızılbaş davasının takipçisi olduklarını gösteren zayıf bir işaret bile yoktur; zaten tarihsel olarak böyle bir gayelerinin olması da mümkün değildir. Kızılbaş davası ve muhalefetinin ayaklanmalara dönüştüğü yıllar iki asır öncede kalmıştı. Bu çıkarımı bölgedeki benzer köyler ve zaviyelerin aynı yıllardaki durumlarına bakarak göstermek mümkündür. Yörede Emre Sultan ile aynı süreci yaşayan ve Kızılbaş geçmişi olması muhtemel diğer tekkeler de Bektaşî tarikatının şemsiyesi altında varlıklarını sürdürüyorlardı. Mesela Karahisar'a çok yakın olan Deper¹⁶⁶ köyündeki Merdan Dede zaviyesinin 16. yüzyılın son çeyreğine girerken kadimden evlatlık vakfı olduğu belirtiliyor ve kurucusu olan ailenin mensuplarınca yönetiliyordu.¹⁶⁷ Daha sonraki yıllarda yine aynı aileye mensup mütevelli ve zaviyedarlar tarafından yönetilmeye devam etmekle birlikte 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarından itibaren mütevelli adayları Hacı Bektaş-ı Veli asitanesince öneriliyordu.¹⁶⁸

Aynı şekilde Emre Sultan ve Döğ'er'e çok uzak olmayan Karaca Ahmet Sultan, Ayas İni köyündeki Şeyh Çoban ve Elpirek köyünde bulunan Ba-

165 Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki 1782'deki Emre Sultan katliamında yöneticilerin sergiledikleri tutumun yaklaşık on sene sonra başlayacak Yeni Nizam ve sonra 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşî tarikatının kaldırılmasına giden sürecin habercisi olup olmadığı yapılacak araştırmalarda anlaşılacaktır ancak bunu düşündüren işaretler yok değildir. Bunun sonuçları, çok değil burada ele alınan olaydan yaklaşık on yıl sonra başlatılan reformlar sürecinde daha açıkça izlenebilmektedir. Butrus Abu-Manneh, "The Islamic Roots of the Gülhane Rescript", *Die Welt des Islams*, cilt 34, sayı 2, Kasım, 1994, s. 176-180 ve 174-203. Kahraman Şakul, "Nizam-ı Cedit Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme", *DİVAN İlmî Araştırmalar*, 19, 2/2005, s. 117-150. Ali Yayıcıoğlu, "Guarding Traditions and Laws-Disciplining Bodies and Souls: Tradition, science, and religion in the age of Ottoman reforms", *Modern Asian Studies* 52, 5, 2018, s. 1542-1603; özellikle s. 1578 ve sonrası.

166 Köy günümüzde Afyonkarahisar'ın Ataköy mahallesine dönüşmüş bulunuyor.

167 BOA. TK.GM.d., 397, v. 20b.

168 BOA.MŞH.ŞSC.d., 253, s. 23, belge. 49. Bu beratın verilmesinden sonra tayin edilen mütevellinin kardeşleri itiraz ettiği için berat yenilenerek üç kardeşin müşterek mutasarrıf olacağı şekilde tashih edilmişti. BOA.MŞH.ŞSC.d., 253, s. 26, belge. 57, (18 Ramazan 1178). Bu beratlarda adı geçen mütevelli adayı kardeşlerin babaları Hüseyin Dede'nin ilk tayini ve sonraki teccidi için bkz. BOA.MŞH.ŞSC.d., 238, vrk. 43b, belge. 107, (25 Zilhicce 1134/6 Ekim 1722); Ondan sonra tayin edilen çocukları ve torunlarından birinin tevliyet sorunları için bkz. BOA. Cevdet Evkaf, 1991 ve 20658. Merdan dede tekkesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Coşkun Kökel, "Afyonkarahisar'da (Karahisar-ı Sahib) Bir Alevi-Bektaşî İnanç Merkezi: Merdan Dede Tekkesi", *Alevilik Araştırmaları Dergisi / The Journal of Alevi Studies*, 16, Kış 2018, s. 120 vd.

ğışlamış¹⁶⁹ gibi tekkeler de evlatlık vakıflara sahipti ve mevcut uygulamalar sebebiyle 17. yüzyıl başlarından beri Bektaşî tarikatına bağlı kabul ediliyorlardı. Üstelik Karahisar sancağında 16. yüzyılda tespit edilen yüzden fazla zaviye/tekke hakkında¹⁷⁰ detaylı bir araştırma yapılması durumunda, 17. ve 18. yüzyıllarda Hacı Bektaş-ı Veli asitanesine bağlı olduğu kabul edilen ancak kuruluşları Bektaşî tarikatından daha eskiye gidenlerin sayısının bu makalede verilen örneklerden fazla olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak onlara karşı bir saldırı girişimine tesadüf edilmiyor; tıpkı 1782'deki katliamdan önce Emre Sultan'a karşı böyle geniş ve hazırlanmış bir saldırının tespit edilmediği gibi. Eğer başka köylere karşı da benzer saldırılar tespit edilseydi, Emre Sultan'daki katliam başta olmak üzere Kızılbaş/Alevi topluma karşı yürütülen sistematik pogromların tekrar başladığından söz etmek gerekecekti. Saldırının sadece Emre Sultan'da olması, inanç farkıyla birlikte başka nedenlerin varlığını da tartışmayı zorunlu kılıyor ve arazi sorunu çatışmayı başlatan unsur olarak bu sebeple öne çıkıyor. Ancak, bu durumda bile Emre Sultan'ın gayrisünni olmasının bu sonuçta payı bulunduğu belirtilmelidir. Çünkü Emre Sultan'dakine benzer sorunlar Sünni köylerde yaşandığında devletin tepkisi karşılaştırılmayacak kadar mutedil olabiliyordu veya Emre Sultan'daki gibi bir faciaya yol açacak bir saldırıya dönüşmüyordu. Mesela, 9 Temmuz 1757'de bir köyün teftişi için gönderilen görevlilerden iki tüfekçi köylüler tarafından vurulmuştu ancak bu olayın soruşturulması için verilen buyruhduda da benzer şekilde mesullerinin yakalanarak Anadolu Divanı'na gönderilmesi emredilmişti.¹⁷¹ Bu suçtan dolayı köyün tamamı hakkında Emre Sultan'da olduğu gibi demi heder hükmü verilmemiş ve bir katliam yaşanmamıştı. Başka bir olayda Kıbrıs'tan gelip İstanbul'a giden Divan Çavuşları saldırıya uğramışlardı ancak köyün hepsi olayın sorumlusu olarak suçlanmamışlardı. Soruşturma sonunda saldırganların kim olduğu öğrenildiğinden onların ele geçirilmesi istenmiş-

169 Bu zaviyenin vakfını kuran aile oldukça erken bir tarihte münkariz olduğu için Yaya Evren çiftliğinde yamak iken "abdal" olan birine II. Bayezid'in (1481-1512) emriyle yayalıktan azat olunarak tevcih edilmiş. Üçler Bulduk, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib, s. 264-265. Vakıf defterindeki kayıt için bkz. BOA. TK.GM.d., 397, vrk.22a-22b. Ancak daha sonra onun da soyu devam etmediğinden tekke kırk yıl boyunca atıl kalmış ve Bektaşî asitanesinden arz edilerek ihya etmek şartıyla 1 Mart 1780'de İsmail baba adındaki derviş tayin edilmiş. BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 85, belge. 106. (24 Safer 1194).

170 Zaviyelerin listesi için bkz. Üçler Bulduk, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib, s. 272-275.

171 BOA.MŞH.ŞSC.d., 249, vrk. 103b-104a, belge. 404, (21 Şevval 1170).

ti.¹⁷² Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Arazi anlaşmazlığının veya diğer bir gündelik meselenin çıkması durumunda saldırıya uğrayacaklarını bilmek, gayrisünni Müslüman tebaa arasında hissedilen korku ve baskıyı artıracığından, Sünnileşme eğilimini güçlendireceğini veya teşvik edeceğini unutmamak gerekiyor.

Makalenin bir diğer sonucu, Kızılbaşlıkla ilgili karalama, iftira ve itibarsızlaştırmanın 16. yüzyıldan itibaren yerleştiği ve yaygın Kızılbaş takibatlarının görülmediği dönemde bile yeni unsurlarla genişlediğidir. 16. yüzyılda ilk üç halifeye hakaret, namaz kılmamak, Kur'an hakkında meşru olmayan sözler etmek, sahte seyyidlik, mescitlere saygısızlık, Sünnilere Yezid demek, Safevîler ile irtibat, şarap içmek, saz ve çalgı ile raks ve birbirlerinin eşleriyle zina yapmak gibi başlıklar Kızılbaşlık ve ilhadın göstergeleri kabul ediliyordu.¹⁷³ Bunlara 1782'ye gelinceye kadar içlerine karışan Sünnileri katletmek, yine zaviyelerine gelen Sünnileri kurban kabul ederek öldürüp cesetlerini yok etmek ve onları tarla faresine benzeterек uğursuz görmek gibi unsurlar da eklenmişti. Dolayısıyla Kızılbaş davası sönmele birlikte bu itham ve karalamaların unutulmadığı aksine çeşitlenerek genişlediği ve gerektiğinde kullanıldığının altını çizmek gerekiyor.¹⁷⁴ Bu sonuç, Osmanlı Devleti'nin karakterine paralel olarak toplumun Sünnileşmesinin de güçlenerek devam ettiğine işaret ediyor. Asıl bu sonuç daha büyük önem arz ediyor çünkü herhangi bir nedenden dolayı çıkan sorunlarda Sünni olanlara karşı mutedil bir yaklaşım sergilenirken, gayrisünni Müslümanlara karşı söz konusu kanonun kullanılabilceğini söylüyor.

Edip Ali Bakı bu konu hakkında 1930'lardaki araştırması sırasında, bölgedeki köylerde yaşayanların yaygın olarak Emre Sultan'daki çatışmanın inanç

172 BOA.MŞH.ŞSC.d., 249, vrk. 108b, belge. 425, (2 Zilhicce 1170 / 18 Ağustos 1757).

173 Ahmed Refik, "Rafizilik ve Bektaşilik", s. 31-59. Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, s. 28-44.

174 Bunların bir kısmı günümüzde de devam etmektedir. Hatta bu makalede üzerinde durulduğu gibi tarihçilerin değerlendirmelerinin de bu ithamların hem genişlemesine hem de güçlenmesine katkıda bulunduğunu belirtmeden geçmemek gerekiyor. Örneğin, Kızılbaşların Osmanlı Devleti'ne karşı muhalefetleri "bir tür beşinci kol faaliyeti ve vatana ihanet" olarak yorumlanabilmektedir. Halbuki vatan kelimesinin sadece bir yere "yerleşmek" anlamında kullanıldığı bir devirde vatana ihanet nasıl olabilirdi? Diğer taraftan, günümüzde Kızılbaşlık daha çok dinî bir hareket olarak kavranmakla birlikte 16. yüzyılda politik bir iddiası da vardı. Ortaya çıktığı yıllarda Osmanlı ideolojisi ve siyasetine karşı İran ve Anadolu'da yaklaşık beş asırdır devam etmekte olan devlet ve siyaset geleneğine bağlıydı. Dolayısıyla, ihanetten ziyade politik rekabetten söz etmek tarihsel olarak daha makbuldür.

tartışmasından çıktığının kabul edildiğini tespit etmişti.¹⁷⁵ Onun araştırmasında, katliamdan yaklaşık yüz elli yıl sonra bölgede yaşayan insanların hatırladıkları ile belgelerdeki açıklamalar birbirini teyit etmektedir. Şüphesiz ki, Emre Sultan'daki katliamda köylülerin gayrisünni olmalarından kaynaklanan zafiyet ve savunmasızlığın katliamdaki payını teslim etmek gerekir. Edip Ali Bakı'nın derlediklerinde yağmanın hatırasının da 1930'larda hâlâ canlı olduğu görülüyor. Fakat arazi sorunundan bahsedilmiyor. Bunun açıklanması yerel hafızanın oluşumunu anlamaya katkıda bulunabilir. Bilindiği üzere, saldırganlar sebep oldukları facianın ağır hatırasıyla yüzleşmemek için hâkim söylemi tekrarlamaktadır. Çünkü böylece kendileri değil, Kızılbaşlık ve ilhadla suçlanan Emre Sultanlılar sorumlu ilan edilebilecektir. Hatırlama biçimleri ve anılar zaman içinde değişikliğe uğradığından yaşananların hikâyesi kuşaklar arasında aktarılırken ayrıntıların kaybolduğu ve geriye ana eksenin kaldığını unutmamak gerekiyor. Hatırlananlar, nasıl ve nelerin unutulduğuyla da ilgili olduğundan, hâkim anlatıdaki ana eksen Kızılbaşlık teşkil ettiği için hatırlanmaya ve aktarılmaya devam ederken arazi kavgası gibi unsurlar dile getirilmemekte ve kaybolmaktadır. Üstelik Kızılbaşlık ile ilgili olumsuz söylem lokal değil, imparatorluğun genelinde yaygın, güçlü ve süreklidir. Unutmayalım ki, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında yüzyıllardır onun manevi rehberi kabul edilen Bektaşiler de Kızılbaşlar gibi ilhad ve rafizilik ile suçlandılar.¹⁷⁶ Bektaşiliğin ilgası sırasında üretilen "din düşmanı"¹⁷⁷ söylemi ile Kızılbaşlıkla ilgili yerleşik karalamaların birleşmesinden ötürü bahsedilen kanonun hem canlandığı hem de güçlendiğini atlamamak gerekir. Dolayısıyla incelenen katliamdan yaklaşık yüz elli yıl sonra Edip Ali Bakı tarafından yazıya geçirilinceye kadar anlatının ayrıntılarının kaybolması ve geriye Bektaşilik ilga edilirken tahkim edilen söylemin kalması doğaldır. Ayrıca, yazıya geçirilirken yerel dengeleri gözeten kaygıların da anlatının değişmesinde etkili olduğu tespit edilebilmektedir. Mesela, Edip Ali Bakı'nın derlediği anlatıda çatışmanın Döğerliler ile Emre Sultan ahalisi arasında çıktığından veya yazışmalarda öyle sunulduğundan bahsedilmemektedir.¹⁷⁸ Olayın bu kısmı sosyal bellekten silinmiş olsa bile Edip Ali

175 Edip Ali Bakı, *Afyon'da Meçhul Halk Tarihinden*, s. 24.

176 Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok-Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 115 vd.

177 Gültekin Yıldız, *a.g.e.*, s. 117.

178 Edip Ali Bakı, *Meçhul Halk Tarihinden*, s. 20-24.

Baki mahkeme sicillerindeki belgeleri gördüğü ve kullandığı için bunu fark etmediği düşünülemez. Ancak, yerel hassasiyetleri göz önünde tutarak olayın bütün sorumluluğunu Karahisar mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya yüklemeyi tercih eder.¹⁷⁹ Ebubekir Paşa'nın sorumluluğu çok büyük ve belirleyicidir ancak aynı zamanda yerel dengeleri gözetten bir anlatıda kurtarıcı işlevi görür. Çünkü görevi gereği Karahisar'da geçici olarak bulunan mutasarrıf Ebubekir Paşa'nın tek başına sorumlu ilan edilmesi yerli failleri gündeme getirmeme imkânı vermektedir. Üstelik Edip Ali Bakı'nın araştırmasını yaptığı yıllarda Cumhuriyet'in kurulmasının üzerinden henüz on yılı aşkın zaman geçmişti ve her türlü olumsuzluğun Osmanlı yönetiminden veya yöneticilerinden kaynaklandığını ileri sürmek 1930'larda yaygındı. Dolayısıyla Edip Ali Bakı için başka sebepler aramak yerine Karahisar mutasarrıfını tek suçlu olarak öne çıkartmak ve yerel sorumluları mümkün olduğunca geride tutmak yeterliydi.

Makaleyi sonuçlandırırken olay mahalli ve bölgenin bugününe kısaca değinmek hafıza, mekân ve çevrenin şekillenmesi hakkında fikir verebilir. Günümüzde Döğër büyükçe bir kasaba olarak varlığını sürdürüyor. Ancak, merkez olma özelliğini 1880'li yıllarda Bulgaristan'dan gelen muhacirlerin yerleştirildiği İhsaniye'ye kaptırmış. Çünkü demiryolu hattının geçmesiyle daha avantajlı bir ortama sahip olan ve hızla büyüyen İhsaniye bölgenin hem ticari hem de idari merkezi özelliği kazanarak bir bakıma demiryolundan önceki Döğër'in işlevini devralmış. 19. yüzyılda demiryolunun geçmesi nedeniyle ulaşım sisteminin değişmesi Döğër'in Kütahya yolunda avantajlı bir noktada kurulmasından kaynaklanan önemini azaltmış olsa da hâlâ bölgenin önde gelen yerleşmelerinden biri sayılabilir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Sarıcaova mezrası ise aynı isimle hemen hemen eski yerinde yeniden iskân edilmiş ama şimdiki sakinleri gördükleri kıyımdan kaçarak hayatını zorluklarla kurtarabilen ve 19. yüzyılın ikinci yarısında göçle gelen Çerkesler. Muhtemelen yerleştikleri çevrenin kendi geçmişleriyle benzer bir hikâyeye ev sahipliği yaptığını bilmiyorlar.

Emre Sultan'dan ise günümüze sadece harabeden hallice türbesi ulaşmış bulunuyor. İçindeki kabirler boş ve duvarlardaki süslemelerden eser miktarı izler kalabilmiş.¹⁸⁰ Ancak, Emre Sultan'ın da hikâyesi değişerek ve başka bir

179 A.g.e., s. 20-21.

180 Sevgi Parlak, "Afyon Karahisar Emre Sultan Zaviyesi ve Türbesi", *Bellekten*, LXXVI/276, 2012, s. 455-467 ve ekleri. Makale önemli bir katkıdır, çünkü silinmiş süsleme izlerinden yola çıkarak türbenin tahribattan sonra tamir gördüğü tespit eder ve tipolojik tarihlendirmesini yapar.

mahiyet kazanarak yaşamaya devam ediyor. Çünkü günümüzde yaygın olarak Yunus Emre makamlarından biri olarak kabul ediliyor ve hatta Anadolu'daki her makamın bulunduğu yer gibi 13. yüzyılın bu tanınmış şair dervişinin orada yaşadığına inanılıyor.¹⁸¹ Döğer'de de günümüzde bir Yunus Emre mahallesi bulunuyor. Bunu anlamak zor değil çünkü yok olan Emre Sultan köyü daha 1850'li yıllardan itibaren Döğer ile birlikte anılmaya ve kayıtlarda "Emre Sultan nam-ı diğer Döğer" şeklinde kaydedilmeye başlanmıştı.¹⁸² Bu, Emre Sultan köyünün topraklarının Döğer'e devri anlamına geldiği gibi, kabul ve yüzleşme yerine olumsuz hatıraları evrak üzerinde tashih etmenin de bir yolu. Bütün bunlar, günümüzde hikâyesi dahi Sünnileştirilen ancak hem Sünni hem Alevilerce muteber bir isim olarak kabul edilen Yunus Emre'nin adı etrafındaki olumlu hafıza ile Emre Sultan'daki katliamın hicap duyulan hatırasının yer değiştirmesi olarak okunabilir. Ayrıca pratik bir sebebi de var. Bugün Emre Sultan türbesinin kalıntısı, yanındaki küçük göle nazır bir tepelikte antik Frigya uygarlığının göz alıcı vadilerinden birine bakıyor. Frig vadisi turları sebebiyle canlanan turizmle birlikte ziyaretçisi de çoğalmış ancak bir Kızılbaş/Bektaşî tekkesi olarak değil Yunus Emre türbesi olarak ziyaret ediliyor. Ziyaretçiler Yunus Emre'nin de Alevi/Bektaşî geleneğine yakın bir isim olduğunu elbette bilmiyorlar. Zaten Sünnileştirme o kadar ısrarlı bir şekilde yüzlerce yıldır sürdürülüyor ki, eski izler yok edilerek türbeler ve hatta Yunus Emre örneğinde görüldüğü üzere mutasavvıf dervişlerin tarihsel kimlikleri bile uzun zamandır bundan payına düşeni alıyor.

Aynı politikalar sebebiyle günümüzde Türkiye'nin birçok yerinde pek çok köy geçmişindeki Kızılbaş-Alevi/Bektaşî damarı hatırlamıyor veya hatırlayanlar da açıklamak istemiyor. Hele Kızılbaşlık ile ilgili geçmişlerinin bilinmesi ve konuşulması hâlâ insanları güvenlik endişesiyle tedirgin edebiliyor, çünkü yaşadıkları zulümleri unutmamalarını telkin eden yüklü bir hafızaya sahipler. Diğer taraftan nadir olmakla birlikte bunun istisnaları da görülebiliyor ve en umulmadık yerde Aleviliğini veya Bektaşîliğini hatırlayanlarla karşılaşmak da mümkün. Bazen de her ne sebeple olursa olsun şaşırtıcı bir şekilde bu geçmişi diriltme çabası gözlenebiliyor. Son yıllarda bunun bir örneği araştırma konumuzla ilgili bölgede Döğer'in çok yakınındaki Seyyid veya Derviş Cemal Sultan türbesi etrafında izlenebiliyor. On yılı geçkin za-

181 İrfan Ü. Nasrattınoğlu, "Afyonkarahisarlı Yunus Emre", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1995, s. 240-241.

182 BOA. EV.d., 13609, v. 2a.

mandır “Seyyid Cemal Anması” adı altında yürütülen etkinlikler düzenleniyor; kurban törenleri, semahlar ile Alevi ibadet ve ritüelinin diğer unsurları icra ediliyor.¹⁸³ Tesadüf mü yoksa toplumsal hafızanın derinlerinden gelen bir dürtü mü belli değil ama Derviş Cemal anmaları 1782 yılında katliamla sonuçlanan olayların başlangıcıyla hemen hemen aynı zaman dilimine denk geliyor ve her yıl 15 Mayıs'ta başlatılıyor.

EKLER

Ek. I

BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 150, belge no: 197

Şeriat-şiar-ı Karahisar-ı sahib faziletli efendi zide fazlehu ve mefahirü'l-emasil ve'l-akran zabitan ve ayan-ı vilayet ve iş erleri zide kadrühüm ve Döğër karyesinin ihtiyarları ve harb ve darbe kadir il erleri inha olunur ki,

Kaza-yı mezbura tabi' Emre karyesi ahalipleri kendü hallerinde olmayub katl-i nüfus ve gasb-ı emval adet-i müstemireleri olmakdan naşi bu esnada dahi Döğër karyesi sakinelerinden dört nefer avret ile ebna-yı sebilden beş nefer kimesneyi hilaf-ı şer'i şerif ve bi-gayr-i hak katl ve laşeleri muayene ve müşahade olunub lazım gelen tedibat-ı meşruaları icrasına kaza-yı mezburun zabitan ve ayanı mübaşeret eylediklerinden asla ve kat'a tehaşi ve itaat-ı şer' etmeyüb mukabele ve muharebeye tasaddi ve cesaret üzere oldukları sahiihen inha ve ihbar olunmakla bu makule harekât-ı na-meşruaya cesaret ve katl-i nüfus ve gasb-ı emval ile ibadullaha gadr ve hakaret eden haramzade ve eşkıya makulelerini ahz ve tedibat-ı meşruaları icrasıyla tathir-i bilad ve terfih-hal-i ibad cümleye elzem ve cümle umurdan akdem olmağla marifet-i şer' ve tayin olunan mübaşir marifeti ve siz ki Döğër karyesi ahalisiz refakat ve muavenetiniz ile karye-yi mezbure ahalisini ne vechile ve ne tarikile olur ise ala-eyyi hal ahz ve lazım gelen tedibleri icrasıyla tathir-i bilad ve temin-i kulub-ı ibad için mahbusen Divan-ı Anadolu'ya ihzara ihtimam ve dikkat eylemeniz babında işbu buyruldu tahrir ve ısdar (boş) ile irsal olunmuşdur inşaallahu teala vusulünde gerekdir ki vech-i meşruh üzere karye-yi Emre ahalisi ne vechile ve ne tarikile olur ise tayin olunan mübaşir-i

183 Caroline Tee, “Holy Lineages, Migration and Reformulation of Alevi Tradition: A Study of the Derviş Cemal Ocak from Erzincan”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 37/3, Aralık 2010, s. 335-392.

mumaileyhe refakat ve mütabaat ederek ala-eyyi hal ahz ve cezaları tertib ve icra olunmak için mukayyeden ve mahbusen Divan-ı Anadolu'ya ihzarlarına ihtimam ve dikkat ve mucib-i buyruldu ile amel ve hareket eylesesün deyü 24 C[emazie'l-ahir]1196 / 6 Haziran 1782.

Germiyanzade El-hac Yusuf Kaim-i makam-ı Anadolu

Ek II

Ali Emiri. SABH I, 202/13492

Der-i devlet-mekine arz-ı dai-yi keminelidir ki,

Medine-yi Karahisar-ı sahib kazasına tabi' Döğer karyesi imamı molla Süleyman ve hatibi molla Osman ve Hacı Musa amuca ve Bekdaş amuca ve deli Halil ve sair malumü'l-esami ahalileri ber-vech-i ati hususu iştika ve takrir için hala medine-yi mezbure sancağı mutasarrıfı saadetlü Ebubekir Paşa hazretlerine varub tazallüm-i hal ve iştika eylediklerinde anlar dahi mahfil-i kazaya irsal edüb her birleri şu vechile takrir-i kelim ve tazallüm-i hal eylediler ki, kurb-i civarımızda vaki Emre karyesi dokuz evden ibaret bir karye olub cümlesi fırka-yı dalle olmağla bu esnada Çay kasabasından Ali dede nam Kızılbaş-ı bed-maaş Emre karyesine gelüb cümlesi merhum Ali Dede'ye ta'biyyet eylediklerinden cümle urba ve esvablarını ihrak-ı bi'n-nar edüb yevmiye beşer sığır ve yirmişer koyun zebh idüb mehdiyim huruc edeceğim vakit tamamıdur deyü etrafa mektublar tahrir edüb Seferi ve Keskin caniblerinden iki yüz mikdarı müsella eşkiyayı başına cem' ve otuz gün kadar rical ve nisaları birbirine karışub leyl ü nehar raks ve fışk üzere olduklarından gayri her birileri aherin iyaline rızalarıyla taarruz birle ayin-i batılları icrasında iken on gün zarfında karyemiz sakinlerinden bazı maslahat zımnında başka başka varan imam oğlu İbrahim'i ve Kuruoğlu Ali'yi ve İmirşah'ı ve Küçük Ali'yi ve Deli Abdülkerim'i ve İvaz Koca'yi ve nisa taifesinden Deli Halil zevcesini ve Sarı Himmet oğlu zevcesini ve Gökgöz Hüseyin zevcesini ve Çırak Ali zevcesini ahz[en] "tekyeye kurban geldi boğazı karadır deyü" bi-gayr-i hak katl ve ebna-yı sebilin yolunu kat' ve Çal kazasından dört nefer yolcuları katl ve laşelerini ketm ve ihfa ve Uşak kazasına tabi' Kırkyalan karyesi sükkanından dört nefer yolcuları ahz ve mallarını gasb ve kendülerini ipe çeküb habs eylediklerinde içlerinden Mahmud oğlu Süleyman bir-takrib firar edüb meclis-i şer'e gelüb hal-i keyfiyetlerini gerek Döğer karyesi ahalileri ve gerek mezbur Süleyman ifade

ve iştika etmeleriyle eşkıya-yı mezburların huzur-ı şer'e gelmeleri babında mürasele irsal olundukda reisleri olan mezbur Ali dede ben mehdiyim ve sahib-i hurucum etraftan mezhebime mutabık asker gelecektir bizim ile mukabil olacak kimesne yokdur alemin malını biz zabt edeceğiz deyü en-va dürlü hezeyan edüb adem-i itaatleri zahir ve nümayan oldukdan sonra tekrar taraf-ı şer'den mürasele ve buyruldu ile medine-yi mezbure sancağı mutasarrıfı Ebubekir Paşa hazretleri tüfenkcibaşısı Eyüb ağayı tayin olduğu eşkıya-yı mezburların üzerine varub cümlesine re'y verüb bir-takrib suhulet ile ahz murad eylediklerinde eşkıya-yı mezburlar üzerlerine hücum ve mezbur tüfenkcibaşısı katl ve yine Döğer karyesinden hatib Molla Osman'ı katl ve dört tüfenkçileri katl ve altı tüfenkçileri mecruh eylediklerinde baki tüfenkçiler ve Döğer karyesi ahalileri gayret edüb eşkıya-yı mezburlar ile mukabele ve mukatele birle cemiyetlerini perişan ve bazıları firar ve bazıları helak edüb ve bazıları tekyeye tahassün eylediklerinde derununda olan nisayı ele girmesinler deyü kendileri katl eylediklerini ve yine Emre karyesinden ele giren dört nefer avretler meclis-i şer'de cümle ulema ve suleha ve ayan ve şürefa muvacehelerinde takrir ve eşkıya-yı mezburların kemal-i mertebe isyan ve tuğyan ve reisleri olan Ali dede'nin mehdilik davasıyla sahib-i huruc olduğunu bir bir takrir ve beyan ve mum söndüren kızılbaş-ı bed-maaşdan olduklarını ikrar ve itiraf etmeleriyle fi'l-hakika kazıyye bu minval üzere olduğunu ve merkum Emre karyesinin bu misillü i'tikad-ı faside üzere olduklarını civarında vaki' karye ahalileri ala tarikü's-şahade haber verüb fi'n-nefsü'l-emr kızılbaş mezheb ve'l-haraş meşreb olan dâll u mudallil-i merkumun haklarından gelinmeyüb on gün tehiri lazım gelse iyazen-billah-i teala cemiyetleri müzdad olub fiten-i azime olacağı emr-i bi-didar olmağla ba'de'l-hamd ve lehü'l-minne paşa-yı mumaileyh hazretlerinin re'y ve inzimam ve müsaade ve inayetleriyle cemiyetleri perişan olmağla ol ki vakiü'l-hal hasbeten-lillahi'l-müte'al paye-yi serir-i alaya arz ve ilam olundu baki emr men-lehü'l-emr hazretlerininindür fi'l-yevmü't-tasi ve'l-ışrin min Cemaziye'l-ahir li-sene sitte ve tis'in ve mie ve elf. (29 Cemazie'l-ahir 1196/11 Haziran 1782)

Abdü'd-dai li'l-devlet-i aliye-yi Osmaniye İsa el-müvella hala bi-medine-yi Karahisar-ı sahib

[belgenin arkasında: karahisar-ı sahibde iddia-yı batıla ile zuhur ve neşr-i ara-yı dalalet eylemelerine binaen ahzine ve idam olunub rüus-ı maktuaları der aliyeye irsal olunan fesedeye dair varid olan tahriratdır.]

Ek III

BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 153, belge no: 201

Anadolu Eyaleti Valisi Abdi Paşa'nın Karahisar-ı Sahip Sancağı mutasarrıfına, kadısına, ayan ve zabitanına gönderdiği buyruldu.

Hala Karahisar-ı sahib sancağı mutasarrıfı izzetlü faziletlü paşa hazretleri ve şeriat-meab-ı fazilet-nisab Karahisar niyabetine hakimü'ş-şer'i'ş-şerif faziletlü efendi zide ilmihu ve mefahirü'l-emasil ve'l-akran ayan-ı vilayet ve zabitan-ı saire zide kadrihum inha olunur ki,

Karahisar-ı sahib sancağında vaki' Emre karyesi sakinlerinden havaricînden zümre-yi mülhîdîn ayin-i batılelerin alenen icraya cür'etlerinden başka bazı katl-i nüfus ve gasb-ı emval güne harekete cesaretleri lede'l-ihbar Karahisar tarafından bila-emr-i alî dem-i heder müraselesi ve buyruldu ile üzerlerine mübaşir tayin ve muharebe ve mukatele ve mezburlar Emre Sultan tekyesine tahassün eylediklerinde tekye-yi mezkure ihrak-ı bi'n-nar ve derununda rical ve nisvan ve sıbyanlardan yüzden mütecaviz kimesne helak ve katl olunub hayvanat ve eşyaları ahz ve Karahisar tarafına sevk ve tesyir olunduğu bu defa Kütahya'da mütesellimim tarafından inha olunmağla imdi bu makule maddenin vukuu beher hal der-aliyyeye arz ve inhadan la-büdd olduğundan gayri mezburların katı vafir hayvanat ve eşya ve emval-i kesiresi olduğu meşhur ve mütevatir ve canib-i miri için zabtı lazıme-yi halden olmağın avn ve tevfik-i subhani-birle karargah-ı hükümetimiz olan medine-yi Kütahya'ya vusulümüze değin mezburların hayvanat ve eşyalarından bir halatların zayi ve telef olmamak için muhafazasına mezid-i ihtimam ve dikkat ve bir habbesinin itlaf ve izaatından tevakki ve mübaadet eylemeniz babında Divan-ı Anadolu'dan işbu buyruldu tahrir ve ısdar (boş) ve ile irsal olunmuşdur inşallahu taala vusulünde gerekdir ki vech-i meşruh-ı mucib-i buyruldu ile amel ve hareket ve hilafından be-gayet tahaşi ve mücanebet eylesiz deyü buyruldu 3 Receb 1196 / 14 Haziran 1782

Ek IV

BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 154, belge no: 203

Sadrızam tarafından Emre karyesi hususuyçün devletlü Abdi Paşa efendimize vürud iden mektub-ı hazret-i sadrazamidir.

İzzetlü saadetlü meveddetlü karındaş-ı âzım paşa-yı celilü'l-kadr hazret-

lerinin huzur-ı izzet-vüfûrlarına mezîd-i î'zaz ve ikrâm ile dürer-i davat-ı safiyat-ı muhabbet-füzun ve gurur-i teslîmât ve afiyat meveddet-nümun ithafından sonra zamir-i münîr-i hurşid tenvirlerine minhâ-yı muhlisane budur ki,

Benim izzetlü saadetlü meveddetlü karındaş-ı âzîm hazretleri bu defa Karahisar-ı sahib'de zuhur eden bazı erbab-ı dalaletin hala Karahisar-ı sahib mutasarrıfı Ebubekir Paşa tarafından tertib-i cezalarına ikdam olunmaktan naşi bi'l-cümle eşya ve hayvanatları paşa-yı mumaileyh canibinden ahz ve zabt olunduğu Karahisar'da sakin Turunçoğlu Süleyman Ağa tarafından cenabınıza tahrir olunmağla husuş-ı mezkurun zahire ihracıçün bir kıt'a emr-i ali suduru istidasında olduğunuz bu def'a kapu kethüdanız tarafına varid olan şukkanızda derc ve tastir olunmuş. Eşkiya-yı merkumenin cümle ittifakiyle üzerlerine varılıb bi'l-muharebe tertib-i cezalarına ikdam ve hatta paşa-yı mumaileyhin ademlerinden beş-on nefer tüfenkçisi esna-yı muharebede idam olunduğu paşa-yı mumaileyh tarafından iş'ar olunmaktan naşi merkum Turunçoğlu'nun bu vechile tahriri nefsaniyet-mahz olduğundan iştibah olmamağla ifade-yi hal-i siyakından mektub-ı mevedded tahrir (boş) ile irsal olunmuşdur inşallahu-teala lede'l-vustül fi maa-baad canib-i halisanemizi teveccühat-ı zamimeleriyle yad ve tezkare himmet buyurmaları me'muldür. Baki hemîşe-eyyam-ı izz ü saadet ve kamurani daim-bâd.

An İzzet Mehmed

Ek V

BOA.MŞH.ŞSC.d., 256, s. 154, belge no: 204

Bu dahi Emre karyesi kızılbaşlarıçün Karahisar-ı sahib mutasarrıfı semahatlı Ebubekir Paşa hazretlerine gelen sadrazam mektubudur.

İzzetlü paşa hazretlerinin huzurlarına davat-ı safiyat ve teslimat-ı vafiyeye ithafıyla inha olunur ki,

Bu def'a heva-yı cins-i şeytaniyeye sebuiyet ile salik-i rah-ı dalalet olan Çay kasabası sakinlerinden Ali Dede nam müfsid-i bed-maaş Emre karyesi ahalisinden dahi bazı evbaşı kendüye bedaş edinüb dava-yı batîle ile bazı mazlumini katl ve idam ve ruz be-ruz tervic-i ayin-i dalalete kıyam eylediği mütevatiren ihbar olunmaktan naşi ve def'an li'l-fesad taraf-ı şer'den ita olunan mürasele-yi şer'iyye mucibince cümle ittifakiyle şaki-yi merkumenin üzerine varılıb bi'l-muharebe şaki-yi merkumun ve on bir nefer avanesinin

cezaları tertib ve ser-i maktuları der-saadete tesyir olunduğunu havi bu defa varid olan tahriratınız manzur ve mefhumu malumumuz olmuştur bu makule hilaf-ı şeriat-ı garra şeair-i batıla izharına ictira eden erbab-ı dalaletin alem-i kevn ve fesadın ref'-i vücudı vacibeden olmakdan naşi zatınızda merkez olan madde-yi agahi ve dirayet iktizasınca say ve ikdamınız hasabiyle şaki-yi merkumun bâzâr-ı istidrâcî tarumar ve vücud-ı dalalet nümudî mazhar-ı kahr u (..) olması vesile-yi mahzuzumuz olmağla bu babda zuhur eden akılane hareketiniz karin-pesend olmuştur eşkıya-yı merkumenin canib-i miriye zabta şayan emval ve eşyası var ise canib-i miri için zabt ve tahrir mübaderet ve olmadığı sudurunda keyfiyeti tahrir ve iş'ara musaraat eylemeniz için mektub tahrir ve (boş) ile irsal olunmuştur inşallahu teala vusulünde ber minval-i muharrer amel ve harekete mübaderet eyleyesiz baki izzet daim-bad.

İzzet Mehmed

Ek VI

Ali Emiri. SABH I, 7/665*

Hatt-ı Hümayun: *Bu misillü taife-yi dallenin katilleri meşru' olduğu zahirdür. Heman nerede var ise cezaların bulur. Henüz mehdi-yi âl-i resul ismi Muhammed deyü naibin(?) derse. Katli isabet olunmuş.***

Şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü velinimetim efendim, Padişahım, Karahisar-ı Sahib sancağında vaki Emre nam karyede mum söndüren tabir olunur taife-yi dalleden Ali dede namında bir dalalet-pişe zuhur edüb idlal-ı nâsa cesaret ve mucib-i fitne ve fesad olur bazı kelimat-ı hezeyan-amiz ve türrehât-ı şûr-engiz tefevvühüne cür'et ve kurbünde olan kura ahalisinden mustaid-i idlal ve ifsad olan bazı meyhordan şekavet-nihadı başına cem' ve mugayir-i şer'-i şerif enva' şenaat ve fezahata mübaderet eylediği ecilden hem-civar olan Döğer karyesi sekenesi liva-yı mezbur mutasarrıfı Ebubekir Paşa kullarına gelüb tazallüm-i hal ve ol dahi şer'i şerife havale ve irsal etmekle kibel-i şer'den verilen mürasele ile paşa-yı mumaileyhin eşkıya-yı merkumenin Karahisar'a ihzarlarına tayin eylediği tüfenkçibaşısı ve yanında olan bir-kaç tüfenkçilerini katl etmeleriyle fesede-yi mezburenin demi heder

* Belgede tarih bulunmuyor. Arşivde tasnif sırasında 1203 (1788/89) tarihi verilmiş, ancak 1782 yılının Haziran sonları ile Temmuz ayı başlarına (Receb 1196) tarihli olmalı.

** Cümle, belgenin aslında da bozuk.

olduğunu müş'ir tekrar ita olunan mürasele-yi şer'iyye mucibince üzerlerine varılıb lede'l-mukatele mesfur Ali dede ile on bir nefer dalalet-pişeler ahz ve izale birle ser-bürideleri der-bar-ı muadelet karara tesyir ve levs-i vücudlarından karye-yi mezbure tathir olunduğunu muhtevi paşa-yı mumaileyh ve Karahisar-ı sahib kadısının varid olan arz ve ilamı maruz-ı huzur-ı laḡniaü'n-nur-ı şahaneleri kılındığı ve zikr olunan on iki neferin rüus-ı maktuaları dahi bab-ı adalet-kıbab-ı hümayunları pişgahına vaz' olunduğu malum-ı hümayunları buyruldukda emr ü ferman şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü velinimetim efendim padişahım hazretlerindir.